

Seleccions Histocat

Publicació periòdica de pensament
històric i nacional

Núm. 1 - Setembre 2008

Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya

La Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya és una entitat sense ànim de lucre dedicada a la investigació de la història de Catalunya amb un interès especial en aquells aspectes que han estat oblidats o distorsionats com ara la presència catalana en la descoberta i colonització d'Amèrica, etc. Rescatar la nostra història de l'oblit i la manipulació és un pas imprescindible per a recuperar la nostra autoestima com a poble protagonista, d'altra banda, de grans fites en el passat i que vol tornar a ser protagonista del seu futur, d'un futur sense intermediaris.

Com a fundació benèfica de tipus cultural, la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya està inscrita amb el número 1945 en el Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya des del dia 23 de març de 2004.

SELECCIONS HISTOCAT és una publicació de la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya que ofereix informació sobre les activitats periòdiques de la Fundació així com articles, entrevistes, notícies i altres textos d'interès per a historiadors, antropòlegs i filòsofs.

- © Gustau Adzerias, Carles Camp, Joan Cavaller, Ramon Freixes, José Miguel Gràcia, Valentí Gual i Armand Sanmamed per l'autoria dels textos
- © Mercè Ribas i Grant Anderton per la traducció anglesa dels textos
- © Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya per aquesta edició

ISSN: 2013-3324
Dipòsit legal: B-5789-2010

Disseny de la coberta, maquetació i edició: Joan Cavaller
Producció: Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya
www.histocat.cat
1ª edició: Setembre de 2008

SELECCIONS HISTOCAT

Setembre 2008

Índex de capítols

Carles Camp. Presentació.....	7
Armand Sanmamed. Editorial.....	9
Ramon Freixes. Sobre la Guerra del Francès.....	11
Gustau Adzerias. La guerra de 1808-1814. Insurrecció, guerra i revolució en el Principat de Catalunya. Antecedents (1792-1808)	19
Valentí Gual, “La guerra civil catalana i l’atemptat contra Ferran II”, conferència al Centre Comarcal Lleidatà el 21 de maig de 2008.....	50
José Miguel Gràcia. Recercat a Perpinyà, 17 de maig de 2008.....	69
Carles Camp. El Reial Col·legi d’Espanya a Bolonya.....	72
Armand Sanmamed. Francesc Desvaler (un Marco Polo mallorquí del segle XIV).....	78
Armand Sanmamed. Les Canàries, un protectorat català durant el segle XIV (part 1).....	80
Ramon Freixes. La Constitució de l’Havana.....	84
Joan Cavaller. Nació i <i>praxis</i> (part 1).....	106

Carles Camp

President de la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya

Presentació

Després de quatre, gairebé cinc anys de trajectòria, la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya ha arribat a un cert punt de maduresa en què l'experiència ens ha permès prendre consciència de la vàlua de la nostra posició en el conjunt social del país. L'evolució dels fets polítics recents mostren per part del poble català un grau creixent d'exigència d'autogovern però, precisament per manca d'estructures polítiques que garanteixin un ensenyament públic adequat, els fets mostren també una mancança en el grau de consciència dels fets històrics que ens defineixen com a poble. Aquest buit vol ser cobert per la Fundació. No som un poble petit ni menor. I, encara menys, no ens conformem amb ser part de cap altre poble.

En el transcurs d'aquests anys de trajectòria, la Fundació ha generat una important tasca d'investigació i divulgació que hem mostrat al públic en forma de conferències, simposis, exposicions, rutes culturals... El portal de la Fundació a Internet (www.histocat.cat) ha viscut un progrés imparable amb un nombre sempre creixent de visitants. En aquest portal, els documents que recullen la tasca d'investigació són perfectament accessibles a tothom qui ho desitgi. Malgrat tot, hem observat que el fons documental resulta tan voluminós que el lector té dificultats per a copsar el treball existent d'acord amb el seu progrés temporal.

Per aquesta raó, la Fundació inicia aquest any 2008 el projecte de publicar una revista en format electrònic que amb el nom de Seleccions Histocat recollirà seleccions d'articles, entrevistes, recensions, notícies i altres textos de diferents autors sobre temes d'actualitat, sempre cen-

trats en l'àmbit de la història del nostre país i la filosofia o ciència de la nació. Gràcies a aquesta publicació electrònica, el lector podrà citar els autors d'acord amb la pràctica acadèmica habitual, i al mateix temps podrà disposar d'una visió del progrés del treball de la Fundació al llarg del temps.

Per una altra banda, la tasca editorial aportarà a la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya una forma més de difusió dels seus esforços d'investigació.

És en aquesta voluntat d'incrementar els canals possibles de divulgació que creiem important traduir a l'anglès els articles científics més rellevants i publicar aquesta traducció paral·lelament a la versió catalana. D'aquesta manera, l'abast de difusió comprendrà el món sencer.

Carles Camp

Armand Sanmamed

Secretari de la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya

Editorial

A la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya fem nostres les propostes soldevilanes d'elaborar un projecte historiogràfic desprovincialitzador i desacomplexat (defugint, això sí, el xovinisme i el patrioterisme) que reflecteixi l'existència d'una nació catalana, en tota l'amplitud del terme, amb una història i un espai diferenciats, al costat de les altres històries nacionals. I, alhora també, la proposta de lligar aquest projecte historiogràfic al projecte de normalització com a país. La conservació i la divulgació de la història són claus, juntament amb la llengua, per al manteniment de la nostra identitat nacional.

Aquestes intencions les hem anades fent realitat fins ara amb projectes tan espectaculars com el de la catalanitat de Colom i de la descoberta d'Amèrica o el de Cervantes / Servent, que volen ser una contribució provocadora per la gosadia amb què les hem llançades, no tant pel seu contingut com per la lluita per treure la història del nostre país del cul de sac de la història d'Espanya on ha anat a raure. Els historiadors espanyols, sovint amb la col·laboració entusiasta d'historiadors catalans, han volgut convertir, manipulant i amagant quan convenia, els fets històrics, convertint la història de Catalunya (dels Països Catalans) en una pura anècdota del recorregut històric que duria al naixement i consolidació del projecte nacional espanyol que és el realment important i transcendent. La història de Catalunya seria en un mer apèndix de la d'Espanya supeditant-la als interessos d'elaboració d'un imaginari identitari espanyol i espanyolista.

Un bon exemple d'això el trobem en la relaboració que han patit els esdeveniments històrics que van tenir lloc durant la guerra del Francès (1808-1814), de la qual aquest any l'estat espanyol commemora el segon centenari

de l'inici. La FEHC, mitjançant el *Projecte 1808*, vol contribuir a revisar un moment transcendental de la història de Catalunya que, com molts d'altres, ha estat convenientment manipulat en la direcció abans esmentada. La *guerra de la Independència*, com l'anomenen els espanyols, o la *guerra del Francès*, per als catalans, ha estat utilitzada per crear el mite d'un poble (l'espanyol) indòmit i lluitador que va saber trobar, en l'enfrontament amb l'enemic exterior, el desllorigador per superar les velles ferides de la guerra de Successió i la clau del naixement d'una nació cohesionada.

Una conseqüència d'aquella ocupació i d'aquella guerra, que ha tingut importants repercussions en el nostre present, va ser la Constitució de Cadis, el punt de partida modern del concepte d'Espanya com a estat-nació que tant agrada als *constitucionalistes* espanyols moderns, els mateixos que qüestionen l'existència d'una nació catalana que *trepitja* els seus drets individuals com a ciutadans. Neguen l'existència de drets col·lectius de nacions com la catalana o la basca però, quan han de fonamentar els seus raonaments, no senten cap mena de neguit a parlar de la sobirania del poble espanyol o de la nació espanyola i, entre d'altres arguments, invoquen Cadis. Una visió mistificadora de la guerra del Francès que no aguanta una anàlisi acurada i desapassionada dels fets, ni pel que fa al desenvolupament de la guerra a l'Espanya estricta ni, encara menys, quant al que va passar a Catalunya, on l'ocupació francesa va seguir unes pautes pròpies i sorprenents que us convidem a conèixer.

En aquest número i en els següents, la nova publicació de la FEHC, *Seleccions Histocat*, us oferirà un enfocament pròpiament català de la qüestió que plantejarà noves vies d'anàlisi i reflexió sobre el tema i que, sobretot, serà una contribució, fonamental i fonamentada, a la reconstrucció de la nostra història nacional.

Armand Sanmamed

SOBRE LA GUERRA DEL FRANCÈS

Ramon Freixes i Sala

D'entre les activitats que diverses institucions del país promouen enguany per commemorar el segon centenari de l'inici de la guerra del Francès (1808-1814), el 28 d'abril passat se celebrà l'acte inaugural del cicle que l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona han programat per a l'ocasió. Consistí en una conferència introductòria als esdeveniments a càrrec de l'historiador i polític Lluís Maria de Puig. Pensem que fer-hi referència ens pot ser útil per posar a debat aspectes poc valorats de la guerra del Francès.

En la seva intervenció, Lluís Maria de Puig assenyalà un element clau, que sovint s'oblida, per analitzar el caràcter del conflicte: l'intent de trencament de l'Antic Règim que certs sectors socials intentaren dur a terme. És a dir, el fet que, enmig de la lluita entre forces espanyoles, franceses, catalanes (entre d'altres participants), hi hagué un esclat de revolta social, que la Junta Superior de Catalunya, constituïda com a govern efectiu del Principat a l'inici de la guerra, i sota predomini dels sectors benestants, tingué feina a contenir. L'actuació de la Junta com a organitzadora de cossos amb funció policial en defensa dels propietaris s'hagué de centrar, especialment, a sufocar les revoltes succeïdes a Igualada i Manresa i, en menor mesura, a Girona.

L'organització de la lluita contra les tropes franceses fou l'altra gran preocupació de la Junta Superior de Catalunya. Però en aquest camp els actors participants en els combats sovint encara resulten de mal identificar: guerrillers, bandolers, partides armades i tropes regulars, entre d'altres.

Des del punt de vista del debat historiogràfic, podem dir que la visió de Lluís Maria de Puig intenta superar la narració que fa dels fets la major part de la historiografia espanyola, a remolc de l'ús que en va fer el nacionalisme espanyol. Aquest fet genera que encara avui en dia molts historiadors no valorin el cúmul de factors que expliquen el conflicte en tota la seva complexitat.

És a dir, les evidències que posen en entredit que un (suposat) patriotisme espanyol en sigui l'element explicatiu principal. Així, en primer lloc, sovint s'oblida l'opinió negativa sobre la corona i la percepció d'esgotament de l'absolutisme, il·lustrat o no, que tenia la població; en el cas català és clarament constatable en amplis sectors de l'economia.

Cal posar, doncs, en entredit la concepció de *poble unit en armes*, encara que en un cert moment la figura de Ferran VII pogués ser vista amb esperança.

D'entrada, la historiografia tradicional no reflecteix la col·laboració amb les tropes i l'administració franceses de certs grups socials d'arreu de la Península (els anomenats *afrancesats*). Tampoc no reflecteix la percepció que, acabada la guerra, es tingué del retorn a l'antic règim que propugnà Ferran VII, cosa que impossibilità qualsevol tipus de consens a l'entorn de la monarquia i les institucions que en depenien. Finalment, tampoc no es tenen en compte la multiplicitat de factors que impulsaren la població, en cert moment, a actuar contra les tropes franceses; entre ells, l'oposició a l'anticlericalisme francès.

De fet, el mateix nom que es dóna a la guerra indica, pel que fa a les percepcions territorials, la distinta interpretació que s'hi pot donar. A Catalunya, la confrontació és anomenada, tradicionalment, *guerra del Francès*; mentre arreu de l'Estat espanyol, seguint la concepció abans exposada, rep el nom de *guerra de la Independència*.

En el cas català són moltes les especificitats al llarg de la guerra respecte el conjunt espanyol. Especialment que Napoleó segregà Catalunya del regne d'Espanya atorgat

al seu germà Josep i que la incorporà directament a l'Imperi francès, amb la conseqüent implantació en territori català d'un règim civil i un codi civil corresponent. Però també apareixen altres raons per creure que cal una interpretació molt més acurada dels fets. Per exemple, s'ha de tenir en compte que la ciutat de Barcelona no va revoltar-se contra les tropes franceses, un fet que segons Lluís Maria de Puig no es pot atribuir només a la por davant la possible repressió que se'n podia derivar.

De la mateixa manera, la historiografia catalana recent ha demostrat que cal valorar millor els *patriòtics* setges de Girona. Sobretot tenint en compte que, sent estrictes, foren dos i no tres i que tingueren com a component important un caràcter de revolta contra les inoperants autoritats espanyoles de la ciutat i, encara més, una motivació proclerical; no pas nacional espanyola com durant anys es va voler fer entendre.

Un element que caldria conèixer millor és el que representà l'ambaixada de diferents personatges de la societat catalana (entre els quals representants de l'Ajuntament de Barcelona) a l'Assemblea de Baiona, on es discutia el futur del territori hispànic; context que aquests aprofitaren per posar sobre la taula la qüestió dels drets i llibertats de Catalunya, conculcats des de feia prop d'un segle (1714).

És cert, però, que el que diem no exclou que hi hagués certa coincidència de pensament entre alguns sectors dirigents catalans i espanyols i que l'acceptació de la terminologia *Espanya* i *espanyol* s'expressés amb cert consens en els debats oficials. Seria, d'altra banda, una conseqüència lògica d'un segle d'actuació persistent de les autoritats castellanques sobre Catalunya.

Ara bé, de quina manera era entesa l'espanyolitat en aquest moment? Sembla que va ser després, en temps de Ferran VII i els següents monarques, quan la terminologia es va imposar monolíticament al servei d'una nació espanyola amb pretensió unitària; i no abans.

Va ser *l'enemic exterior* el principal element cohesionador? És cert que la historiografia espanyola ha seguit aquest discurs des de llavors? I la historiografia catalana, ha quedat limitada davant d'aquesta interpretació interressada?

En tot cas, tenim constància que la referència als drets i llibertats de Catalunya apareix diverses vegades després de 1714 i fins a dates properes a la guerra del Francès. Amb la llosa militar i administrativa castellana sobre el país i amb la col·laboració d'una part de les classes dirigents catalanes amb l'estat borbònic, és difícil que es fés evident l'existència d'un full programàtic que promogués el retorn a la situació anterior a la Guerra de Successió.

Malgrat tot, creiem necessari tenir en compte per a l'anàlisi historiogràfic diversos fets i documents que durant aquell segle de repressió ens permeten entreveure una resistència catalana en base el record d'un model polític propi.

És en aquest sentit que Antonio Muñoz i Josep Catà, a l'obra *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*¹, aporten documents castellans relatius a dates ja molt allunyades de la derrota en la guerra de Successió. Alguns d'aquests donen a entendre la continuïtat del desig de gaudir de les institucions i drets propis. Això és el que expressa el capità general de Catalunya, en una carta que envia a Patiño, membre de la Junta de Govern de Felip V, el 2 d'abril de 1735:

... faltaría a mi obligación si no diera parte a V.E. de las voces que corren en este pays, cuyos naturales no han perdido la memoria, ni la esperanza de sus antiguos privilegios, que para conseguirlos son capaces de intentar casi lo imposible.²

¹ Antonio Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz i Catà, Editors. Barcelona, 2005

² Muñoz i Catà, *op.cit.*, pp. 279-280

El mateix alt funcionari reial borbònic José Patiño mostrava un any abans les intencions definitives de la cort borbònica davant el cas català. Ho feia en una carta al bisbe de Barcelona, a qui donava instruccions davant la publicació d'un opuscle clandestí titulat *Via fora als adormits* que reclamava la restitució dels drets i llibertats:

Lo que conviene al servicio de S.M. y al verdadero bien de aquellos naturales, es procurar se olvide todo lo que fueron, y que aquel Gobierno se uniforme en quanto fuera posible, à el de todas las Provincias de S.M. [...] Madrid 11 de Mayo de 1734.³

Uns anys més tard, concretament en relació a les corts de 1760, tenim constància de la demanda de recuperació de les llibertats catalanes que els diputats de Barcelona feren arribar al rei Carles III, sense que se'n coneguïn gaire detalls.

Un altre fet significatiu fou el que el 1773 generà la crida a quintes que el capità general interí de Catalunya Bernardo O'Connor y O'Phaly intentà instaurar. En contra d'aquesta mesura es produí una revolta popular coneguda com l'*Avalot de les quintes*. Arran dels fets el capità fou cessat i la seva mesura restà sense aplicació. Tanmateix, com que semblà que el mateix bisbe de Barcelona, Josep Climent i Avinent, podia haver-hi participat (com recull l'historiador Francesc Tort⁴), el 10 de setembre de 1774, i tenint en compte que les institucions gremials de Barcelona s'havien extralimitat en les seves competències locals per a fer front a la situació (amb el beneplàcit de les autoritats locals borbòniques), el Consejo de Castilla emeté aquest interessantíssim dictamen:

---

³ *Ibid.* p. 279

⁴ Francesc Tort, *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent. 1706-1781*. Barcelona, 1978

El Consejo, Señor, halla confirmado en este expediente el orgulloso espíritu que revive y domina el corazón de los catalanes para restituirse a las libertades de los antiguos fueros que por justas y graves causas les están derogados y el anhelo que muy a las claras descubren de gobernarse por distintas reglas y leyes que las comunas a toda la Nación, como si Cataluña fuese algún otro Principado distinto independiente de los muchos que componen unidos el todo de esta gran monarquía, en que se ve que el clero, la nobleza y el pueblo de Cataluña piensan de un mismo modo, creyéndose con derecho de gozar de más distinciones que las otras provincias.⁵

Respecte a l'actuació dels gremis, el dictamen diu que cal denunciar que s'hagin erigit

en democracia o república con notable perjuicio y acatamiento de los derechos de la soberanía y usurpación de las facultades [pròpies del rei].⁶

I finalment, trobem l'oposició política que el rei Carles IV trobà enfront la seva intenció de visitar Barcelona l'any 1804. Significativament el tema escollit per a la representació del popular ball de màscares d'aquell any fou el dels almogàvers i l'expansió catalana a Grècia.

En definitiva, creiem possible que la capacitat per formular un programa polític de recuperació dels drets i llibertats conculcades fos minsa a l'inici del segle XIX; però creiem que això no vol dir que el record d'aquests s'hagués esborrat. Matisem, doncs, algunes de les afirmacions que, en aquest sentit, ha vingut fent l'historiador Josep Fontana.⁷

El fet és que perquè aquest record era viu els francesos presentaren un programa a favor d'alguns drets cata-

⁵ Tort, *op.cit.*, p. 358

⁶ *Ibid*

⁷ Josep Fontana, *La guerra del Francès (1808-1814)*. Editorial Pòrtic. Barcelona, 2008.

lans amb la intenció de guanyar-se el favor dels habitants del Principat. Aquest assaig tingué lloc, a partir de 1810, amb l'assessorament del català Tomàs Puig, considerat per Lluís Maria de Puig com un liberal catalanista.

Seguint aquesta línia d'actuació, es restitueixen símbols (l'escut dels comtes de Barcelona, que, segons l'investigador Gustau Adzerias esdevé bandera) i es passa a fer ús de la llengua catalana en àmbits oficials (registres, publicacions bilingües francès/català i edició d'una gramàtica catalana, obra de Pau Ballot, l'any 1814).

Quina incidència real va tenir això en els esdeveniments de la guerra? Els catalans creien poder refiar-se d'uns enemics seculars com els francesos? Quins eren els significats del concepte Espanya en aquell moment que ens fan dir que no existia un projecte unitari espanyol compartit? Quan comença realment la Renaixença catalana? amb el poema d'Aribau de 1833 o amb la gramàtica de Pau Ballot de 1814? Fou o no un catalanista el liberal afrancesat Tomàs Puig? Quina explicació hem d'atorgar a aquest fet?

Calen nous treballs per a respondre aquestes i altres preguntes. I entre allò ja fet, s'han de tenir presents els estudis que l'investigador Gustau Adzerias ve realitzant d'uns anys ençà.

Ramon Freixes

Bibliografia

FONTANA, Josep, *La guerra del Francès (1808-1814)*. Editorial Pòrtic. Barcelona, 2008.

MUÑOZ, Antonio, i CATÀ, Josep, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Muñoz i Catà, Editors. Barcelona, 2005.

PUIG, Lluís Maria de, *El Pensament polític de Tomàs Puig*, tesi de llicenciatura dirigida per Josep Fontana, en mecanoscrit (Xerocòpia) consultable a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Universitat Pompeu Fabra.

TORT, Francesc, *El obispo de Barcelona Josep Climent i Avenent. 1706-1781*. Barcelona, 1978.

LA GUERRA DE 1808-1814
INSURRECCIÓ, GUERRA I REVOLUCIÓ
EN EL PRINCIPAT DE CATALUNYA

ANTECEDENTS
(1792-1808)

Gustau Adzerias

Nota prèvia.

L'objectiu d'aquesta recopilació de fets considerats històrics és tenir en una sola mà una successió de fets i dades anteriors a la insurrecció, guerra i revolució del regne d'Espanya, tot i recordant que el Principat de Catalunya era una de les seves províncies i, a més a més, estava sotmesa a la jurisdicció militar des de 1714.

Els fets aquí recollits poden recordar una història de manual. La seva anàlisi detallada i el paper protagonitzat pel poble pla quedarà per a altres articles en fase de preparació.

Justificació

El primer problema que es planteja a l'hora d'estudiar els fets històrics que va viure Catalunya entre els anys 1808 i 1814 és fixar el període anterior que, d'una manera directa o indirecta, va portar a la situació objecte del nostre estudi. Davant d'aquesta qüestió que, en un principi, sembla no tenir gaire importància, es descobreix, en aprofundir-hi, que no resulta tan senzilla d'analitzar. Si mirem aquells esdeveniments com una cosa merament

local, podríem perfectament establir-ne l'inici el dia que el general francès Duhesme traspassà la frontera per la Jonquera al capdavant del Cos d'Observació dels Pirineus Orientals. Tanmateix, l'objectiu d'aquest estudi és el d'intentar comprendre les situacions polítiques i militars ocorregudes en el nostre país durant aquest període tan ple d'esdeveniments, contradiccions, misteris i, segurament, de manipulacions per part de la historiografia oficial.

Després d'un temps de meditació en què un dia volia començar amb la Revolució Francesa i un altre en la Revolució Americana, i encara en el Tractat de Fontainebleau, vaig recordar, però, allò que Goethe comentà sobre la batalla de Valmy (20 de setembre de 1792), que enfrontà l'exèrcit prussià amb el revolucionari: "En aquest lloc i aquest dia comença una nova era en la història del món."

La data del 20 de setembre, doncs, pot ser una bona data d'inici, la Revolució Francesa estava salvada i, al regne d'Espanya, un jove de 25 anys, Manuel de Godoy, era nomenat primer ministre per Carles IV.

ANTECEDENTS GENERALS

1. Primers actes

Fem un petit repàs dels fets ocorreguts a Europa en aquest 1792. La coalició formada per les monarquies prussiana i austríaca ataca la França revolucionària per salvar la civilització i restablir l'ordre social. L'exèrcit de la França revolucionària, acabat de crear, s'enfronta a un exèrcit professional, l'austroprussià, comandat per la noblesa militar: Per primer cop, França mobilitza tota la població i reclutes inexperts substitueixen la instrucció pel valor i la motivació. Aquest fet modificà profundament l'estructura dels exèrcits europeus, que deixaren de ser propietat del rei per esdevenir garants de la seguretat

nacional. Juntament amb el dret de participar en el govern de la nació, els ciutadans adquiriren l'obligació de ser soldats i defensar la pàtria.

El juliol de 1792, les tropes austroprussianes travessen la frontera francesa i prenen les fortaleses de Longary i Verdum. L'Assemblea Legislativa declara que la pàtria està en perill i decreta la mobilització dels ciutadans. Els revolucionaris sospiten que Lluís XVI col·labora amb els seus parents, els monarques austríacs.

Per la seva banda, en rebre la notícia de les sagnants jornades revolucionàries de París, del 20 de juny i 10 d'agost; el rei Carles IV d'Espanya convoca, el dia 24 d'agost, el Consell d'Estat, per si convé o no preparar la guerra amb França.

La imprudent proclama del duc de Brunswick, publicada l'1 d'agost, en què amenaçava de destruir París i executar tots els seus habitants si s'ultratjava la família reial (segons sol·licitud secreta del mateix Lluís XVI), precipità els esdeveniments: suspensió i detenció del rei acusat de traïció i anunci d'eleccions per una Assemblea Constituent, i en conseqüència, la fi de les últimes institucions de l'Antic Règim.

El 21 de setembre de 1792, l'endemà de la inesperada victòria de l'exèrcit revolucionari sobre els prussians del duc de Brunswick a Valmy, amb la retirada consegüent d'aquest, el rei Lluís XVI i la seva família son empresonats, es proclama la República i és convoquen eleccions per constituir la Convenció Nacional.

Gràcies a la victòria de Valmy i a la retirada enemiga, en pocs dies, l'exèrcit revolucionari arriba a Magúncia i Frankfurt i envaeix Bèlgica. El 15 de novembre cau Brussel·les i, després, Lieja i Anvers. Els francesos continuen el seu avanç i ocupen la riba esquerra del Rin i la Savoia i, en un altre front, el comtat de Niça i el regne sard, que s'havia unit als austroprussians.

Els primerencs revolucionaris de la resta d'Europa, contagiats pels francesos, demanen l'entrada de l'exèrcit

revolucionari als seus països. El dia 19 de desembre, la majoria girondina fa aprovar a la Convenció: “La Convenció Nacional declara, en nom de la nació francesa, que atorgarà fraternitat i ajuda a tots els pobles que vulguin recobrar la seva llibertat”. El corrent expansionista no es fa esperar i els francesos comencen a reclamar les fronteres naturals de França: el Rin, els Alps, els Pirineus i l'annexió de Bèlgica. El 12 de desembre de 1792, el rei Lluís XVI és enjudiciat per traïció.

Mentrestant, al regne d'Espanya, Carles IV és trobava en una embrollada situació política causada per la divisió de les classes dirigents, religioses, civils i militars. En els inicis del regnat de Carles IV, existia una guerra declarada en el si de l'Església espanyola entre els partidaris de la doctrina de la Companyia de Jesús, que volien accentuar l'obediència al papa, coneguts com *ultramontanos* i els seus contraris, coneguts com a *jansenistas*. L'expulsió de la Companyia de Jesús el 1767 aprofundeix la divisió, i els conflictes sovintegen, sobretot per ocupar càrrecs eclesiàstics, ja sigui una petita parròquia o una seu episcopal. Els *ultramontanos*, col·lectiu format per la majoria de bisbes, els ordes religiosos i una gran part del clergat, estaven obsessionats per enfortir el poder de l'Església en tots els seus àmbits, sense excloure'n el polític ni l'econòmic, per mantenir la màxima fidelitat a les orientacions del pontífex de Roma, així com per propiciar devocions populars i qualsevol forma fastuosa de culte, incloses tot tipus de manifestacions externes, sense menystenir les supersticioses. Eren enemics declarats de la Revolució Francesa i de tota ideologia provinent de més enllà del Pirineus. El gran temor que els dominava era la propagació oberta de la maçoneria en el regne d'Espanya.

Els *jansenistas*, per la seva part, volien canviar en profunditat l'organització i la disciplina eclesiàstica i acostar-se a l'església dels temps apostòlics i, a la vegada, crear un nou model de religiositat, contrari al barroquisme dominant del culte i de les practiques religioses.

Els monarques espanyols del segle XVIII sempre re- celaren de la pretensió dels *ultramontanos* de mantenir el poder absolut del pontífex romà sobre l'Església espanyola i les àmplies immunitats dels eclesiàstics, perquè la seva postura era un fre a l'autoritat del monarca i perquè, a la pràctica, suposava una intromissió en els assumptes interns d'una potència estrangera i, a la vegada, resultava una pèrdua important de diners, pel pagament dels drets històrics que feia l'Església espanyola a la Santa Seu. Per tot això, sobretot Carles III i Carles IV, coincidien amb els postulats *jansenistes*, ja que volien una església pobra com en els temps primitius i governada pels seus bisbes, sota l'autoritat del monarca i tan sols supeditada a Roma en el terreny espiritual.

La política seguida pels governs fins el 1800, va ser la de dotar de major poder els bisbes espanyols, controlar la Inquisició i els ordes religiosos, reduir al màxim la immunitat religiosa i evitar la sortida de numerari cap a Roma.

Tots dos bàndols lluitaven per col·locar els seus partidaris en els càrrecs civils i eclesiàstics, la qual cosa originava una infinitat de conflictes, moltes vegades dirimits en els tribunals de justícia, moment que aprofitava el rei, generalment, per inclinar el veredicta a favor seu.

Igualment dividit es trobava l'estament civil, que es disputava el govern. Existien dos bàndols, el *Golilla* del comte de Floridablanca, màxim exponent de l'absolutisme il·lustrat, i el *Aristocràtic* o *Aragonés*, immobilista, encapçalat pel comte d'Aranda. Popularment, els primers eren coneguts com *pelucas* i els segons com *corbatas*. Tot i que d'inici els enfrontaments foren per afers de política interior, a partir de la Revolució Francesa el conflicte prengué una nova i complexa dimensió.

També els dirigents militars estaven dividits entre els militars clàssics, d'extracció noble amb els càrrecs i escalafó obtinguts per mèrit de sang i el tècnics, que provenien de la incipient alta burgesia espanyola, que necessitaven coneixements de matemàtiques, resistència

de materials, etc., per desenvolupar llurs tasques en l'artilleria o l'enginyeria militar. La seva participació era cada vegada més necessària, com demostraven els conflictes europeus.

El nomenament de Godoy, el 15 de novembre de 1772, completament aliè als grups que es disputaven el poder i sense cap influència personal en l'àmbit polític, semblava que podia tornar la tranquil·litat a la monarquia hispànica. El resultat, però, no fou el desitjat i la divisió esdevingué més profunda. Per un costat, el sector ultramuntano de l'església, els nobles seguidors del comte d'Aranda i els militars clàssics uniren esforços i buscaren i trobaren un referent en el príncep d'Astúries, Ferran i, a partir d'aquell moment, foren coneguts amb el nom de *fernandinos*. L'altre bàndol, format pel *jansenistas*, la part de noblesa il·lustrada i els militars tècnics, s'aproparen a Godoy i, per tant, al rei, i foren coneguts com a *godoystas*.

L'execució de Lluís XVI per traïció, el 21 de gener de 1793, la política annexionista francesa i, sobretot, l'agitació revolucionària fermentada en l'interior dels estats veïns, impulsaren els principals estats europeus a una aliança, la Primera Coalició, formada inicialment per Àustria, Prússia, Gran Bretanya i Sardenya i reforçada, després, per les monarquies espanyola i portuguesa, contra la França de la Convenció. La Revolució Francesa havia transformat els súbdits d'un rei en ciutadans d'una nació: aquesta era la principal raó que motivà la declaració de guerra de la majoria de les monarquies absolutistes d'Europa. En el cas de la Gran Bretanya, però, la motivació principal fou la lluita colonial, econòmica en definitiva.

El dia 7 de març de 1793, França s'avança i declara la guerra al regne d'Espanya. Entre altres raons addueix "era necessari treure els Borbons d'un tron usurpat en altres temps amb l'ajuda francesa". En conseqüència, el 23 de març, el regne d'Espanya declara la guerra a la França republicana. Sota el govern de Godoy, la monarquia espanyola plantejà l'estratègia inicial de la guerra en tres

fronts als Pirineus: el de Guipúscoa-Navarra, el d'Aragó i el de Catalunya, a banda de participar, el 29 d'agost de 1793, juntament amb tropes britàniques i sardes, en el desembarcament i presa de la ciutat de Toló (Provença, Occitània).

2. Primera guerra del francès o la guerra gran.

L'esclat de la guerra motivà el tancament de fronteres i imposà una estricta censura ideològica. Aquestes mesures permeteren crear al Principat de Catalunya un clima d'hostilitat contra la Revolució Francesa, presentada com a atea i regicida, fet que contrarestà la propaganda revolucionària de les autoritats franceses del Rosselló, que intentaren apel·lar al sentiment català d'independència. Alhora, el malestar causat per l'escassetat de queviures, que ja havia provocat l'any anterior els Rebomboris del Pa, fou canalitzat contra els immigrants francesos que, paradoxalment, eren refugiats de la Revolució, acusats de fer d'agitadors i de preparar la revolució.

Un fet que augmentà la popularitat de la guerra fou que l'allistament no fos forçós, sinó voluntari. A Barcelona, fou creada una Junta de Comissionats de l'Ajuntament i Classes per tal d'organitzar la defensa de la plaça mitjançant cossos de ciutadans armats (a la manera de l'antiga Coronela, abolida el 1714) i contribuir amb 800 voluntaris a l'exèrcit del general Antonio Ricardos, encarregat de dirigir les operacions.⁸

El general espanyol disposava d'un exèrcit format per 24.000 homes, segons fonts franceses; o de 3.500 segons les fonts catalanes. Aquí hauríem de comprovar en quin moment s'incorporaren al front català les forces portugueses. Per un costat, apareixen detallades (regiments de infanteria 2n. d'Oporto, Olivenza, Peniche, Freire de An-

---

⁸ El 1793, es creen els regiments espanyols d'infanteria lleugera: 1r. de Barcelona i 2n. de Barcelona.

drade i Cascaes) en el quadre existent a l'Ajuntament de Barcelona "Formacion de batalla primitiva, del exercito de operaciones para la campaña de 1795" sota el comandament de Juan Forves de Screllater. I, per un altre, com podem veure en el monument existent a Cascais (Portugal) en honor al regiment de infanteria del mateix nom, apareix en la placa la inscripció "Roussillon e Catalunha, 1793 a 1795". La frontera francesa, des de Montlluís fins al mar, estava defensada per 8.000 homes a les ordres del general Servan.

El general Ricardos prengué la iniciativa i passà el coll del Portell per envair el Vallespir el 15 d'abril de 1793 (17 d'abril, segons fons catalanes) i ocupà Sant Llorenç de Cerdans, Arres, Ceret i, en caure el fort de Bellaguarda el 22 de juny, el dominà del tot. A l'agost, ocupà Vilafranca de Conflent i aviat amenaçà Perpinyà. Però aquests èxits ocultaven una situació crítica: mancat de recursos humans i materials, hagué de retirar-se a passar l'hivern al Voló. Aquesta afirmació, que la retirada fou motivada per la manca de recursos humans, clàssica en la historiografia catalana, pot ser posada en dubte a partir de les dades de l'expedició a Toló.

Efectivament, el dia 28 d'agost, una flota espanyola de 20 naus de guerra i d'altres d'auxiliars, desembarcà a Toló. Tropes espanyoles, conjuntament amb tropes britàniques, napolitanes i sardes, a les ordres del general Juan de Lángara, entre les quals hi havia 4 batallons enviats per Ricardos. L'expedició anava en ajut dels reialistes francesos, revoltats contra la República. La reacció de París fou contundent i els generals republicans Carteaux i Dugommier, després de neutralitzar els moviments reialistes, que havien arribat fins a Lió i Marsella, posà setge a Toló que fou recuperada el 18 de desembre, amb la retirada de les forces aliades. En aquest setge destacà, de manera decisiva, un jove capità d'artilleria anomenat Napoleó Bonaparte, que hi obtingué el rang de general de brigada.

Tornant a la nostra història, la cessió de quatre batallons de les forces de Ricardos per a l'expedició de Toló, pot ser, si més no, discutible després de les derrotes espanyoles del Camp de la Unió (17 de juliol), del Mas del Comte (20 de juliol) i, una vegada cedits, les derrotes del coll de la Perxa (28 d'agost), d'Oleta (3 de setembre), de Perestortes (17 de setembre). Les tropes revolucionàries no són aturades a Trullans fins el 22 de setembre i al Coll de Banyuls, el 15 de desembre.

Mentrestant, per primer cop en cent cinquanta anys, el govern de Madrid es recordava de la catalanitat del Rosselló i feia publicar el tercer llibre de la Crònica de Bernat Desclot (en castellà) sobre la invasió francesa de 1285, per tal d'enardir els catalans; tot i que la política real del govern i la practicada per Ricardos, era la de mera col·laboració amb els reialistes francesos (que intervingen amb tropes pròpies en la invasió) en l'enderrocament de la República.

La mort imprevista del general Ricardos el 13 de març de 1794 i, quasi immediatament, la del seu successor, el general O'Reilly, deixà l'exèrcit espanyol a les ordres del capità general interí Jerónimo Girón, marquès de Las Amarillas, succeït, finalment, per Luis-Fermín de Carvajal Vargas y Brun, comte de La Unión. En aquells moments, les tropes espanyoles a les seves ordres s'estimaven en 60.000 homes.

La reacció francesa, mentrestant, trencava el front invasor i penetrava a la Cerdanya, a la Vall d'Aran i a la seu d'Urgell i desallotjava del Voló l'exèrcit espanyol (29 d'abril-1 de maig de 1794). En caure a mans franceses el fort de Bellaguarda (setembre de 1794), els francesos penetraren a l'Empordà. El comte de La Unión intentà defensar Figueres, però amb la derrota espanyola de Mont-roig dels dies 17 i 20 de novembre, on morí el general espanyol i també el francès Dugommier, la fortalesa de Figueres obrí les portes als invasors sense lluita. Seguí el setge i l'ocupació de Roses, el dia 24 de novembre de 1794.

Aquestes victòries donaren peu que el govern de París discutís les possibilitats d'una annexió de Catalunya a la República Francesa o, àdhuc, la creació d'un estat satèl·lit que protegís la frontera meridional de França. (el Gran Comitè de Salut Pública, Couthon, Robespierre i Saint Just, suggerí d' assajar fer de Catalunya una petita república independent).

Malgrat que el comte de La Unión ressuscités el sometent general català (abolit pels decrets de Nova Planta) per poder fer front als francesos, aquests foragitaren els espanyols dels darrers reductes vallespirans (Cotlliure i Port-vendres) i ocuparen Sant Llorenç de la Muga. Aquests fracassos provocaren un motí a Barcelona: el poble matà un centenar de soldats reialistes, molts d'ells rossellonesos, sospitosos de simpatitzar amb la Revolució Francesa.

Davant la situació crítica al Principat, i a instàncies de l'ajuntament de Manresa, fou creada a Barcelona una junta de diputats dels corregiments catalans (desembre 1794-gener 1795), que continuà a Girona sota el comandament del nou capità general José de Urrutia, i que dreçà plans de defensa i acordà demanar al govern l'exempció del cadastre, que fou denegada, i material bèl·lic. A Girona, fou decidit l'allistament de 20.000 voluntaris catalans, cos de miquelets comandat pel mariscal de camp Joan Miquel de Vives. La junta intentà convertir-se en Junta de Govern del Principat, però Urrutia s'hi oposà. Subsistiren, però, les juntes de corregiment, entre les quals destacà la de Girona i es crearen a València cossos de voluntaris honrats, per ajudar en la defensa. El redreçament català donà fruits: el general francès Perignon intentà, debades, travessar el Segre i, més tard, el Fluvià, però fou derrotat a Pontós, el dia 26 de maig de 1795 i al Fluvià, el 14 de juny. Mentre que el general Gregorio de la Cuesta arribava a Puigcerdà i el general Urrutia alliberava l'Empordà.

La Pau de Basilea (22 de juliol de 1795) posà fi a la guerra.⁹ El regne d'Espanya recuperava les fronteres anteriors a la guerra, reconeixia la legitimitat de la República Francesa i l'hi cedia la part espanyola de l'illa de Santo Domingo. A Godoy li valgué el títol de príncep de la Pau. El darrer acte de guerra fou l'evacuació de la plaça forta de Roses per l'exèrcit francès, el 29 de juliol de 1795.

3. Primera guerra contra Anglaterra

Poc temps després de la Pau de Basilea, la república francesa evolucionà cap a posicions més moderades en assumir el màxim poder el Directori, el dia 27 d'octubre de 1795.¹⁰ El primer ministre espanyol, Manuel Godoy, cregué arribat el moment de renovar l'antic pacte de família entre Espanya i França.¹¹ La proposta fou ben acollida a París i s'iniciaren converses secretes entre els dos governs.

La Gran Bretanya és negava a admetre que Espanya lliurés la seva part de l'illa de Santo Domingo a França, segons estipulava la Pau de Basilea, fins i tot, amenaçava amb l'ús de les armes per impedir-ho, la qual cosa facilitava l'entesa en les converses diplomàtiques entre Espanya i França. Godoy aprofità l'ocasió per presentar al Consell d'Estat una recapitulació de tots els greuges fets per la Gran Bretanya des de Felip V i, d'aquesta manera, obtingué carta blanca per prosseguir les converses amb França. Aquestes acabaren en la signatura, el dia 18 d'agost de 1796, a Sant Ildefonso, d'un pacte ofensiu defensiu que deia, literalment: "siendo la Inglaterra la única potencia de quien la España ha recibido agravios direc-

---

⁹ No tant sols territori català, també el perdut en el front de Guipúscoa-Navarra

¹⁰ Barras, La Revellière-Lépeaux, Letourneur, Carnot i Reubell

¹¹ Pacte iniciat entre les dinasties Borboniques d'Espanya i de França.

tos, la presente alianza sólo tendrá efecto contra ella en la guerra actual”.

Aquest tractat es mantingué en secret durant dos mesos, per donar temps a les autoritats espanyoles d'Amèrica i Oceania a prendre les precaucions defensives en el moment que esclatessin les hostilitats. El dia 6 d'octubre de 1796, es féu públic el tractat i el regne d'Espanya entrà en guerra contra la Gran Bretanya.

Les primeres mesures preses pel govern espanyol foren les d'apoderar-se de tots els vaixells britànics ancorats en ports espanyols, la retirada dels ambaixadors de les dues corts i l'expulsió de tots els súbdits britànics dels territoris del regne d'Espanya. El trencament fou efectiu el dia 25 de novembre.

La guerra fou marítima i els fets d'armes més importants: la derrota de la flota espanyola de l'almirall don José de Cordova per la britànica de l'almirall Jervis al Cap de Sant Vicente, el 14 de febrer de 1797; l'atac fallit contra Cadis, dirigit per l'almirall Nelson i l'intent, també fallit, de desembarcament a Santa Cruz de Tenerife, el 22 de juliol de 1797, portat a terme per la flota del mateix almirall. Puerto Rico es defensà eficaçment dels atacs britànics des del 17 d'abril fins a l'1 de maig de 1797. L'illa de la Trinitat fou atacada i conquerida per l'almirall Harvey el 16 de febrer de 1797.

Un fet que hem de tenir present, per als esdeveniments futurs, fou la revolució produïda a la ciutat de Roma, amb l'ajut de les tropes franceses del general Berthier.¹² L'ocupació del Vaticà obligà el papa Pius VI a refugiar-se a Siena, sota la protecció de l'ambaixador espanyol. Carles IV oferí al papa l'illa de Mallorca, mentre durés el seu exili. L'oposició del Directori francès al fet que el Col·legi Cardenalici acompanyés el papa, feu retirar la proposta del rei espanyol.¹³ L'actitud del rei, considerada

¹² Per a més informació, vegeu les campanyes d'Itàlia

¹³ El papa Pius VI es retirà a Valence (Delfinat) on morí el 29 d'agost de 1799

feble per l'església espanyola, empitjorà encara més les seves relacions amb la corona.

Després de la victòria de la flota britànica sobre la francesa d'Abuquir,¹⁴ l'1 d'agost de 1798, la Gran Bretanya quedà mestressa de la Mediterrània i envià una potent flota contra l'illa de Menorca. El general Stuard, al capdavant de 7.000 homes, desembarcà a Maó i, després de la rendició de la guarnició espanyola, s'apoderà de tota l'illa.

El Directori francès féu responsable el ministre Godoy que Portugal continués donant refugi a la flota britànica i que la flota espanyola es quedés tancada a Cadis, en lloc d'entrar en combat contra els navilis britànics. La situació de desconfiança, forçà Carles IV a destituir-lo. Aquesta retirada del príncep de la Pau, més aparent que no pas real ja que mantenia tots els honors i sous, oficialment fou per voluntat pròpia.

Mentrestant, a Europa, s'havia format la Segona Coalició¹⁵ contra França. Rússia, membre d'aquesta coalició, declarà la guerra a Espanya el dia 15 de juliol de 1799, perquè el tsar Pau I volia el títol de Gran Mestre de Malta, que també reclamava Carles IV.

Napoleó Bonaparte és nomenat Primer Cònsol després del cop d'estat del 18 de Brumari (10 de novembre de 1799). La derrota de la Coalició a Marengo (Itàlia), el dia 14 de juny de 1800, deixà Napoleó com a àrbitre de la situació europea, que tornà a fixar-se en el cas de Portugal.

Bonaparte s'atragué la voluntat de Carles IV amb esplèndids regals i aconseguí fer retornar Godoy al poder. Després de llargues converses, se signà el segon tractat de Sant Ildefonso, el dia 1 d'octubre de 1800. S'hi s'estipulava que Espanya retornaria a França la Louisiana a canvi de la Toscana, que seria per a l'infant duc de Parma,

---

¹⁴ O del Nil, en l'expedició de Napoleó a Egipte.

¹⁵ Formada per la Gran Bretanya, Àustria, part de l'Imperi Germànic, Portugal, Turquia, Rússia i Nàpols.

amb el títol de rei d'Etrúria. També s'estipulava que un exèrcit espanyol pressionaria el regent de Portugal perquè trenqués la seva aliança amb la Gran Bretanya i s'unís a la coalició francoespanyola.

La flota espanyola patí un nou desastre naval, el 5 de juliol de 1801, en el combat d'Algesires. L'agilitat britànica féu que les naus espanyoles lluitessin entre elles, a causa de la foscor de la nit. Aquest fet, i el nomenament de Godoy com a generalíssim dels exèrcits espanyols, produí un fort descontent entre la població espanyola.

Mentrestant, el govern espanyol presentà un ultimàtum¹⁶ al portuguès perquè, en un termini de 15 dies, trenqués amb la Gran Bretanya, tanqués tots els seus ports als navilis britànics i els obrís als espanyols i als francesos i donés en penyora diverses províncies frontereres amb el regne d'Espanya i una forta indemnització pels perjudicis produïts. Portugal no acceptà l'ultimàtum i, a mitjans de maig, un exèrcit espanyol de 40.000 homes entrà en acció, ajudat per 20.000 soldats francesos sota les ordres del general Leclerc.¹⁷ Godoy, com a generalíssim, prengué el comandament de les tropes aliades el 14 de maig. S'enfrontaren a un desorganitzat exèrcit portuguès, compost per 26.000 soldats d'infanteria, 4.000 de cavalleria i 20 canons, sota el comandament del mariscal general, duc de Lafôes, de més de vuitanta anys d'edat. Els britànics enviaren, com a únic reforç, tres regiments formats per immigrants francesos i lleials a la monarquia francesa.¹⁸

L'èxit es decantà, ràpidament, cap al costat de les forces hispanofranceses que s'apoderaren d'Olivença, el 20 de maig i d'Elvas. Godoy s'atribuí tots els honors i envià, a la reina Maria Lluïsa, dos rams de taronges, agafades

---

¹⁶ Segons el conveni signat amb França a Madrid, el 29 de gener de 1801

¹⁷ Cunyat de Napoleó

¹⁸ El regiment de Castries, el regiment de Mortemart i el regiment de Loyal-Émigrant

als jardins d'Elvas. Per aquest motiu, la primera guerra contra Portugal es coneix popularment com a Guerra de las naranjas. Després de breus combats, els aliats s'apoderaren de Jurumenha, el dia 21 de maig, de San Vicente el 23, de Barbacana, el 24, de Santa Olalla, el 25 i d'Assumar i Alegrete, l'1 de juny. Després de tres setmanes de lluita, el regent portuguès demanà la pau a Espanya, que se signà a Badajoz, el juny de 1801. Portugal acceptà una bona part de les exigències i la frontera es retirà fins al riu Guadiana, de manera que Olivença quedà, definitivament, en poder de la corona espanyola. La pau fou signada a esquenes de Napoleó per la qual cosa el primer cònsol es negà, en un primer moment, a ratificar la pau, cosa que féu després, a canvi de rebre una forta indemnització.¹⁹

Un canvi en el govern britànic (Pitt fou substituït per Addington) propicià l'inici de converses de pau entre França i la Gran Bretanya. El tractat d'Amiens del 23 de març de 1802, posà fi a la primera guerra contra la Gran Bretanya. El regne d'Espanya perdé, definitivament, l'illa Trinitat, però recuperà Menorca i confirmà la possessió d'Olivença.

Mentre durà la guerra tingueren lloc al regne d'Espanya dos fets significatius, per als esdeveniments futurs: la greu malaltia de Carles IV, patida del 8 al 12 de setembre de 1801, en què sembla que la reina Maria Lluïsa i Godoy planificaren nomenar-se regents, a despit del príncep d'Astúries, Ferran. El segon fet fou que Napoleó, com a primer cònsol, volia fixar el seu poder personal i pretenia unir-se en matrimoni, previ divorci de Josefina Beauharnais, amb una princesa de la casa de Borbó, la infanta Maria Isabel, filla de Carles IV o la princesa napolitana Maria Antònia. Godoy convencé els reis espanyols que unes altres unions serien més beneficioses per als interessos del regne. Fou una petita venjança de Godoy pel despit rebut

---

¹⁹ 25 milions de francs i els brillants de la princesa del Brasil, entre d'altres.

del primer cònsol, en no reconèixer el seu èxit en la guerra de las naranjas. Les unions quedaren solucionades amb el casament del príncep d'Astúries amb Maria Antònia i el de la infanta Maria Isabel amb el príncep reial de Nàpols, Francesc. Les pretensions de Napoleó d'entroncar-se amb la dinastia borbònica quedaren avortades.

4. Segona guerra contra Anglaterra

Les rivalitats entre la Gran Bretanya i França eren massa profundes: la supremacia britànica en el mar resultava insuportable per al primer cònsol i el creixent poder de França sobre l'Europa continental inquietava massa el govern anglès.

Una de les clàusules del Tractat d'Amiens estipulava que la Gran Bretanya havia de tornar a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem l'illa de Malta, ocupada durant la guerra; el govern anglès, que veia amb preocupació la política d'absorció francesa a Itàlia i a Holanda, ajornava la devolució.

El fet que justificà de nou la guerra fou el suport incondicional que el govern anglès donava als immigrants francesos. França reprengué la guerra contra la Gran Bretanya el 12 de maig de 1803.

El 18 de maig de 1804, Napoleó es coronà emperador dels francesos.

El regne d'Espanya es mantingué neutral fins que, el 12 de desembre de 1804, declarà la guerra a la Gran Bretanya, com a conseqüència de l'atac britànic a quatre fragates espanyoles que tornaven d'Amèrica amb un valuós carregament.²⁰ Iniciades converses amb el govern francès, el 4 de gener de 1805, Espanya signà un nou tractat d'ajuda naval i militar en el projecte d'invasió d'Anglaterra per part de França.

---

²⁰ La flota de sir Graham Moor, s'apoderà de tres al cap de Santa Maria el 5 d'octubre.

La col·laboració del regne d'Espanya en la projectada campanya d'invasió de les illes britàniques havia de ser de 25.000 soldats i 25 navilis de guerra. La flota de guerra hispanofrancesa, sota el comandament de l'almirall francès Villeneuve, fou atacada i derrotada per la britànica de Nelson el 21 d'octubre de 1805 al cap de Trafalgar. Les pèrdues espanyoles foren considerables: tres vaixells foren enfonsats, tres més foren capturats, quatre s'encaïllaren a les costes i cinc arribaren al port de Cadis molt malmesos. El regne d'Espanya deixà de ser una potència naval i el comerç amb les colònies americanes restà interromput, amb un gran perjudici per a l'economia, sobretot a Catalunya i al País Basc; fet que agreujava, encara més, la situació de fallida del règim borbònic.

Napoleó, sense marina de guerra, suspengué la seva campanya d'invasió d'Anglaterra. Tanmateix, el gran exèrcit preparat a Boulogne, l'hi serví per vèncer la Tercera Coalició²¹, en la marxa sobre Ulm, el 20 d'octubre de 1805, i la victòria d'Austerlitz, el 2 de desembre de 1805.

Al regne d'Espanya, la mort, el dia 21 de maig de 1806, per tisi de la dona del príncep d'Astúries, Mª Antonia de Nàpols, obrí un nou període d'intrigues i lluites a la cort de Carles IV, entre els partidaris de Ferran i els de Godoy. Aquest últim proposà que el príncep es casés, en segones núpcies, amb la filla de l'infant cardenal Lluís, és a dir, amb la germana de la seva pròpia dona.²² La proposta fou rebutjada pel mateix Ferran, pels seus consellers i, sobretot, pel seu mentor, mestre i secretari, el canonge Escóiquiz. Aquesta maniobra de Godoy, fou contrarestatada amb la sol·licitud, a Napoleó, de la mà d'una de les seves nebodes. Aquesta gestió fou feta per l'ambaixador francès a Madrid, Francesc Beauharnais, cunyat de l'emperadriu Josefina.

---

²¹ Formada per Àustria, Rússia i la Gran Bretanya.

²² Maria Teresa de Borbó, comtessa de Chinchon, cosina germana de Carles IV.

Una conseqüència de tot aquest afer fou que el príncep d'Astúries es decantés, definitivament, contra el primer ministre Godoy, amb gran satisfacció per part de Escóiquiz i de la resta dels seus partidaris.

Un altre incident que féu augmentar la desconfiança que tenia Napoleó envers Carles IV i el seu ministre Godoy, tingué lloc quan aquest aprofità la formació de la Quarta Coalició²³ contra França (i possiblement amb la intenció que el regne d'Espanya en formes part), el 6 d'octubre de 1806 publicà una proclama dirigida als espanyols en què els encoratjava a agafar ràpidament les armes massivament contra un enemic no esmentat, però que tothom identificava amb Napoleó. I, per si no n'hi havia prou, després de derrotar la Coalició a la batalla de Iena (14 d'octubre), Napoleó, en la seva marxa triomfal cap a Berlín, s'aturà a Potsdam, per retre homenatge a la tomba de Frederic el Gran, i hi trobà una carta de Carles IV, que hi havia deixat el rei de Prússia, Frederic Guillem, en la seva precipitada fugida, en què el rei d'Espanya es comprometia a atacar per l'esquena els francesos, si l'emperador encara estigués a les ribes de l'Elba.

Mentrestant, a Fontainebleau, el 27 d'octubre, se signava el tractat per a la invasió de Portugal. Bonaparte havia guanyat el regne d'Espanya per al bloqueig continental contra la Gran Bretanya (decret de Berlín, novembre de 1807). Per aquest conveni, un exèrcit hispanofrancès havia de conquerir Portugal, que seria dividit en tres estats: el del nord, el regne de Lusitània, seria per als reis de Etrúria²⁴, que cedirien a Napoleó les possessions d'Itàlia. El del centre, entre el Duero i el Tejo, quedaria sota l'administració hispanofrancesa i serviria per indemnitzar Espanya, o una altra nació, en finir la guerra. I el

---

²³ Prússia, Gran Bretanya, Rússia, Saxònia i Suècia

²⁴ Regne creat per Napoleó a la Toscana italiana que, segons el segon tractat de San Indelfonso de l'1 d'octubre de 1800, fou donat a Lluís de Parma, gendre de Carles IV, a canvi de tornar a França la Louisiana.

del sud, les províncies d'Alentejo i dels Algarves, seria per al príncep de la Pau, Manuel de Godoy, i per als seus descendents. Els tres estats, però, restarien nominalment sota la sobirania d'Espanya. El gran desig dels Borbons de posseir Portugal seria possible gràcies a l'emperador dels francesos.

Aquesta victòria de la política de Godoy sobre els seus enemics i l'èxit en la cort francesa, tingué conseqüències en la cort espanyola, que residia a l'Escorial. Els plans conspiratius dels fernandinos s'acceleraren, però Godoy s'anticipà i féu, amb l'ajut de la reina Maria Lluïsa, que el mateix Carles IV, entrés, el dia 28 d'octubre, a les dependències del seu fill, el príncep d'Astúries, on descobrí correspondència secreta, escrita per la seva pròpia mà, sobre la conspiració per eliminar Godoy com a primer ministre i, si calgués, enderrocar Carles IV i donar el tron a Ferran. La reacció del rei d'Espanya fou fulminat: féu arrestar el príncep d'Astúries, confinat a les seves dependències, i empresonà Escóiquiz, amb tots els seus consellers i còmplices. S'obrí un procés criminal contra tots ells, conegut com *Proceso del Escorial*.

Durant la investigació és descobriren, entre altres detalls, el possible assassinat de la reina i la petició de matrimoni de Ferran amb una neboda de Napoleó. El príncep signà una petició de perdó, que li fou concedit (novembre de 1807). Carles IV acceptà perdonar el seu fill, pressionat per la reina i sobretot pel mateix Godoy, en primer lloc, per intentar sostreure el príncep de l'òrbita dels seus enemics i, en segon, per la creença que les tropes franceses que marxaven cap a Madrid, ho feien per ajudar Ferran, com a potencial parent de Napoleó. Acabat el procés el gener de 1808, els col·laboradors còmplices de la conspiració, amb Escóiquiz com a principal, foren desterrats pel monarca espanyol.

En fer-se públic tot l'afer, el príncep d'Astúries fou conegut popularment amb el renom de l'afrancesat. Els resultats polítics del procés de l'Escorial foren negatius

per a Godoy: els seus enemics sortiren més enfortits i decidits acabar amb la seva carrera, sobretot amb la perspectiva del suport francès al futur rei d'Espanya en emparentar-se amb l'emperador.

Mentrestant, la maquinària bèl·lica per dur a terme la invasió de Portugal s'havia posat en marxa. El 18 d'octubre, encara en plenes negociacions del Tractat de Fontainebleau, el Primer Cos d'Observació de la Gironda del general Junot, amb tres divisions d'infanteria (Laborde, Loison i Travot), una de cavalleria (Kellermann) i artilleria (38 canons), amb un total de 24.976 homes, passà la frontera per Baiona, camí de Portugal. A mitjans de novembre, a Alcántara, el contingent espanyol del general don Juan Garrafa, amb 14.172 infants, 3.300 genets i 30 canons, s'uní a la columna francesa. Les forces invasores entraren a Lisboa el dia 30 del mateix mes. El dia abans, la família reial portuguesa havia sortit del país cap al Brasil, a bord de la flota britànica. Simultàniament, tropes espanyoles, la divisió del general Taranco amb 6.556 infants i 25 canons, procedents de Galícia, ocuparen les províncies d'Alentejo, Entre Douro i Minho. Restà a Badajoz, com a reserva, el marquès del Socorro amb 7.780 infants, 550 genets i 30 canons.

Continuant els moviments militars establerts, el 22 de desembre entrà per la frontera el Segon Cos d'Observació de la Gironda del general Dupont, amb tres divisions d'infanteria, una de cavalleria i una d'artilleria (24.428 homes²⁵) que establí els seus quaters a Valladolid, a l'espera de continuar cap a Portugal. El 9 de gener de 1808, el Mariscal Moncey amb el Cos d'Observació de les Costes de l'Oceà, amb tres divisions d'infanteria, una de cavalleria i artilleria (29.341 homes), s'instal·là sobre el Cantàbric. El dia 12, passà la frontera Murat, gran duc

---

²⁵ El nombre d'efectius indicat en els diferents cosos d'exèrcit és el total, que s'incorporen progressivament. La data indicada és la de l'entrada dels primers contingents.

de Breg amb les seves tropes²⁶ i, marxà cap a Madrid. El 9 de febrer entrà per la Jonquera, el Cos d'Observació dels Pirineus Orientals del general Duhesme, amb dues divisions d'infanteria, una de cavalleria i una d'artilleria (12.424 homes), i es dirigí cap a Barcelona. La divisió del general D'Armagnac prengué posicions a Navarra el 16 de febrer.

A principis de desembre de 1807, havia arribat a la Cort la reina Maria Lluïsa, regent del regne d'Etrúria, vídua de Lluís I, duc de Parma, obligada a sortir dels seus estats italians abans d'ocupar el futur regne de Lusitània. Aquest fet, sumat als moviments de tropes franceses i a la crida feta per Napoleó perquè la flota espanyola de Cartagena s'unís a la seva a Toló, féu inquietar els reis espanyols i Godoy. No així al príncep d'Astúries i els seus seguidors que veien, en les maniobres de l'emperador, la creació d'una situació conflictiva per eliminar políticament el príncep de la Pau i fer abdicar els seus pares.

5. Cop d'estat d'Aranjuez

El març de 1808, la cort passava l'hivern a Aranjuez. Godoy, cada dia més temorós de les maniobres dels fernandinos, convençut que les tropes franceses que marxaven sobre Madrid ho feien per proclamar el príncep d'Astúries com a Ferran VII, i del nomenament de Murat com a lloctinent de l'emperador a Espanya el dia 20 de febrer, convencé els reis, Carles IV i Maria Lluïsa de retirar-se cap a Andalusia, on un fort exèrcit espanyol es trobava estacionat i des d'on, en cas que les coses es compliquessin, el camí cap Amèrica estava obert des de Sevilla.

---

²⁶ Les tropes que entraren al regne d'Espanya, amb el gran duc de Breg, foren dos batallons de la Guàrdia Municipal de París, especialistes contra alderulls.

El dia 13 de març, Carles IV, decidit a seguir el pla del seu primer ministre, preparà secretament la marxa. Ferran, informat reservadament per Godoy del projecte dels reis, hi posà objeccions i adoptà una posició ambigua per tal com tenia una gran confiança en què Bonaparte enviava Murat per donar-li suport contra Godoy.

Les precaucions preses per mantenir en secret el pla fracassaren, la notícia arribà a oïdes dels nobles fernandinos que, ràpidament, la difongueren per Aranjuez i Madrid, però explicant la maniobra, no com a salvaguarda dels reis, sinó perquè una vegada a Sevilla, els reis repudiarien Ferran com a príncep d'Astúries i nomenarien Godoy com a hereu de la corona espanyola. Els fernandinos prepararen una conjura per treure's de sobre el primer ministre i organitzaren un aldarull pseudopopular, que havia d'actuar en el moment oportú. Diversos nobles, disfressats, capitanejats pel comte de Montijo, que prengué el nom de *Tío Pedro*, contractaren veïns desocupats de les rodalies. A servidors del mateix palau reial i nombrosos soldats de la guàrdia de Carles IV, els convenceren d'entrar en la conjura a partir de la seva versió de l'anada dels reis cap a Andalusia.

La nit del 17 de març i, després de la sortida de dona Josefa Tudó²⁷ del palau del príncep de la Pau, una multitud enfurismada assaltà la residència del primer ministre, fent destrosses i llençant per la finestra mobles i tapissos, amb els quals eencengueren fogueres. Espantat, Godoy s'amaga a les golfes del palau. Carles IV, pressionat pels seus consellers i considerant el caire revolucionari que agafaven els aldarulls, signà un decret en què destituïa Godoy dels seus càrrecs de generalíssim i d'almirall i l'hi concedia "su retiro donde más le acomodase".

Els conjurats, que no quedaren satisfets, amenaçaren el rei amb nous aldarulls si no queia a les seves mans l'odiat príncep. El dia 19 de març, Godoy empès per la gana i la set, s'atreví a sortir del seu amagatall. En arri-

---

²⁷ Amant de Godoy, els conjurats la fan servir com a senyal.

bar al carrer, reconegut pels soldats col·locats de guàrdia, fou detingut i portat al quarter de la Guàrdia de Corps.²⁸ Pel camí, fou reconegut per la gent i, atacat amb pals i piques, resultà ferit.

La intervenció del príncep d'Astúries el salvà d'una possible mort a mans del poble. “¡ Yo te perdono la vida” l’hi digué a Godoy, que contestà “¿Sois ya rei?”; “Todavía no -replicà Ferran- pero pronto lo seré”.

Detingut Godoy, els fernandinos cregueren arribat el moment de dur a terme la resta del seu pla, convençuts del suport de Napoleó. Es tornaren a produir aldarulls al carrer i les pressions sobre Carles IV es feren insuportables, sobretot sobre la reina Maria Lluïsa que estava més interessada en salvar la vida de Godoy que no pas la seva corona. Aquella mateixa nit, el rei convocà, a la seva cambra, els seus ministres i el seu fill, el príncep d'Astúries. En presència de tots, signà un decret en què abdicava a favor de Ferran i on deia que per motius de salut “no podia soportar por mayor tiempo el grave peso del gobierno” i “era preciso para reparar su salud ir a gozar en un clima más templado de la tranquilidad de la vida privada”. Simultàniament, a Madrid, també s’havien produït aldarulls promoguts pels fernandinos, que havien assaltat palaus i residències de ministres i familiars de Godoy. Aquestes accions s’aturaren, tant a Aranjuez com a Madrid, quan es conegué la notícia de la caiguda del príncep de la Pau i de l’abdicació del rei.

Les tropes franceses, estacionades a les rodalies de Madrid, havien restat expectants a l’espera d’ordres de les autoritats espanyoles per reprimir els aldarulls i, en no rebre’n, no hi havien intervingut. Les forces espanyoles, de la guarnició de Madrid, s’havien limitat a protegir el palau reial i les reials fàbriques. La primera mesura que prengué el príncep d'Astúries, ja com a Ferran VII, fou la de fer tornar de l’exili el duc de l’Infantado i el clergue

---

²⁸ La seva carrera començà com a segon tinent d’aquest regiment de la casa reial.

Escóiquiz, que foren reclamats a la cort. Alguns intel·lectuals, com Jovellanos, perseguits i empresonats, foren alliberats. Godoy fou empresonat al castell de Villaviciosa i tots els seus béns foren confiscats.

Carles IV, reaccionà al cop d'estat denunciant els fets i demanant ajut a Napoleó:

Hermano y Señor: V.M. sabrá ya con sentimiento el suceso de Aranjuez y sus resultas, y no dexará de ver sin algun tanto de interes á un Rey, que forzado á abdicar la Corona, se echa en los brazos de un gran Monarca su Aliado, poniendose en todo y por todo à su disposicion, pues que él es el único que puede hacer su dicha, la de toda su familia, y la de sus fieles y amados vasallos.. Heme visto obligado á abdicar; pero seguro en el día, y lleno de confianza en la magnanimitad y genio del grande Hombre, que siempre se ha manifestado mi Amigo, he tomado la resolucion de dexar á su arbitrio loque se sirviese hacer de nosotros, mi suerte, la de la Reyna = Dirijo à V.M.I. y R. una protesta contra el acontecimiento de Aranjuez, y contra mi abdicacion. Me pongo y confio enteramente en el corazon y amistad de V.M.I. Con el ruego á Dios que os mantenga en su santa y digna guardia = Hermano y Señor =De V.M.I. y R. su efectisimo Hermano y Amigo = Carlos.

Protesto y declaro que todo lo que manifiesto en mi Decreto de diez y nueve de Marzo abdicando la Corona en mi Hijo, fue forzado, por precaver mayores males y la efusion de sangre de mis queridos vasallos, y por tanto, de ningun valor = YO, EL REY= Aranjuez y Marzo veinte y uno de mil ochocientos y ocho.

El dia 23 de març de 1808, entra a Madrid Murat amb les seves tropes, enmig de les aclamacions de la multitud. L'endemà, dia 24, Ferran VII feia la seva entrada triomfal, també, a Madrid.²⁹

²⁹ Segons comanteristes de l'època, és sorprenent el fervor popular expressat en l'entrada de Murat i de Ferran VII a Madrid

El suport indirecte dels francesos, deixava en mans de Napoleó el reconeixement de Ferran VII com a rei d'Espanya i de les Índies. El dia 27 de març, l'emperador rebia la notícia, a París, de l'abdicació de Carles IV en el seu fill Ferran. El mateix dia, en una taverna de Madrid, es produí una gran baralla entre soldats francesos i civils espanyols, sufocada amb gran treball per forces espanyoles i franceses.

El malestar es començà a estendre pel poble madrieny en conèixer la notícia de la devolució als francesos de l'espasa de Francesc I de França, que es conservava a la Real Armeria, des que l'emperador Carles la guanyà a Pavia el 1525. Murat, seguint ordres de Napoleó, havia dut Carles IV i la seva dona Maria Lluïsa a l'Escorial, mentre demanaven que salvés la vida de Godoy. Murat no reconeix Ferran VII com a rei d'Espanya i demana a l'emperador que el nomeni governador del regne.

Com a conseqüència dels esdeveniments polítics, a primers d'abril, dues comissions espanyoles sortiren simultàniament cap a París. Una, enviada per Carles IV, que demanava a Napoleó que l'hi siguessin retornats els seus drets a la corona, donat que l'abdicació havia estat aconseguida per la violència. L'altra, enviada per Ferran VII, que demanava a l'emperador el reconeixement com a legítim rei.

6. Els fets de Baiona

Napoleó comunicà a Ferran, per mitjà del general Savary, que podrien trobar-se a Baiona. El dia 10 d'abril de 1808, Ferran VII sortí de Madrid cap a Baiona, per Burgos i Vitòria, acompanyat pel mateix Savary i tot el seu consell privat, inclosos el duc de l'Infantado, el ministre Ceballos i el clergue Escóiquiz. En absència de Ferran VII, el regne quedava en mans de la Junta Suprema, presidida pel seu oncle, l'infant don Antonio. Quan arribà

a Vitòria, Ferran VII rebé notícia de les maniobres de Murat i del seu pare, el deposat Carles IV i, sense fer cas de les advertències dels seus consellers, sortí ràpidament cap a Baiona. Passà la frontera la matinada del dia 20 d'abril i, arribats a Baiona, la comitiva s'allotjà al castell de Marrac. Després de dinar amb l'emperador, s'iniciaren les converses.

En un bon començament, Ferran VII i els seus consellers estaven convençuts que Napoleó reconeixeria el nou rei d'Espanya però, a la nit, en finir la primera sessió, la cosa no estava tant clara. Ferran VII posà sobre la taula de negociacions, per mitjà del seu conseller Escóiquiz, la cessió a l'emperador de tots els territoris compresos entre el riu Ebre i els Pirineus a canvi de ser reconegut com a rei i d'obtenir en matrimoni una neboda de Napoleó.

La proposta fou rebutjada. Aquell mateix dia, Murat aconseguí la custòdia de Godoy i, el dia següent, 21 d'abril i amb l'escolta pertinent, sortiren cap a Baiona Carles IV i Maria Lluïsa amb Godoy, la seva filla Carlota i Pepita Tudó.

Les reunions es mantingueren tenses durant dies. Els fets d'Aranjuez es començaven a qualificar de cop d'estat i, durant una de les reunions, Napoleó oferí a Ferran que, a canvi de la renúncia al tron d'Espanya, fet que permetria el retorn a la legalitat, rebria el regne d'Etrúria i així podria mantenir la dignitat reial. El dia 30 d'abril arribà a Baiona la comitiva de Carles IV. Napoleó oferí Carles IV la restitució del tron declarà no vàlida l'abdicació, en haver estat obtinguda per la violència. Carles IV, en tenir el suport de l'emperador, accedí a recuperar la corona.

L'u de maig, Napoleó és reuní amb els consellers de Ferran i comunicà les intencions de Carles IV de recuperar el tron i alhora deixà molt clar el seu suport a la restitució de la legalitat. Insinuà que una falta d'acord podria significar un canvi dinàstic per a Espanya.

Una vegada sols, els consellers entraren en un gran debat i dues postures quedaren reflectides ràpidament:

Escóiquiz digué que reconèixer Carles IV era l'única manera d'evitar una guerra civil a Espanya, de mantenir la dinastia borbònica i de garantir la no intervenció de les tropes napoleòniques. D'una manera diferent es manifestà el ministre Ceballos que considerava que a causa de la tensa situació creada a Madrid amb el perill de nous aldarulls, la renúncia de Ferran i una nova proclamació de Carles podrien encendre els ànims i produir una revolta popular molt violenta.

Finalment, el Consell prengué la decisió d'acceptar les condicions de Napoleó i tornar a la situació anterior al motí d'Aranjuez. Ferran es negà a renunciar al tron d'Espanya, malgrat les pressions dels seus propis consellers.

El dia 2, però, rebutjà per escrit la corona en els termes següents:

Señor. Mi venerado padre y señor: Para dar a V.M. una prueba de mi amor, de mi obediencia y de mi sumisión, y para acceder a la que V.M. me ha manifestado reiteradas veces, renuncio mi corona en favor de V.M., deseando que V.M. pueda gozarla por muchos años. Recomiendo a V.M. las personas que me han servido desde el 19 de marzo. Confío en la seguridad que V.M. me ha dado sobre este particular.. Dios guarde a V.M. felices y dilatados años. Bayona, 2 de mayo de 1808.³⁰

Carles IV contestà amb una carta, datada en el mateix dia, amb aquest paràgraf, molt significatiu:

Vuestra conducta conmigo, vuestras cartas interceptadas, han puesto una barrera de bronce entre vos y el trono de España, y no es de nuestro interés ni de la patria el que pretendáis reinar. Guardaos de encender un fuego que causaría inevitablemente vuestra ruina completa y la desgracia de España. Yo soy rey por el derecho de mis padres, mi abdicación es el resultado de la fuerza y de la violencia; no tengo, pues, nada que recibir de vos.

---

³⁰ Algunes versions la daten el dia 6 de maig.

Al mateix temps, Ferran envià la revocació de poders a la Junta de Govern:

Señor. A.L.R.P. de V.M.. Su más humilde hijo. Fernando. En virtud de esta renuncia a la corona que he hecho en favor de mi amado padre, revoco los poderes que había otorgado a la Junta de gobierno antes de mi salida de Madrid, para el despacho de los negocios graves y urgentes que pudiese ocurrir durante mi ausencia. La Junta obedecerá las órdenes y mandatos de nuestro muy amado padre y soberano, y las hará ejecutar en los reinos. Debo, antes de concluir, dar las gracias a los individuos de la Junta, a las autoridades constituidas y a toda la nacion por los servicios que me han prestado y recomendarles se reúnan de todo corazón a mi amado padre el rey don Carlos y al emperador Napoleón, cuyo poder y amistad pueden más que otra cosa alguna conservar el primer bien de las Españas, a saber: su independencía y la integridad de su territorio. Recomiendo asimismo que no os dejéis seducir por las asechanzas de nuestros eternos enemigos, de vivir unidos entre vosotros y con nuestros aliados, y de evitar la efusión de sangre y las desgracias que sin esto serían el resultado de las circunstancias actuales, si os dejaseis arrastrar por el espíritu de alucinamiento y desunión. Tendráse entendido en la Junta, para los efectos convenientes, y se comunicará a quien corresponda. Bayona, a 6 de mayo de 1808. Fernando.

El dia 4 de maig arribaren a Baiona les notícies dels fets ocorreguts a Madrid els dies 1 i 2. Napoleó reuní Carles IV i Ferran per recriminar la seva actitud i fer-los veure que la lluita pel poder havia tingut greus conseqüències. Els comunicà que s'havia hagut de fer servir a la tropa, tant espanyola com francesa, per aturar la violència.³¹ Ja novament com a rei, Carles, féu publicar el Real manifiesto:

---

³¹ D'aquesta reunió hi ha versions diverses.

Espanyoles y amados vasallos: Hombres perfidos se ocupan en perderos, y quisieran daros armas para que las empleaseis contra las Tropas Francesas, anhelando reciprocamente excitaros contra ellas, y á ellas contra vosotros? Qual seria el resultado de tan siniestras intenciones?. No otro sin duda que el saqueo de toda la España, y desdichas de toda especie.

Todavía se hallan en agitacion los ánimos facciosos, que tanto me han hecho padecer, y en circunstancias tan importantes como criticas me hallo ocupado en entenderme con mi aliado el Emperador de los Franceses sobre quando dice relacion con vuestra felicidad. Mas precaveos de dar oídos à sus enemigos lo que os sugieren ideas contra la Francia, estan sedientos de vuestra sangre, y son ó enemigos de nuestra nacion, ó agentes de la Inglaterra: si los escuchais, acarrearéis la pérdida de vuestras Colonias, la division de vuestras Provincias, y una serie de turbulencias é infortunios para vuestra patria.

Espanyoles, confiad en mi experiencia; y prestad obediencia à la autoridad que debo al Todopoderoso y à mis Padres. Seguid mi exemplo, y persuadios de que solo la amistad del Grande Emperador de los Franceses nuestro Aliado puede salvar la España y labrar su prosperidad.

Dado en Bayona en el Palacio Imperial llamado del Gobierno à seis de Mayo de mil ochocientos y ocho = YO EL REY.

Podem dir que l'últim acte de sobirania duta a terme per Carles IV, fou el de nomenar Murat lloctinent del regne:

Habiendo tenido por conveniente el dar la misma direccion à todas las fuerzas de mi Reyno con el objeto de conservar la seguridad de las propiedades y la tranquilidad pública contra los enemigos, ya sea del interior, ya del exterior, he creido para llenar este objeto deber nombrar Teniente General del Reyno á nuestro amado hermano el Gran Duque de Berg, que manda al mismo tiempo las Tropas de nuestro Aliado el Emperador de los Franceses.

Por tanto mandamos al nuestro Supremo Consejo de Castilla, y demas Consejos, Chancillerias, Audiencias y Justicias del Reyno, Vireyes, Capitanes Generales, Gobernadores de nuestras Provincias y Plazas, le presten obediencia, y executen y hagan executar sus òrdenes y providencias: siendo esta nuestra voluntad, coma tambien la de que como Teniente General del Reyno presida la Junta de Gobierno.

Tendreislo entendido para el debido cumplimiento de esta mi Soberana determinacion. Dado en Bayona en el Palacio Imperial llamado el Gobierno à seis de Mayo de mil ochocientos y ocho = YO EL REY.

Inesperadament, el 8 de maig, Carles IV cedí a Napoleó tots els seus drets a la corona. És interessant conèixer el text del document de cessió:

S.M. el rey Carlos, que no ha tenido en toda su vida otra mira que la felicidad de sus vasallos, constante en la idea de que todos los actos de un soberano deben únicamente dirigirse á este fin; no pudiendo las circunstancias actuales ser sino un manantial de disensiones tanto más funestas, quanto las desavenencias han dividido su propia familia, ha resuelto ceder, como cede por el presente, todos sus derechos de la España y de las Indias, á S.M. el emperador Napoleón como el único que, en el estado á que han llegado las cosas, puede restablecer el orden; entendiéndose que dicha cesión ha de tener efecto para hacer gozar á sus vasallos de las condiciones siguientes:

1º La integridad del reino seá mantenida: el príncipe que el Emperador juzgue deber colocar en el trono de España será independiente, y los límites de la España no sufrirán alteración alguna.

2º La religion católica, apostólica romana, será la única de España. No se tolerará en su territorio religion alguna reformada, y mucho menos infiel, según el uso establecido actualmente.³²

---

³² Carlos Cambronero, "El rey intruso". M.Bibliof. 1909

Carles IV no abdicà a favor de Napoleó, cedí els drets de la corona. És un acte de negoci entre dues parts. Carles IV ven i Napoleó compra el regne d'Espanya i de les Índies, a canvi d'unes rendes i d'un lloc i d'un estatus per a ell, la seva família i la de Godoy.

Napoleó oferí al seu germà Lluís, rei d'Holanda, la corona espanyola, que aquest rebutjà. Davant la negativa de Lluís, féu l'oferta al seu altre germà Josep, rei de Nàpols; que sí l'acceptà. Molts membres de la Junta i del Consell, entre els quals el duc de l'Infantado i Escóiquiz acceptaren el canvi dinàstic i reconegueren Josep I Bonaparte com a rei d'Espanya. El mateix Ferran, una altra vegada príncep d'Asturies, abans de marxar al seu exili de Valençay, desitjà molta sort i acatà el nou monarca d'Espanya i les Índies.

Però els fets de Baiona no acabaren aquí. En el moment que Napoleó anuncià que la nova dinastia governaria amb una constitució, amb un codi civil, és a dir, seguint el model de França, el desengany dels fernadinos, fou tan gran, que... la insurrecció estigué servida.

Fins aquí aquesta recopilació, com a recordatori, dels fets històrics que portaren a la insurrecció, guerra i revolució al regne d'Espanya i, com no, a la seva província de Catalunya. En un o diversos articles, en preparació, donarem més informació, detalls i anàlisis de tot allò que passà després.

Gustau Adzerias i Causi

CONFERÈNCIA

VALENTÍ GUAL, “LA GUERRA CIVIL CATALANA I L’ATEMPTAT CONTRA FERRAN II”.

El dia 21 de maig de 2008, a l’auditori del Centre Comarcal Lleidatà, seu de la Fundació d’Estudis Històrics de Catalunya, el Sr. Valentí Gual, professor d’Història Moderna a la Universitat de Barcelona, va pronunciar una conferència amb el títol: “La guerra civil catalana i l’atemptat contra Ferran II”.

Entre altres textos, Valentí Gual és autor de *Gavatxos, gascos, francesos: la immigració occitana a la Catalunya moderna: el cas de la conca de Barberà* (Dalmau. Barcelona, 1991), *Homes i estacions* (Centre d’Estudis de la Conca de Barberà, Santa Coloma de Queralt, 1995), *L’exercici de la justícia eclesiàstica: Poblet, segles XV-XVII* (Dalmau, Barcelona,

2000), *Justícia i terra: la documentació de l’arxiu de Poblet (armari II)* (Cossetània, Valls, 2003), *De la radicalització remensa al atentado de homicidio al rey Fernando y la reacción de Isabel* (Congreso Internacional Isabel la Católica y su época. Valladolid, Barcelona i Granada, 2004), *Matar lo rei: Barcelona, 1492* (Dalmau, Barcelona, 2004), *Poblet, senyor feudal: la documentació de l’armari III* (Cossetània, Valls, 2007), etc.

TEXT DE LA CONFERÈNCIA A CÀRREC DE VALENTÍ GUAL:

“Bé, bona tarda. Moltes gràcies per la presentació ja que sempre és escaient i és oportú de centrar el conferenciant des de diferents punts de vista; i també moltes gràcies, i ho dic també sincerament, per haver-me convidat a parlar avui del que és un esdeveniment cabdal de la història baix medieval o dels inicis de la modernitat de Catalunya: la Guerra Civil que es va desenvolupar del 1462 al 1472.

Faré una explicació podem dir que clàssica del tema. Ens centrarem en primer lloc en el que van ser les causes que hi van conduir. En segon terme parlarem del desenvolupament del conflicte bèl·lic, armat, i dedicarem una tercera secció a donar compte de les conseqüències.

Mireu, des del Compromís de Casp, des de 1412, a la Corona d'Aragó regnava una casa castellana que era la de Trastàmara. A aquesta circumstància hi ha-

via conduit la mort sense descendència del rei Martí l'Humà el 1410. El seu fill, Martí el Jove, havia mort arran de la batalla de Salluri, el 1409, a les arenes sardes. Per tant, s'ha de saber que vam pagar un peatge fortíssim per l'intent de control d'aquesta illa de la Mediterrània occidental.

La figura de Benet XIII, el papa Luna, de la família aragonesa dels Luna, va ser decisiva perquè es muntés una assemblea de compromissaris, de tres compromissaris per regne, que havia de decidir qui succeïria Martí l'Humà, el que finalment acabaria per ser el darrer comte-rei de la casa de Barcelona.

L'elecció de Casp va venir viciada pels interessos aragonesos i valencians, i sobretot per la intervenció d'una persona que posteriorment seria canonitzada, un dominic, de nom Vicenç Ferrer, confessor de Benet XIII, que no s'ha d'oblidar que era compromissari a Casp, així com també ho era el seu germà Bonifaci.

Per ser escollit monarca

a Casp calia no només tenir la majoria dels vots, entenent-se un mínim de cinc, sinó que com a mínim, s'havia d'haver obtingut un vot de cada regne. És a dir, si hi haguessin sortit 3 vots aragonesos i 2 vots valencians per a Ferran, Ferran I el d'Antequera, no hauria estat suficient. Va caldre un vot català, que va ser emès per Bernat de Gualbes, un membre de la ciutadania honrada de la ciutat de Barcelona, decididament antiurgellista. Un altre gran candidat de Casp, n'hi va haver fins a cinc o sis, depèn de com es miri, era el comte d'Urgell, Jaume d'Urgell, que trobarem amb posterioritat.

Bé, Ferran el d'Antequera, conegut amb aquest nom perquè havia guanyat aquesta plaça malaguenya als musulmans, serà a partir de 1412 comte-rei de Catalunya-Aragó. Tindrà un regnat breu, molt curt. Va aconseguir ser rei gràcies als diners de la seva muller. Les mullers dels Trastàmara sempre van ser molt importants. Ho veurem amb l'esclat de la Guerra Civil.

Ferran I estava casat amb Elionor d'Alburquerque, coneguda com la *rica hembra*, queda tot dit, i els diners de la seva muller van tenir molt de joc. A més va posar l'exèrcit a la frontera entre Castella i Aragó per pressionar. El paper de Vicenç Ferrer, el paper de la gent que gravitava al voltant de la cartoixa de Portaceli del Camp del Túria i de Benet XIII, va ser definitiu perquè Ferran arribés a ser entronitzat.

Ferran seria substituït per Alfons, conegut com el Magnànim. Alfons el Magnànim va ser qui va conquerir el regne de Nàpols. Una altra vegada amb sang i amb diners catalano-aragonesos. Ho esmento perquè la historiografia castellana després ha fet d'això una empresa seva, amb la figura del Gran Capitán, Gonzalo Fernández de Córdoba, en les famoses batalles i batalletes d'inicis del segle XVI: Cerignola, Gaeta, Garigliano. I aquests territoris *italians* van quedar absolutament desmembrats, separats, del cos català, amb la creació

del Consell d'Itàlia, a mitjan segle XVI, a les darries del regnat de Carles, l'emperador Carles, i amb el seu fill, Felip II de Castella, *el prudente*.

Alfons va tenir una llarg regnat, de l'any 16 al 58, del segle XV. Va morir sense descendència. De fet, era altament difícil que la seva muller, la reina Maria quedés embarassada, perquè mantenien una relació a distància. Maria va ser deixada com a lloctinent a Catalunya mentre Alfons gaudia de les belleses de tota índole de la ciutat de Nàpols, amb diferents amants i amistançades. Va morir sense descendència legítima i el seu tron va ser ocupat pel seu germà Joan.

Després d'aquest discurs inicial hem arribat a la figura de Joan. Joan és l'únic rei, o comte-rei, si volen, que té un àlies poc presentable, cosa que ja informa una mica de quin ha estat l'opinió que ha merescut per a la historiografia romàntica i tradicional. És conegut com el descregut, o el sense fe. Val a dir que tenim altres reis

com Pere que anomenem el Cerimoniós en detriment d'El Punyalet, i també tenim: el cap d'Estopa. De tota manera estem en minoria respecte a la Corona de Castella on hi ha el Cruel, el Indolente, el Impotent, tot un llarguíssim etcètera en el qual no cal abundar aquí.

Joan era lloctinent de Catalunya des de 1454. I molt important: Joan era rei de Navarra perquè s'havia casat amb la reina Blanca, Blanca de Navarra, l'any 1420. El fet de ser rei de Navarra i lloctinent de Catalunya suposa que ens trobem davant d'un governant experimentat, amb una política procliu als interessos de la Busca i dels Remences. Després veurem quins eren uns i els altres, segurament ja ho saben, els observarem una mica. I a més a més, i aquest és el punt que s'ha volgut clau, l'enfrontaven greus diferències amb el primogènit, Carles de Viana, el príncep Carles, que també era hereu del regne de Navarra. La situació, amb moltes conseqüències

a casa nostra, es va començar a enverinar a Navarra, perquè tant el rei com el seu fill es creien amb dret a ocupar el tron navarrès després de Blanca, l'esposa i mare, respectivament, la mort de la qual es va esdevenir al 1441. Per què? Perquè el testament de Blanca era un testament enverinat, un testament que havia deixat molt poc clares les opcions. I que deia entre d'altres coses que Carles no es podia intitular rei de Navarra sense el consentiment del seu pare. Tenint en compte com estaven les relacions era molt difícil l'obtenció d'aquest permís.

L'acord entre pare i fill es va signar al gener del 1460; es coneix com a *Concordia de Barcelona* i va durar molt poc. Pràcticament no s'havia assecat la tinta del document i ja havia quedat en paper mullat. Què va passar? Que el pare, Joan, volia que, per raons de política internacional, el seu fill es casés amb una princesa portuguesa, mentre que Carles volia prendre per muller la infanta Isabel. La infanta Isabel era una

germanastra d'Enric IV de Castella, que acabaria essent rei de Catalunya per la Generalitat, i Enric IV de Castella era un enemic declarat ja a Castella dels parents de Joana Enríquez, cèlebre, o tristament cèlebre. Joana Enríquez era la segona muller de Joan II, la madrastra del príncep. Joan II s'hi havia casat al 1444, tres anys després de la mort de Blanca.

Joana Enríquez va convèncer, o Joan II es va deixar convèncer, que el seu fill era deslleial. Va ser acusat d'un crim de lesa magestat a causa d'uns documents falsificats per ordre de Joana Enríquez i que acusaven Carles de mantenir contactes amb els enemics de la Corona, de conspirar per obtenir el tron. El desembre de 1460, el rei, en plena celebració de Corts, va ordenar la detenció i empresonament del seu fill, del príncep Carles. La història és certament duríssima i crua. La detenció va ser considerada immediatament anti-constitucional. Carles era el primogènit, era l'hereu

del monarca, i es va produir un gran moviment de protesta a Catalunya que va conduir a l'alliberament de Carles. Paral·lelament, al regne de Navarra es van revoltar els beamontesos, els seus partidaris, i això va menar el rei Joan a un autèntic carreró sense sortida que va tenir la seva màxima expressió en la Capitulació de Vilafranca, Vilafranca del Penedès, signada el 21 de juny de 1461.

Aquesta Capitulació de Vilafranca està considerada com el triomf màxim del pactisme, si per pactisme s'hi entén, o s'hi vol entendre, com algú ha fet, les prerrogatives de l'oligarquia i l'aristocràcia catalana per damunt de la mateixa monarquia i, per descomptat, dels estaments populars. Algú l'anomena la Concòrdia de Vilafranca també, però bé, s'hi van establir uns capítols. Es pot anomenar capitulació entenent-ho en aquest sentit, de relació de *capítols*.

La Capitulació de Vilafranca reduïa al mínim, a la mínima expressió, el poder del monarca en benefici de

Carles d'Aragó, el príncep Carles. I recollia evidentment moltes, moltes de les aspiracions de l'oligarquia. Estipulava que el rei no podia entrar a Catalunya sense el permís de la Diputació del General, o Generalitat. Carles quedava nomenat lloctinent general i reconegut primogènit, i Joan II perdia de fet, de fet i també de dret, la sobirania sobre Catalunya. En aquest estat de coses, el 23 de setembre de 1461, moria, tísic i sense fills, Carles; alguns diuen que enverinat per la seva madrastra. Aquest aspecte està per confirmar i ho estarà sempre perquè no trobarem pas els documents que ens ho expliquin; tampoc no sabrem mai si Joan de Banyamàs, el regicida de 1462, actuava sol o no. Si no sabem moltes coses de l'assassinat de Kennedy ni de Martin Luther King, o de l'atemptat contra el Sant Pare, fets fa quatre dies, imagineu-vos amb el temps que hi ha hagut per silenciar, emboirar, negligir alguns d'aquests aspectes...

El febrer de 1462 esclatava la guerra civil. L'ex-

plicació tradicional com la que s'hauria pogut fer als anys cinquanta, als seixanta, hauria negligit qualsevol altre aspecte que la guerra civil catalana és resultat directe d'un enfrontament entre el rei i el seu fill, sota l'ombra d'una malvada, Joana Enríquez. Aquesta versió és avui insostenible per parcial, no perquè sigui incerta o falsa, sinó perquè és marcadament incompleta. A la guerra civil catalana hi va conduir un altre conjunt d'elements que feia molt de temps que es trobaven, alguns amb trajectòria, i que arran de la mort de Carles, i amb la pressió secular, van trobar la via idònia per a expressar-se. La guerra civil és, doncs, conseqüència també de la crisi econòmica i social fortíssima que patia Catalunya al llarg del segle XV i que ja li havia fet perdre el seu paper preminent, en benefici del regne de València, en el marc de la Corona d'Aragó.

Aquesta crisi econòmica i social se sostenia en diferents pilars. Un era la lluita entre la Biga i la Bus-

ca pel control del Consell de Cent de Barcelona. El Consell de Cent de Barcelona no només era l'òrgan municipal de la ciutat, sinó que dictava mesures de caràcter nacional, amb projecció cap a tot el país, perquè Barcelona tenia molts carrers, és a dir, molts llocs que estaven sota la seva jurisdicció, alguns molt llunyans, per exemple Flix, per fer-nos una idea. Canyamàs, d'on era Joan, també era un carrer de Barcelona. Canyamàs és part del municipi de Dosrius, al Maresme.

La *Biga* era el nom que proclamaven aquells que es consideraven els pilars, els fonaments, les bigues, el sosteniment de la societat. Era la ciutadania honrada, la burgesia enriquida, les grans oligarquies que tradicionalment havien controlat el Consell de Cent.

El Consell de Cent tenia un organisme de deliberació format per més de cent membres en representació de les diferents mans i tenia una cúpula executora que és la que de veritat marcava el ritme a seguir,

que també procedien de cadascuna de les mans: ciutadans honrats, mercaders, artistes i menestrals.

La Busca, allò que hi ha entre les bigues, els encenalls, el farciment, representava els estaments que podem considerar menestrals amb barreja d'algun mercader, i d'algun professional liberal que podríem adequar a l'antiga categoria dels artistes.

El 1452 es va fundar el Sindicat dels Tres Estaments i Poble de Barcelona. Aquest nom de Tres Estaments recull mercaders, artistes i menestrals, i sota els auspicis directes del governador general de Catalunya, Galceran de Recasens, el Sindicat dels Tres Estaments i Poble de Barcelona va aconseguir per primera vegada a la història del municipi de Barcelona tenir-ne el control polític. Corria el 1453. Ara, en esclatar la guerra, la Biga ja l'havia recuperat.

La lluita larvada pel control de la municipalitat barcelonina segueix latent.

I després: l'altre gran contenciós, impressionant,

és la lluita entre senyors i pagesos a la Catalunya Vella, la Catalunya al nord del Llobregat.

Aquella zona fou d'una feudalitat extrema. Molts pagesos estaven sotmesos als mals usos. Els mals usos eren impositcions que constaven en les constitucions, que s'havien integrat en el marc legal del país, i que per tant la noblesa les havia aconseguit fossilitzar, les havia aconseguit fer vàlides, si bé en un primer moment les deuria portar simplement amb el recurs a la força.

El primer d'aquells mals usos que van afectar tot el conjunt de pagesos era la remença. *Remença* és una paraula polisèmica. La remença vol dir que el pagès està adscrit a la terra, la famosa gleva. És a dir, no pot abandonar la terra en la qual ha nascut, hi està adscrit, hi està afocat, sotmès a foc, o sigui, a residència fixa. Si vol abandonar la terra, ha d'arribar a un acord amb el senyor, pagar una quantitat de diners i aquesta possibilitat rep el nom també de remença. Per això us

dic que és una paraula poli-sèmica.

Cugucia deriva de la paraula *cucut*, cornut. Vol dir que si la dona del pagès és sorpresa cometent adulteri, una part dels béns del pagès, normalment una tercera part dels béns mobles, van a parar al senyor. El mal ús de la cugucia canvia segons quina sigui l'actitud que hagi adoptat el marit.

Després hi ha l'intestia. Si el pagès ha mort intestat, sense fer testament, una part dels seus béns també va a parar al senyor, perquè s'entén que en no haver testat es produirà una fragmentació del predi.

Després hi ha l'àrsia o àrsina, derivat del llatí *arsum*, cremar. En el supòsit que al pagès se li cremi el mas, o se li cremi una propietat, serà penalitzar per raó de negligència.

Hi ha també l'eixorquia. Si el pagès de remença és eixorc, si el pagès de remença mor sense descendència legítima, tornarà també a rebre una imposició sobre els seus béns.

I finalment, encara hi

ha la ferma d'espoli forçada, vinculada a hipoteques i dots.

Si ja tenim aquests mals usos legalitzats, incorporats al teixit jurídic del país, tenim encara per afegir les anomenades *consuetuds iníquies*, costums inacceptables, que no estaven incorporats als textos legals però que tanmateix eren practicades.

La que recorda tothom era el famós dret de cuixa, *el derecho de pèrnada* castellà, el *ius primae nocte*, el dret de la primera nit. Pel dret de cuixa el senyor pot passar si vol la nit de noces amb la núvia i procedir a la seva desvirgació, suposant que el pagès no hagi estat més ràpid i s'hagi avançat.

Sempre es discuteix si aquest dret era exercit o no. Mireu, a l'Aragó ho va ser fins al segle XIX, i en algunes contrades de Catalunya havien arribat cap a una altra fórmula que tendia a intentar assegurar el domini del senyor. Cap a on havia derivat? Els dos cònjuges esperaven estirats al llit, panxa enlaire, i el senyor els passava caminant

per damunt. Aquest extrem està documentat i és una derivació de la *consuetud iníqua* teòricament abolida al 1486 a Guadalupe.

Després hi ha l'*ius maletractandi*, el dret de maltracte. Això és importantíssim. El dret de maltracte permet els senyors de tancar en la tàvega, la tina, la sitja, els seus pagesos de remença, d'imposar-los multes, d'empresonar-los, de castigar-los físicament. I, si el senyor és alta justicier, com passava amb Poblet (hi ha la justícia civil i la justícia criminal), condemnar-los a la pena capital, a la pena de mort, o la pena de vida que diuen els italians, per suspensió. Que pengi de l'alta forca fins que la seva ànima se separi del seu cos, per a escarment seu i exemple per als altres. I tot això amb una persona agenollada davant d'un Tribunal que acaba de condemnar-lo a mort. Exemple: Poblet, amb unes 30 condemnes a pena capital pel tribunal eclesiàstic entre 1400 i 1690.

El *ius maletractandi* és interessantíssim per als se-

nyors perquè poden remetre, poden perdonar una condemna capital que ells mateixos hagin disposat a canvi d'una multa, d'una compensació econòmica que creguin convenient.

Si el dret de cuixa i el dret de maltracte no fossin suficients, hi ha el dret de dida. La dona del pagès ha de donar el pit, ha d'al·letar els fills del senyor, si aquest així ho vol, i amb preferència als fills propis.

Evidentment, mals usos que graven la situació econòmica del pagès, *consuetuds iníquies* que són un autèntic atemptat contra els drets universals de l'home, porten la Catalunya Vella a una situació de revolta que es manifesta per primer cop al 1380, aleshores amb caràcter simbòlic: s'aixequen creus davant els masos, es caven fosses, etc.. I això arriba fins a la guerra civil catalana. Aquí volia arribar.

Per què la catalana comença el febrer de 1462, i no ho fa al setembre de 1461, quan mor Carles, si el tema estava entre el rei i el príncep? Comença el febrer 1462 perquè aquell

hivern els pagesos de remença anomenats de la Muntanya, de la zona de l'espina dorsal de Catalunya, comanats per Francesc de Verntallat, s'aixequen en armes contra els senyors.

Evidentment, la Generalitat, seguint els interessos de l'oligarquia i l'aristocràcia, envia un exèrcit per a sufocar la revolta pagesa. I, d'una forma òbvia també, el rei, que fa, encara no, tres terços d'any que l'han destrossat a Vilafranca, que l'han expulsat com qui diu del país, veu l'oportunitat claríssima per a tornar a manifestar-se una vegada més al costat dels remences, fer servir la immensa força de xoc dels remences i intentar recuperar la corona que ha perdut. Per això, la guerra civil comença l'hivern de 1462 i no l'estiu-tardor de 1461. Així de clar.

L'aixecament de febrer de 1462, es produeix en concret perquè els senyors volen restablir els mals usos, que han estat suspesos temporalment per Alfons el Magnànim el 1455.

El rei ha dictat una sentència interlocutòria que anul·la els mals usos, que temps després reprendrà Ferran II, Ferran el Catòlic. I els senyors criden el dret sabent que el rei és fora, o ha estat temps fora, sabent que els pagesos no tindran el suport que han tingut.

La situació es complica definitivament quan Joan II pensa que no tindrà prou amb el suport dels homes de Verntallat i buscat l'ajut internacional. Aquest ajut internacional el troba en els veïns del nord, en la figura de Lluís XI, el rei de França. I l'any 1462, el mateix març del 62, Joan II hipoteca per 30 anys els comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent, Capcir, etc, en favor de Lluís XI. És el tractat de Baiona. Al 1492, quan Ferran II rep l'atemptat de Joan de Banyamàs que està a punt de furtar-li la vida (el cronista diu que va anar d'un fil d'aranya que el rei visqués) és a Barcelona per negociar amb els francesos el retorn dels territoris hipotecats. Res de descobriments d'Amèriques. Fer-

ran és a Barcelona perquè tornin aquests comtats, també per impartir justícia. I quan surt del palau reial, un pagès atempta contra la seva persona.

Reprenem el fil. El rei es desentén de la capitulació de Vilafranca. Entra a Catalunya per ponent, pren Balaguer, la capital històrica del comtat d'Urgell (un símbol, un autèntic emblema). I el 9 de juny, les institucions (llegeixi's: la Generalitat i Consell de Cent), el declaren enemic públic i el desposseeixen directament de la Corona. Això ja és un pas més enllà de les capitulacions de Vilafranca. Ja està claríssim que és aleshores quan comença la guerra civil, quan els conflictes s'han anat solapant i ja formen un tot indestruïble.

El partit reialista de Joan II serà sostingut per Lluís XI de França i l'exèrcit del comte Gastó de Foix, gendre de Joan II, declarat hereu de la corona de Navarra després de la mort de Carles. Al costat del rei hi ha els remences de Verntallat, ajut incondicional. I també hi ha un

ampli sector, no tot, un amplíssim sector del partit buscaire, de la Busca, barons de la Cort i algun que altre noble.

A l'altra banda tenim la burgesia de la Biga, l'oligarquia, el Consell del Principat, i també, és cert, un nombrós sector popular, sobretot de Barcelona, mogut pel mite, per la figura, per l'aureòla que tenia el príncep Carles. Podem llegir en algunes actes que els sectors populars es mobilitzen en defensa de les constitucions. En defensa de les constitucions, al 1462, no crec que es pogués ningú. Una altra cosa seria al 1640, en el Corpus de Sang, o seria en la caiguda de Barcelona, arran del setge de setembre de 1714, quan estava claríssim que passaria en funció del que s'havia esdevingut després d'Almansa al 1707.

Ja hem acabat les causes, que, com hem pogut entendre, són molt complexes, són plurals. I això fa que el conflicte que es lliura durant 10 anys sigui extraordinàriament cru, que hi hagi canvis de bàndols, que

hi hagi també una notable confusió ideològica, sobretot entre alguns sectors antireialistes. Tot s'hauria pogut acabar si al setembre del 62 el rei hagués reeixit en el setge de Barcelona, quan va estar a punt de rendir-la. Però a primers d'octubre va haver d'abandonar el setge sense haver aconseguit el seu propòsit.

Què fan el Consell del Principat, Generalitat, Consell de Cent? Jurar fidelitat a Enric IV de Castella. El Consell del Principat assetja Girona sense èxit, dues vegades, i el 23 de juliol de 1462 té lloc (hi ha tres batalles importants a la guerra civil) la batalla de Rubinat. Rubinat és un castell a la Segarra. El 23 de juliol, en plena canícula, l'exèrcit de Joan II, amb l'ajut francès, destrossa literalment les forces de la Generalitat. Hi ha moltes famílies nobiliàries catalanes que quedaran estroncades, que perdran la línia masculina en aquesta batalla, com recorden molts arbres genealògics. I, també l'octubre de 1462, amb el suport de l'arquebisbe de Tarragona,

Joan d'Urrea, Joan II guanya la plaça de Tarragona, que retindrà durant tota la guerra. Hi tindrà un autèntic cap de pont per anar fent falconades. I a més a més, al 1463 aconsegueix la segona ciutat de Catalunya, Perpinyà, i Cotlliure. Tanca un triangle que li permet refer-se del fracàs davant de la capital, davant de Barcelona. Des de Tarragona, encarregarà a un diputat, Bernat Saportella, que organitzi una Diputació del General favorable a la seva persona, favorable a Joan. És a dir, que des de 1463, tenim dos reis i tenim dues Generalitats, la tradicional, la que va aparèixer a les Corts de Cervera de 1359, i aquesta creada pel rei a Tarragona. I a més de les dues Generalitats i dos reis, teníem molta guerra, molta misèria, i molt desastre.

Al juny de 1463, Enric IV renuncia al tron de Catalunya, al tron de la Corona d'Aragó. I abandona els seus nous súbdits. Per què? Perquè dos mesos abans, el dia de Sant Jordi, en una sentència arbitral signada a Baiona, s'havia decidit que

el monarca castellà Enric IV retornés a Joan II les places que li havia tret a Navarra, a Aragó i a València, que es comprometés a cedir-li el Principat i Barcelona, mentre que, per la seva banda, Joan II retornava Estella i la seva comarca, renunciava a les rendes castellanes que li poguessin pertocar en virtut del seu matrimoni amb Joana Enríquez, i es comprometia (molt important si hagués estat tingut en compte) a concedir un perdó general als catalans si en el termini de 3 mesos li juraven obediència. La Generalitat fa un salt endavant: alarmats per la possibilitat de caure sota la sobirania de França, accepten, l'octubre de 1463, l'oferiment del conestable Pere de Portugal, que va esdevenir rei amb el títol de Pere IV de Catalunya. Pere de Portugal, a més, era fill d'Isabel, de la Isabel filla del comte Jaume II d'Urgell, del comte que havia estat derrotat a Casp. Per tant, la historiografia ha dit que el que volien les institucions catalanes era

desfer-se del greuge que 50 anys abans havien patit a Casp.

Era un gran militar i un gran civil. Es considerava que tindria poca autoritat, que estaria al servei d'aquells que l'havien fet rei, que la Generalitat i el Consell de Cent anirien movent els fils, com sempre havien fet. La cosa no va anar ni molt menys així però és cert que els esdeveniments bèl·lics continuaven anant favorables als reialistes, a les armes de Joan II. A l'estiu de 1464 va conquerir Lleida, Cervera i Vilafranca del Penedès, i al febrer de 1465 la Generalitat va patir la segona i última gran derrota a Calaf. Van ser fets molts presoners, molts notables catalans. A mitjan 1466 els reialistes van ocupar Tortosa. I semblava que la guerra havia d'acabar per exhauriment del sector antijoanista. A més a més, el dia de la seva onomàstica, 29 de juny de 1466, Pere va morir.

El Consell, aleshores ja d'una forma impensada, estrambòtica, va nomenar rei de Catalunya Renat d'Anjou. Renat d'Anjou era el

duc de Provença i membre, com a Anjou, d'un llinatge que havia estat enemic acèrrim de Catalunya a la Mediterrània occidental. Joan II havia jurat fidelitat a les constitucions de Catalunya, Joan II havia promès que tornaria a perdonar.

Aquesta decisió va causar estupor fins i tot entre alguns membres destacats del partit que la va prendre. A més, Renat d'Anjou es va limitar a enviar el seu fill, Joan II, el Joan II de Lorena (hi ha 2 Joans II regnant), com a lloctinent. Joan II de Lorena va aconseguir l'única victòria destacada de les armes de la Generalitat a Viladamat, a l'Alt Empordà, al novembre del 1467. Però això no va poder revifar la causa dels enemics dels Trastàmara, encara que a primers de 1469, finalment, els francoangevins, els Anjou, van conquerir Girona, perquè a l'octubre de 1469 va tenir lloc un esdeveniment cabdal: el casament dels *Reyes Católicos*. En primer lloc, l'octubre de 1469 no es van casar reis, sinó prínceps. Un era Ferran,

que no tenia gens clar que hagués de regnar, ja que el seu pare estava immers en una guerra civil. Ara, sí que és cert que Joan II va obtenir un poderós aliat militar. I que les armes franceses de Lluís XI se sumaven a les castellanes.

A les corts celebrades a Montsó al 1470, Aragó i València van obtenir suport econòmic de Joan II de Catalunya-Aragó, i el desembre de 1470 va morir Joan de Lorena. Hi havia un neguit extraordinari. Pere de Portugal agafa la Corona i es mor. Joan de Lorena, també. De tota manera, envien el seu fill natural homònim, Joan, conegut com a Joan de Càlbria.

A les darreries de 1471, les tropes de Joan II, amb l'inestimable ajut dels reences, recuperen Girona i nombroses viles de l'Empordà, del Vallès, del Maresme van sotmetent-se a Joan II. El 26 de novembre de 1471 s'inicia el segon i definitiu setge de Barcelona, que resistirà pràcticament un any. La capitulació de Pedralbes se signa

al monestir homònim l'octubre de 1472. Després de 10 anys d'una guerra de devastació, terrible, paorosa. De cremes, saquejos, destruccions, pillatges, incendis, d'una política de terra cremada tant per un bàndol com per un altre. La guerra civil va suposar l'enfonsament definitiu de Catalunya.

El 24 d'octubre de 1472, quan es va signar la capitulació de Pedralbes, el primer que va fer Joan va ser anul·lar la de Vilafranca, humiliant per a ell. El sobirà, a partir d'aleshores, va maniobrar amb molta destresa. Va pretendre fer veure que no hi havia ni vencedors ni vençuts, encara que la Generalitat havia perdut la guerra. Va alliberar tots els presoners. Va ordenar el sobreseïment de les causes judicials. Va anul·lar fins i tot les sentències judicials dels temps de la guerra, entenent que estaven viciades. I va retornar els béns confiscats. Tenint en compte que la monarquia estava exhausta, era fer molt.

El rei va intentar de

normalitzar, d'aquella manera, les relacions amb l'oligarquia catalana i els seus estaments. Però les reivindicacions populars van quedar no sé si irresoltes, jo gairebé gosaria a dir que desateses. La qüestió remença, la reforma de les institucions, el paper de la Busca... D'això no se'n va parlar absolutament per a res. El rei es va limitar a ennoblir Francesc de Verntallat, i el va nomenar vescomte d'Hostoles. Els remences es van sentir doblement traïts pel rei al qual havien ajudat a guanyar i dels quals havia estat el seu líder. La misèria es va apoderar de Catalunya. Joan semblava un espectre, una persona destrossada, per la lluita primer a Navarra, després a Catalunya. Els encara no 7 anys -va morir el gener de 1479- que li quedaven de regnat van ser d'una inoperància absoluta, total. El país estava enfonsat, amb una greu crisi econòmica, una població empobrida, molt mancada de recursos. Penseu que en aquells moments deuria haver 350 o 400.000

persones a Catalunya, no pas més. I això amb 4.000 kilòmetres quadrats més que avui en dia, amb la Catalunya nord, que no l'havien escapçada. El comerç en decadència, la moneda devaluada sotmesa a alteracions brutals, un anorreament social, moral, psicològic de primera magnitud, propi de qualsevol sortida d'una guerra civil.

Aquesta va ser la situació que va heretar Ferran, Ferran II, que en els estudis de Vicenç Vives ha estat considerat com un rei que ho redreçadava tot. Ferran II es va preocupar de la situació remença, Ferran II es va preocupar de reformar les institucions, de refer la situació econòmica. Hem de saber que els conseqüències de la guerra civil són manifestament importants perquè col·locaran Catalunya, com a va dir Pierre Vilar, "al marge de la dinàmica imperial."

Justament, la Corona de Castella amb vuit milions d'habitants aconseguirà de projectar-se cap al nou món. Catalunya no

tindrà forces, a part que la frontera americana li haurà estat prohibida. Catalunya serà als segles XVI i XVII un país de bandolers, un país de gavatxos, amb un 15-20% de població procedent del regne de França, del Lenguadoc. Un país seriosament desestructurat, amb una presència estatal molt feble, amb una situació semblant a la que en altres èpoques van jugar institucions com la màfia, que avui en dia estan totalment desvirtuades però que tenen una gènesi històrica molt paral·lela a la situació que estructuralment es vivia a Catalunya. Aquesta, però, és una altra història, la de Catalunya dels temps moderns.

Al 1486, quan ja feia 7 anys que regnava, Ferran II dicta sentència arbitral des del monestir estremeny de Santa Maria de Guadalupe, redactada en castellà perquè el rei només parlava castellà. Se la coneix com la Sentència Arbitral de Guadalupe. I aquesta Sentència posa fi al problema remença que havia durat un mínim de 100 anys.

Què hi ha hagut de passar perquè s'esdevinguí això? Hi ha hagut d'haver una segona guerra remença. La primera guerra remença es confon amb la guerra civil. La segona guerra remença és de 1483 i dura fins a 1484, quan els remences són desfets a Llerona. Els remences són acabdillats per Pere Joan Sala. Pere Joan Sala és el líder de l'ala radical del sector pagès, d'un moviment pagès que arriba a plantejar (i atenció a la data: 1486, perquè permet d'adonar-se com és de primerenca aquesta manifestació) la supressió del sistema feudal que s'esdevindrà al 1835.

Per tant, el que Ferran decideix amb la Sentència Arbitral de Guadalupe està molt lluny del que eren les aspiracions pageses. Llegiran en molts textos que la Sentència Arbitral de Guadalupe aboleix els mals usos i les *consuetuds iníquies*. Bé, és una veritat parcial. La Sentència Arbitral de Guadalupe estableix que els pagesos de remença poden comprar l'abolició dels mals usos i les *consuetuds iní-*

quies. No és ben bé el mateix una cosa que l'altra, i si no que li preguntin a Joan de Canyamàs.

I cloc la intervenció. Joan de Canyamàs atempta contra Ferran II al desembre de 1492, com ha estat dit. El Dietari de la Generalitat dedica a l'atemptat no res, tres línies, i amb un full que intercalen entre dues pàgines amb posterioritat. El *Manual de Novells Ardits*, del Consell de Cent, en fa una descripció una mica més llarga, i Joan de Canyamàs és reputat de *pagès, bar i traïdor*. Orat, és a dir, foll. El procés, no sé si ho hauria de dir, no s'ha conservat. No sé fins i tot si n'hi va haver mai.

Joan de Canyamàs treu una espasa curta de sota la capa. Encara avui ens estem interrogant sobre com aconseguí arribar tant a prop del rei. I llença un cop d'espasa contra Ferran, (cop d'espasa contra el rei, que era una reencarnació de Déu en la Terra), amb la intenció de decapitar-lo. En aquell mateix moment, un cortesà del seguici de Ferran crida el

rei i el rei mou el cap per escoltar-lo. L'espasa passa fregant.

Aquí, la historiografia castellana va afegir la invertenció miraculosa d'un collar que li havia regalat la reina Isabel.

Joan de Banyamàs és reduït, el llencen a terra i el rei, amb una mà aguantant-se el degoteig, i amb l'altra estesa, diu "no lo matéis", perquè el que volen és interrogar Joan, sotmetre'l a tortura.

Si el rei hagués tingut clar des del començament que Joan de Banyamàs ac-

tuava sol, que Joan de Banyamàs no formava part absolutament de res, que era un pagès foll i bar, un traïdor, l'haurien deixat sec allà mateix, però el sotmeten a les més terribles tortures, a una mort espantosa. I tot en l'intent de fer-lo confessar si formava part d'una conspiració, si hi havia una trama ordida per assassinar el rei, quan havien passat vint anys de la guerra civil.

Deixem'ho aquí. Moltes gràcies per la seva atenció".

Valentí Gual

RECERCAT A PERPINYÀ, 17 DE MAIG DE 2008

Perpinyà, capital de la cultura catalana 2008, acull la fira d'entitats de recerca dels territoris de parla catalana.

El dia 17 de maig es va celebrar a Perpinyà la fira d'entitats de recerca dels territoris de parla catalana. La Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya hi va assistir tot compartint l'estand amb altres entitats del país. En un dia núvol que finalment va esdevenir plujós, la fira va desenvolupar-se en un ambient de gran cordialitat. Les distàncies entre els catalans imposades per la frontera política es dilueixen dia a dia.

José Miguel Gràcia

El matí del 17 de maig, a Perpinyà, Capital de Cultura Catalana 2008, passa sota grans nuvolades i poques clarianes. Malgrat les previsions de pluja, aquesta no aparegué en tot el matí, la qual cosa va col·laborar en el bon desenvolupament i esplendor dels actes de la quarta edició de la fira RECERCAT, situada a la plaça de la Victòria, tocant els murs de l'emblemàtic edifici del Castellet.

Als estands, plantats en angle recte a la plaça, s'hi

exposaven el llibres, treballs de recerca i altres publicacions del conjunt dels centres d'estudi i associacions dels territoris de parla catalana, agrupats per zones geogràfiques. A més, hi havia dues casetes pròpies de l'Institut Ramon Muntaner, organitzador principal de la fira, com a punt de recepció i serveis; una altra per a les exposicions i una més com a llibreria.

Unes tres-centes persones vingudes del sud dels Pirineus i els visitants de la

Catalunya del Nord varen recórrer animadament els diferents estands. La jornada matinal es va cloure amb l'actuació de l'Esbart Català de Dansaires. Quan va arribar la pluja, ja hi érem a cobert.

Després d'un dinar de germanor al claustre (tancat amb finestral i ben blanquejat) del convent dels frares Mínims, carrer François Rabelais, ara espai cultural de l'Ajuntament de Perpinyà, van tenir lloc els actes de la tarda, a la capella de Nostra Senyora de la Victòria del mateix convent dels Mínims, dissortadament força blanquejada i gens restaurada.

Per a començar, una taula redona sobre la realitat de les entitats culturals en els diferents territoris de parla catalana, en la qual intervingueren el Sr. Gentil Puig-Moreno, president del Centre Cultural Català del Vallespir, Josep Santesmases, president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catala-

na i vicepresident segon de l'IRMU i Jeroni Pérez.

La primera conferència, "Identitat i frontera a la Catalunya Moderna", va estar a càrrec del Sr. Agustí Alcoberro, professor de la Universitat de Barcelona, fent un discurs de caire històric i d'explicació de les fronteres, marcant identitats i alteritats.

Aspecte de la fira a Perpinyà

Vibrant, la segona presentació de Robert Vinas, amb motiu del vuit centè aniversari de la naixença del rei Conqueridor, "La memòria del Rei en Jaume". Va emfatitzar sobre la seua bressola -la del rei, és clar-, Montpeller, la seua personalitat, sobre les conquestes, amors i desamors: la història i el mite fins avui.

La tercera i última de les intervencions va sorgir de la boca encoratjada de Joan Peytaví, professor titular de l'Institut Transfronterer de la Universitat de Perpinyà, i amb el títol de Catalunya, terra d'integració. I parlà de com ens demostra la història que les terres catalanes han sabut fer seues les gents forasteres, han estat terres de pas, però alhora d'instal·lació. Exemple del passat i esperança del futur. Els emigrants actuals són els calafatadors de l'economia, digué emfàticament.

El darrer acte de la jornada, però tal vegada el més important, va ser el lliurament dels premis RECERCAT 2008. El premi a l'entitat fou atorgat al Centre Cultural del Vallespir i el va rebre el seu president. El premi a la persona correspongué a Josep Sebastià Cid, exdelegat de cultura de les terres de l'Ebre i fundador de l'IRMU.

Després dels agraïments dels dos guardonats, intervingueren el Sr. Josep Santesmasés, el Sr. Conseller de Cultura de la

Generalitat de Catalunya, Joan M. Tresserras, i, amb unes paraules de cloenda, l'Alcalde de Perpinyà, Joan Pau Alduy. Més que mai, les paraules i expressions "Catalunya del Nord", "amistat dels pobles de parla catalana" i "desig de caminar plegats per engrandir la llengua i cultura catalanes" van estar presents en tots els discursos i intervencions.

La Directora de l'Institut Ramon Muntaner, Carme Jiménez, amb el seu treball, la seua presència en tots els actes i la col·laboració d'altres persones de l'Institut i del Municipi de Perpinyà, van deixar les institucions organitzadores en molt bon lloc.

Alguns dels assistents van romandre un dia més a Perpinyà per a fer una visita a *l'antiga frontera* entre Catalunya i el regne de França, en vorejar el Castell de Salses.

José Miguel Gràcia

SABIES QUÈ... ?

Sabies què... ? és una secció que la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya publica regularment al portal d'Internet. A continuació en reproduïm un d'aquells textos.

CARLES CAMP

El Collegium Hispanicum o Col·legi d'Espanya de Bolonya

El Collegium Hispanicum o Col·legi d'Espanya de Bolonya, també conegut com a Col·legi de Sant Climent dels Espanyols, va ser fundat el segle XIV per acollir-hi els estudiants espanyols que anaven a estudiar a Bolonya, la universitat europea més antiga i una de les més prestigioses d'aquells temps.

Però no sols s'hi feia hospedatge, sinó que també s'hi impartien estudis de diverses branques com teologia o dret, entre d'altres. Encara avui en dia acull estudiants espanyols, fins i tot amb concessions de beque.

És l'únic col·legi universitari medieval que subsisteix a l'Europa continental.

Va ser la primera institució que es va anomenar *espanyola* que se sàpiga. Des que va ser fundat, pel Col·legi hi han passat nombrosíssims personatges d'alt nivell. Hi destaquen, entre altres, Joan Lluís Vives, Antonio Martínez de Cal y Jarba, més conegut com Antonio de Nebrija, Francisco López de Gómara, Ignasi de Loiola o Miguel de Cervantes.

Fundat el 1364, es va nodrir del llegat testamentari de don Gil Álvarez de Albornoz, arquebisbe de Toledo i cardenal primat d'Espanya, que va deixar tots els seus béns a la finalitat de construir i engegar l'esmentada institució.

Mort Álvarez de Albornoz el 24 d'agost de 1367, el papa Urbà V, amb una

butlla de 25 de setembre de 1369 autoritza l'esmentada finalitat testamentària. El papa Gregori XI va manar a un dels seus redactors, el bisbe de Cuenca don Alonso, escriure uns estatuts clars per al Col·legi, promulgats per aquest pontífex, el 20 de novembre de 1377.

El Col·legi d'Espanya va passar a dir-se Reial el 6 de gener del 1530, quan Carles I li va atorgar la protecció règia obligant-se, ell mateix i els seus successors, a protegir-lo, per a major garantia del compliment de les finalitats fundacionals, protecció que ha arribat fins els nostres dies.

Gil Álvarez de Albornoz

Gil Álvarez de Albornoz va ser tot un personatge del seu temps. El 1338 quan ja era diaca, ardiaca de l'Orde Militar de Calatrava, capellà pontifici i doctor en Decretals, va ser nomenat arquebisbe de Toledo.

El 1350 té una sèrie d'estranyes i continuats en-

frontaments amb el nou rei de Castella, Pere I el Cruel, fet que l'obliga a exiliar-se a la cort papal que, en aquell moment, es trobava a Avinyó. A causa de la seva experiència militar, el papa el nomena cap dels exèrcits pontificis. Climent VI el nomena cardenal de Sant Climent, el 17 de desembre de 1350.

El 30 de juliol de 1353 és nomenat llegat papal i vicari general d'Itàlia, amb l'encàrrec de recuperar els Estats Pontificis i tots els territoris italians on el papa havia tingut domini i havia perdut. Va ocupar-se d'aquestes campanyes militars amb èxit, tot i que el successor de Climent VI, Innocenci VI, el va substituir pel cardenal i abat de Cluny, Androin de la Roche, que no se'n va sortir.

Quan va morir Innocenci VI, li va ser oferta la tiara, que va rebutjar. El nou papa Urbà V va retornar a don Gil el seu càrrec, que va reprendre novament amb continuats èxits militars i polítics fins que va morir a Viterbo, el 24 d'agost de 1367.

Álvarez de Albornoz no solament es va dedicar a guerrear, també va tenir un vessant intel·lectual important. Va redactar per als Estats Pontificis la primera constitució política de la història, segons la historiografia oficial però que, en tot cas, seria la segona, ja que els *Usatges* són prou anteriors. Però ja se sap, els catalans no existim.

Va publicar les seves famoses *Constitutiones Sanctae Matris Ecclesiae*, més conegudes com *Constitutiones Aegidianae*, promulgades entre el 29 d'abril i 1 de maig de

1357 i que van tenir validesa jurídica fins el 1816 i no foren abolides fins el 1929.

Militar, polític, legislador, i tot a alt nivell. Va ser un dels personatges clau del segle XIV. Un castellà universal, glòria de la Castella d'aquell temps.

Tot sembla molt clar i castellà, com sempre que es consulta la historiografia oficial. Però en podem estar segurs?

D'entrada, vegem quin és l'escut que adorna l'antiga entrada al Col·legi d'Espanya de Bolonya:

Escut de l'antiga entrada al Col·legi d'Espanya a Bolonya
(Fotografia: Francesc Camp)

Com és que el castellà don Gil Álvarez de Albornoz, fill del castellà don García Álvarez de Albornoz, quart senyor d'Albornoz, nascut a Carrascosa del Campo, va fer col·locar l'escut català o, per ser més exactes, el senyal del comte de Barcelona al portal de l'entrada de la institució que va fundar?

Caldrà repassar amb deteniment els orígens familiars del nostre cardenal.

Gil Álvarez de Albornoz era fill de l'aragonesa Teresa de Luna (m. 1362), germana de Jimeno de Luna (1328-16.11.1337) arquebisbe de Toledo en substitució de l'arquebisbe i infant reial català, Joan d'Aragó (1319-mort en batalla 1328) i, anteriorment, arquebisbe de Tarragona. També era germana de Pedro de Luna, ric home d'Aragó, i de Juan de Luna, pare de Pedro Luna, papa amb el nom de Benet XIII. Per tant, el famós papa de Peníscola i el nostre cardenal eren cosins germans.

Com ja hem comentat, el pare es deia García Álvarez de Albornoz. Durant segles, i paradoxalment, la docu-

mentació posterior s'entesta a anomenar-lo Gil Carrillo de Albornoz. Els Carrillo eren una família noble aragonesa.

Per tant, el nostre home era aragonès i no pas castellà. I com els aragonesos del seu temps, ell va estudiar a Saragossa i a Tolosa de Llenguadoc.

Així, no deu ser pas casualitat l'existència d'una Porta Saragossa situada al sud-oest de l'antiga muralla, la qual dona accés directe a la Via Saragossa, que mena fins al Reial Col·legi d'Espanya. De ben segur que el nostre home, o algú que va pensar en ell, va voler homenatjar la seva ciutat. Si hagués estat castellà prou que hi hauria posat el nom d'una ciutat castellana. I no va ser així.

El 1338 va ser nomenat arquebisbe de Toledo. Gràcies a aquest càrrec va intervenir en afers interns de la política castellana, i va tenir una relació molt estreta amb Alfons XI de Castella.

La mort d'aquest rei i la pujada al tron de Pere I el Cruel, amb qui no hi tenia

gens ni mica bones relacions, i una cadena d'assassinats ordenats per aquest rei, el van fer exiliar a Avinyó i començar la seva carrera pontifícia que ja hem resumit més amunt.

Sorpren als historiadors que, molts anys abans de la unificació dels estats peninsulars, bategés com a *Hispanicum* el seu Col·legi. El fet que fos aragonès fa que no ens n'haguem de sorprendre. Tradicionalment, Espanya (o *Hispania*) era la part catalana i aragonesa de la Península. Per als romans, era l'Espanya autèntica, la propera, la Hispania Citerior. Els francs, en iniciar la conquesta contra els musulmans, van anomenar el territori recuperat com a *Marca Hispànica*. Per tant, en aquells temps els espanyols erem els catalans, i els aragonesos, d'afegitó. Un castellà sempre s'hauria autanomenat castellà. Igualment la porta de la muralla propera al Col·legi es diu Porta d'Espanya.

D'altra banda, quina relació tenia Castella amb Itàlia que justificués tot un benefici testamentari d'un

cardenal que va estar a punt de ser papa? Quins castellans anaven a Itàlia llavors?

Sí que hi anaven, en canvi, molts catalans, i aragonesos de retruc. Des del segle XIII amb la conquesta de Sicília, es va estendre la influència catalana a Itàlia, amb nombroses relacions polítiques, militars i comercials. La influència del Renaixement italià en la cultura catalana hi va arribar ben aviat a través dels nombrosos contactes que ja hi havia en aquella època. Això, juntament amb el prestigi de la Universitat de Bolonya, van justificar la creació d'aquest Col·legi.

Tenim, doncs, un altre cas d'apropiació indeguda d'un personatge al qual s'ha convertit en castellà quan, en realitat, era aragonès, és a dir, d'un dels estats de la monarquia catalana.

Per acabar, a continuació mostraré al lector l'escut que, en comptes del senyal del comte de Barcelona a l'antiga entrada al Col·legi d'Espanya de Bolonya, sempre s'ensenya als seus visitants. Es tracta de l'escut de Carles I, teòric rei de

l'Espanya ja unificada pels Reis Catòlics. Tinguem present, no obstant, que la unificació d'Espanya, tal com la coneixem avui en dia, no fou fins 1714.

Carles Camp

Escut de Carles I (Fotografia: Francesc Camp)

QUI ÉS

Qui és és una secció que la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya publica regularment al portal d'Internet. A continuació en reproduïm un d'aquells textos.

ARMAND SANMAMED

Francesc Desvaler

Un Marco Polo mallorquí del segle XIV

Navegant i comerciant mallorquí que el 1342 va capitanejar l'expedició mallorquina a les illes Canàries, autoritzada per Roger de Rovenach, lloctinent del rei Jaume III de Mallorca. Es tracta de la primera expedició europea a les Canàries de la qual tenim informació per fonts directes coetànies; les expedicions genoveses anteriors, si és que es van arribar a fer, es coneixen per fonts literàries indirectes.

L'expedició de Desvaler obria el camí de moltes altres que, durant tot el segle XIV, van tenir com a protagonistes, navegants comerciants i missioners mallorquins i catalans i que van significar l'establiment d'un protectorat català en aquelles illes.

Desvaler formava part de la companyia comercial més important de l'illa de Mallorca i va viatjar a la Mar Negra i a Tartària, on va residir força temps. L'any 1379, l'infant Joan, futur Joan I, va ordenar al procurador reial de Mallorca que fes el necessari perquè Desvaler es presentés a la cort per relatar els viatges que havia fet a Tartària i a l'Índia uns quants anys abans.

La carta, conservada a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA reg. 1657, f.135 v.) diu així:

Lo primogenit

Nos hauriem gran plaer de haver aqueix mapamundi que ns havets fet fer o s fa de present,

perque volem e us pregam que, si fet es, lo ns trametats mantinent e sino que l façats espeegar e que esser acabat lo us enviets sens tota triga, e [que] entretant nos certifiquets ab vostra letra 1 estament en que es e cor haïam entes que en Valer d'aqueixa ciutat de Mallorques c. i. seu fa[ct] or o altre d'aqueixa terra, es no ha gayre vengut de Tarteria e de les Indies, volem Aixà mateix e us pregam qui per escrit nos trametats clarament a dir tot ço que sab e comte d'aquelles partides e fer nos n ets agradable plaer e servey. Dada en Perpinyà, sots nostre segell secret, a XI dies de setembre de l'any MCCCLXXIX primogenitus.

Fuit directa Ferrario Gilaberti procuratori regio Maioricarum

I per una carta posterior, en què Joan I reclamava la presència d'un altre viatger mallorquí, sabem que Desvaler també havia anat a la Terra del Gran Khan.

La carta, conservada també a l'Arxiu Reial de Barcelona (reg. 1964 f. 163 v), diu així:

Lo rey

Entes havem que ara novellament es vengut aquí un hom avoncle den Company de la ciutat de Mallorca lo qual be ha ·XI· anys ana en Tartaria e en la terra del gran can ab en Francesca dez Valer, de la dita ciutat on com nos cobejam molt veure lo dit hom e haver informacio e colloqui ab ell e saber los fets e actes que ha vistes en les dites terres, manam vos que vistes les presents, nos trametats lo dit hom per la primera fusta qui vinga aci en Valencia, dihenli de part nostra que ns fara Server, lo qual haurem per agradable. Dada en València, sob nostre segell secret, a ·XI· dies d abril de l any MCCCXCIII rex Johannes.

Dirigitur Berengario Montagut locumtenenti gubernatoris in regno Majoricarum

Armand Sanmamed

LES CANÀRIES
UN PROTECTORAT CATALÀ DURANT
EL SEGLE XIV

Part I
Les Canàries abans de l'arribada de mallorquins
i catalans

Armand Sanmamed

Segurament, les Canàries eren conegudes pels fenicis, però no en tenim cap prova positiva. En fonts gregues trobem esment d'unes illes *Afortunades*, les mateixes que s'esmenten en fonts romanes. Plini el Vell parla d'una exploració sistemàtica de les illes feta per ordre de Juba II, rei de Mauritània, l'any 40 a.C. S'hi refereix com a *Illes Afortunades*. També trobem en Plini, per primera vegada, el terme *Canària*, nom que faria referència a dos grans mastins que els enviats de Juba hi van capturar i que van endur-se'n a Mauritània. Sembla, però, que aquesta etimologia del llatí, *canis*, no tindria cap fonament i que potser podria provenir de l'etònim nordafricà *canarii* que correspondria a un grup bereber de la zona nordoccidental del continent africà o de l'adaptació d'algun terme berber. Pomponi Mela, geògraf hispanoromà és el primer a situar-les correctament en un mapa. Plutarc, a la seva *Vita de Sertori*, ens informa que el general havia pensat a retirar-s'hi.

Els romans, que van ocupar el nord d'Àfrica, haurien visitat ocasionalment les Canàries entre els segles I i IV després de Crist, com indicarien algunes àmfores trobades a l'illa de Lanzarote.

Durant l'alta edat mitjana, des del segle IV fins al

XIII sembla com si les illes desapareguessin de la història. L'únic testimoni documental d'aquesta època, d'altra banda molt dubtós, és el famós viatge de Sant Brandà, monjo irlandès dels segles V i VI, imbuït en la tradició missionera irlandesa, protagonista d'un viatge semillegendari a la recerca del paradís, recollit en el relat *Navigatio Sancti Brandani* escrit als segles X o XI. En aquest viatge que el sant i els seus companys van fer cap a diverses illes, una d'elles, l'illa de Sant Brandà, seria identificada, entre d'altres candidates, amb una de les illes Canàries. La llegenda va prendre molta volada durant l'edat mitjana i, posteriorment, durant els segles XVI, XVII i XVIII, va tenir tanta força a les Canàries que es van arribar a organitzar algunes expedicions de descoberta.

A finals del segle XIII, els mariners mediterranis disposen d'una sèrie d'avenços tecnològics: l'agulla imantada, que permet saber on és el nord, unes millors tècniques cartogràfiques i el timó. Aquestes millores permeten als vaixells navegar lluny de la costa, dia i nit, darrere un rumb escollit pel seu capità, la qual cosa els permet emprendre, amb més seguretat, aventures impensables fins a aquell moment. La controvèrsia sobre quins pobles europeus van ser els primers a aplicar-les està servida, però el problema sembla quedar reduït a italians i catalans.

És un lloc comú de la historiografia oficial convenir que, abans que els catalans, van viatjar per aquella zona de l'Atlàntic els genovesos, competidors tradicionals dels catalans durant tota l'edat mitjana. A finals del segle XIII (el 1291), una expedició comandada pels germans Ugolonino i Vandino Vivaldi va partir de Gènova amb la intenció d'arribar a l'Índia per occident, aprofitant els avenços tecnològics esmentats.

Finançada per Teodoro Dòria, va costejar la costa marroquina fins travessar l'estret de Gibraltar i, a partir d'aquí, se'n va perdre el rastre. Es creu que l'expedició va veure o va tocar les Canàries, però tot es basa en testimonis indirectes com les que dona l'eclesiàstic i historiador

del segle XVIII, José de Viera y Clavijo que en les seves *Noticias de la Historia General de las Islas Canarias* esmenta que Petrarca cita una tradició local que diu que els Vivaldi van arribar a les Canàries.

La següent fita genovesa la protagonitzarà un tal Lancelloto Malocello, que segons alguns hauria sortit de Gènova el 1312 per anar a la recerca dels desapareguts Vivaldi. Hauria arribat a l'illa de Lanzarote (que la posteritat batejaria amb el seu nom) i hi hauria restat uns 20 anys, fins que una revolta indígena l'hauria foragitat. Els testimonis que avalarien la veracitat d'aquesta expedició serien les cròniques de la conquesta normanda de Joan de Bethencourt cent anys més tard, que esmenten que la fortalesa de Guanapay, construïda per Lancelloto durant aquella revolta, era encara visible i, el mapa d'Angelí Dulcert, cartògraf mallorquí, datat del 1339, que seria el primer a esmentar l'illa com a illa de Lanzarotus Malocellus.

Poc després, el 1341 tenim informació d'una nova expedició, en aquest cas per iniciativa del rei de Portugal. Dues naus dirigides pel genovès Nicolosso da Recco i el florentí Angiolino del Teggihia de Corbizzi i amb una tripulació, florentina, genovesa i *espanyola* arriben a les Canàries i s'hi estan 5 mesos. De nou, les fonts sobre l'expedició són literàries. És Bocaccio qui fa un retrat dels guanxes, basant-se en les dades que, per carta, li havia donat da Recco. Ens sorprén la descripció dels indígenes com a alts, rossos i d'ulls blaus, una part dels quals viu en casetes amb jardí, en ciutats i poblats, tenen reis, sacerdots i, fins i tot, embalsamen els morts.

Observem que totes aquestes expedicions tenen algunes característiques comunes:

- Les fonts a través de les quals tenim notícia en són indirectes i més aviat literàries.
- Les fonts són, sovint, a posteriori.
- En totes les fonts els mallorquins tenen un paper destacat

Efectivament:

1. L'expedició dels Vivaldi va cap a Mallorca per enrolar-hi pilots mallorquins
2. El testimoni principal de l'expedició de Lancelotto Malocello és el mapa d'Angelí Dulcert, cartògraf mallorquí.
3. Els *espanyols* de l'expedició portuguesa són, ni més ni menys, súbdits del comte de Barcelona.

Armand Sanmamed

LA CONSTITUCIÓ DE L'HAVANA

Ramon Freixes

Introducció

Coincidint amb la commemoració, enguany, del centenari de l'aparició de la bandera de l'estel solitari -o bandera estelada- com a símbol de les opcions polítiques que han promogut des de l'inici del segle XX la plena sobirania de Catalunya, ens sembla bo recordar un fet rellevant dins el procés de creixement d'aquesta opció política. Parlem de la Constitució Provisional de la República Catalana, realitzada i aprovada a l'Havana, l'any 1928, per diversos prohoms de l'exili català americà. Com que la bandera estelada s'havia inspirat en la bandera dels independentistes cubans, els quals, com és sabut, l'any 1898 ja havien assolit el seu objectiu, no és estrany, doncs, que els articles 3 i 4 de l'anomenada "Constitució de l'Havana" proposin el següent:

"La bandera oficial de la República Catalana és la històrica de les quatre barres roges damunt de fons groc; amb addició, en la part superior, d'un triangle blau i estrella blanca de cinc puntes al centre del mateix."

"L'escut nacional de Catalunya és anàleg a la bandera anterior."

I és que, com intentarem explicar a continuació, amb aquesta Constitució es definia ben clarament el projecte polític que el separatisme presentava al poble de Catalunya, ni que fos amb les dificultats de fer-ho des de l'exili; un exili forçat per la repressió practicada per la dictadura de Primo de Rivera. Ho veurem a continuació en tres

capítols en els quals parlarem, en aquest ordre, del separatisme català organitzat a l'illa de Cuba, del text de la Constitució i de l'artífex principal del seu redactat.

El separatisme català a Cuba

El 2 d'octubre de 1928, ara farà 80 anys, s'aprovava a l'Havana l'anomenada Constitució Provisional de la República Catalana. Era el resultat d'un dels dos grans acords a què havia arribat l'Assemblea Constituent del Separatisme Català, reunida a la capital cubana aquells dies 30 de setembre, 1 i 2 d'octubre. L'altre acord era la creació del Partit Separatista Revolucionari de Catalunya, que tindria la missió d'assolir el poder en el territori català mitjançant l'acció armada i la utilització dels procediments polítics i diplomàtics necessaris que duguessin a la proclamació d'independència. En aquest escenari, l'esmentada Constitució havia de ser el text legal que provisionalment regularia la vida del nou estat fins que es constituís un parlament plenament sobirà.

L'Assemblea que prenia aquests acords era presidida per Francesc Macià i Llussà, enginyer, exmilitar de l'exèrcit espanyol, polític català a l'exili i president de l'organització separatista insurreccional Estat Català, amb la qual ja havia intentat alliberar el país el 1926 (fou l'episodi conegut com a Fets de Prats de Molló). L'acompanyaven a la mesa 10 persones, bona part de les quals quals eren catalans residents a Cuba, i hi participaven 25 delegats acreditats. Nombrosos catalans no assembleïstes els acompanyaven.

L'Assemblea havia arribat a ser una realitat gràcies al suport entusiasta que prestava la comunitat catalana de l'illa al separatisme català i, especialment, a Macià. Sense anar més lluny, el redactor principal de la Constitució va ser Josep Conangla i Fontanilles (Montblanc 1875 - L'Havana 1964), president del Centre Català de l'Havana

i cofundador de *La Nova Catalunya*, revista degana de l'ideari nacionalista català a Amèrica. A més, Conangla havia enviat un qüestionari amb 36 preguntes a totes les comunitats catalanes del continent americà per a recollir les seves opinions respecte el projecte de constitució que s'havia de presentar a l'Assemblea. A partir de les respostes que li foren trameses, elaborà un Dictamen on exposava els motius que havien dut a la voluntat de reorganitzar l'independentisme i a elaborar un text constitucional per a Catalunya. Hi expressava la convicció que no era suficient enarborar conceptes com independència, llibertat o democràcia, sinó que calia dotar-se d'unes bases jurídiques sòlides per a l'assoliment de la independència real. La legitimitat de l'Assemblea era defensada evocant el record de processos revolucionaris que havien comportat, en altres països, la celebració d'assemblees constituents abans de l'accés a la independència efectiva. Havia estat el cas del congrés separatista nord-americà de 1765, la primera assemblea constituent de les províncies unides del Riu de la Plata (1813), o les assemblees constituents cubanes de Guaimaro (1860), Jimaguayú (1895) i Yaya (1897), entre d'altres.

No era casualitat, doncs, que el lloc de celebració de la trobada fos l'illa de Cuba. Milers de catalans hi havien anat a viure des de feia dècades per motius econòmics. En iniciar-se el segle XX, un nombre creixent d'aquests va apostar pel separatisme català. Mostraven el seu desengany per la frustrada via autonomista dels partits catalanistes tradicionals i ho feien inspirant-se en el procés que pocs anys abans havia dut Cuba a la independència. En aquest sentit, farem bé de recordar que, si bé hi hagué catalans en el bàndol reialista espanyol, alguns altres havien participat de forma destacada en el bàndol independentista cubà en la lluita contra l'ocupació espanyola de l'illa. És el cas, entre d'altres, de Josep Miró Argenter, que arribà a ser cap d'Estat Major, Tomàs Gener, diputat i defensor de les tesis independentistes, Josep M. Sardà,

benefactor de l'heroi cubà José Martí, o Ramon Pintó, periodista i polític, detingut i executat l'any 1855 per haver encapçalat una famosa conspiració independentista. Per altra banda, la senyera estelada, o bandera de l'estel solitari –tal i com era coneguda a l'època-, havia estat creada inspirant-se en la bandera revolucionària cubana de l'estel blanc i el triangle vermell. La primera bandera independentista catalana, amb l'estel blanc i el triangle blau, pogué veure's per primer cop a París l'any 1908, fa precisament 100 anys (tal i com la Comissió 100 anys d'estelada commemora enguany amb molta força). A partir del que hem dit, doncs, no ha de resultar estrany que a Cuba hi hagués fins a tres centres catalans de tendència política separatista: el Centre Català de l'Havana, el Catalunya Grup Nacionalista Radical de Santiago de Cuba i el Bloc Nacionalista Cathalonia de Guantánamo. A més, el 1922 s'hi creava el Club Separatista Català nº1 de l'Havana, societat de caire secret que preparava i encobria la celebració d'actes polítics compromesos com ara l'Assemblea de 1928.

El suport cubà no s'acabava, però, aquí, sinó que es distingia especialment en dos camps de gran importància. En primer lloc, l'econòmic, en relació al qual, serveix d'exemple dir que prop de la meitat dels diners rebuts des de l'exterior pel partit de Macià, Estat Català, havien vingut dels catalans de Cuba. En segon lloc, el nacionalisme català de l'illa es preocupà en tot moment de donar ressò internacional a les reivindicacions de Catalunya. Sense anar més lluny, l'any 1924, el Club Separatista Català nº1 de L'Havana havia fet arribar una petició al president de la delegació que la República de Cuba tenia a la Societat de Nacions perquè es fes càrrec de la defensa de Catalunya.

Avui sabem que la història posterior a la celebració d'aquella Assemblea Constituent del Separatisme Català no va anar de la manera que els seus impulsors pretenien; el Partit Separatista Revolucionari de Catalunya no arri-

bà a funcionar mai com a tal, Macià no pogué sostenir la República Catalana que havia proclamat el 14 d'abril de 1931 i els catalans de Cuba expressaren el sentiment d'haver estat traïts pel cabdill català. Així i tot, si la independència del país s'hagués consolidat, la Constitució Provisional de la República Catalana hauria estat una eina pràctica per dotar el nou estat d'un marc legal adequat a les circumstàncies, potser fins i tot per afrontar la ruptura social existent en la societat catalana de les primeres dècades del segle XX. I és que conèixer la trajectòria d'aquella generació d'independentistes demostra, si més no, que la política de veritat la fan les persones audaces, conscients que no pot existir un marc polític nou si en un moment determinat hom no talla amarres amb la legalitat vigent. Ho haurien de tenir present els polítics d'avui en dia si el que volen és fer realitat el somni que ja tenien, fa 80 anys, els separatistes catalans de Cuba.

Un text modern per a un país avançat

L'Assemblea Constituent del Separatisme Català reunida a l'Havana el 30 de setembre, l'1 i el 2 d'octubre de 1928, aprovà l'anomenada *Constitució Provisional de la República Catalana*. La redacció fou obra de Josep Conangla i Fontanilles amb la col·laboració puntual d'alguns altres catalans d'Amèrica. Era, com veurem, el reflex d'un pensament modern immers en la voluntat de resoldre els desequilibris socials que una societat industrialitzada com la catalana patia; sabent, a més, que Catalunya seguia sotmesa pel poder espanyol (des de 1923 sota la forma de dictadura militar). Deu ser per això que del text es desprèn la convicció que la solució passava per tenir un estat propi plenament democràtic, des d'on serien assegurats drets individuals i col·lectius amplis, al mateix temps que serien aplicades polítiques socials avançades. És a dir, els redactors i els qui la van aprovar pensaven que permetent

unes condicions de vida dignes i assegurant oportunitats de futur a tothom qui volgués prosperar, el país avançaria. Amb la visió d'ara, podem creure que, talment, perseguïen posar fi a la ruptura social existent a Catalunya, que a inici de segle XX havia esclatat de forma violenta en moltes ocasions (la Setmana tràgica, vagues durament reprimides i obrers assassinats amb impunitat...). Al seu torn, era evident que aquests conflictes eren utilitzats pels governs espanyols per impedir que avancessin les reivindicacions nacionals catalanes (des del suport governamental al lerroxisme, fins a la connivència de les autoritats amb el pistolerisme dels primers anys 20 per tal de frustrar les possibilitats d'accés a una autonomia); constatant al mateix temps com tot símbol de catalanitat o activitat considerada catalanista eren reprimits amb duresa (Llei de Jurisdiccions, tancament de publicacions, detencions i tortures a activistes catalanistes...) i prenent consciència que aquesta havia estat una constant en l'actuació del nacionalisme espanyol davant el fet català al llarg de la història.

La resposta que aquests homes que treballaven des de l'exili donaren a la situació, la trobem, en una part important, en allò que redactaren. Passem, doncs, a descriure el text en qüestió.

La Constitució Provisional de la República Catalana es compon d'un preàmbul, 36 títols i 212 articles. Té diverses mancances tècniques fàcilment observables, tant pel que fa al redactat, com a la inclusió d'aspectes que en situacions normals no haurien de ser en un text d'aquest tipus. Ara bé, aquest desplegament d'ideari polític que conté, ens permet conèixer millor el model d'estat promogut i el tipus de legislació que eren considerats adequats. Fem-ne un repàs.

Pel que fa al règim polític, Catalunya es situava en l'àmbit de les democràcies liberals, amb l'elecció popular dels representants polítics i la separació dels poders legislatiu, executiu i judicial, en base a un sistema republicà.

Cal recordar que a finals dels anys 20 ben pocs països del món gaudien d'aquest model polític (Anglaterra, Estats Units i pocs més i ben comptats). L'elecció del President de la República es reservava per a un sistema indirecte amb la intenció de supervisar l'accés al càrrec.

Heus aquí un resum:

- El poble de Catalunya (...) es constitueix en Estat independent i sobirà, i adopta com a forma de govern la República tècnico-democràtica-representativa (art. 1).
- Separació de poders (art. 57).
- Els diputats al parlament són escollits per elecció directe en base a les comarques (art. 61).
- El President de la República és escollit per compromissaris comarcals (art. 82).

El català era considerat com a única llengua oficial. El territori de la República quedava limitat a la Catalunya estricta i la comarca era la nova unitat administrativa supramunicipal:

- L'única llengua oficial, a Catalunya, és la catalana (art. 2).
- Territori de la República catalana: les quatre províncies del moment (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona) (art. 5).
- Abolició de les províncies i institucionalització de les comarques (art. 7).

La llista de drets individuals i col·lectius reconeguts per la Constitució mereix una atenció especial. Segurament, cal fer-se a la idea de la situació política a Catalunya i el món en aquells moments per entendre el guany que hauria representat el reconeixement d'aquests drets. Alguns eren tan avançats al seu temps com el d'equiparació entre l'home i la dona, l'abolició de la pena de mort o l'estricta igualtat davant la llei. Altres eren més obvis, però no menors ateses les circumstàncies, ja que, de fet,

Catalunya havia estat la major part dels dos segles anteriors en estat d'excepció per un o altre motiu i, per tant, amb els pocs drets presents a la constitució espanyola de torn, en cas d'existir, del tot conculcats:

- Dret de propietat (art. 14).
- Les possessions considerades com a bàsiques no poden ser subjectes a embargament per deutes. Són: sou, eines de treball, llibres, animals domèstics, armes de defensa, vestits, robes de llit, la pisa (o, dit altrament, els utensilis de cuina) i els coberts de taula (art. 13).
- Dret de reunió i associació (art. 16).
- Llibertat d'opinió (art. 17) i d'impremta (art 19).
- Llibertat religiosa (art. 20).
- Igualtat davant la llei: no admissió de títols nobiliaris ni de privilegis de cap mena (art. 23).
- Igualtat entre home i dona que inclou dret a elegir i ser elegida: S'estableix a Catalunya la igualtat de drets civils i polítics entre l'home i la dona; i les lleis seran refetes a base d'aquesta equiparació (art. 27).
- Els detinguts hauran de ser davant del jutge com a màxim a les 48 hores de ser detingut (art. 33). És prohibida la tortura i els presos tenen dret a la re-inserció social i a facilitats per a l'estudi (art. 42).
- Ni la pena de mort ni la cadena perpètua no són admeses (art. 36).

Segons els títols XVII i XVIII es crearien unes forces armades del nou Estat:

- Un exèrcit professional (art. 119), una escola d'aeronàutica (art. 122) i una marina militar (art. 126).

Pel que fa al règim productiu i el sistema contributiu, la proposta de text constitucional volia complir criteris de redistribució de la riquesa i d'afavoriment del treballador:

- Impost progressiu sobre la riquesa i la renda (art. 170).
- Exempció d'impostos sobre els articles de necessitat i per a les persones amb sous baixos (art. 172).
- Exempció d'impostos per a les cooperatives de qual-sevol ram (art. 176).

L'ensenyament, amb una concepció pedagògica moderna, era una altra de les prioritats:

- Ensenyament primari obligatori i gratuït (art. 188).
- Promoció d'un ensenyament actiu: L'ensenyança no podrà ésser de caràcter memorista o passiu, sinó d'orientació i despertament de la intel·ligència dels alumnes, perquè aquests aprenguin a formar-se conceptes propis sobre les coses i els assumptes (art. 189). Per a tal fi també es promourien excursions i colònies escolars (art. 195).

Finalment i com a qüestió molt rellevant, la Constitució incloïa el que anomenava Programa mínim socialista, és a dir, l'establiment de drets socials i laborals avançats (horari de vuit hores, baixa maternal i vacances pagades, entre d'altres). Un primer assaig d'estat del benestar que, com expressa la disposició final d'aquest programa que resumeixo, s'aniria ampliant i perfeccionant:

- Jornada de vuit hores (art. 201: 1).
- Jornada de sis hores en mines i treballs insalubres (art. 201: 2).
- Setmana anglesa: dissabtes només treball de mig dia (art. 201: 3).
- Establiment de salaris mínims (art. 201: 4).
- Un mes de vacances pagades (art. 201: 7).
- Baixa maternal pagada per espai de 8 setmanes abans i 8 setmanes després del part (art. 201: 8).
- Guardaries pels infants de les famílies obreres (art. 201: 9).

- Temps per a l'alletament dels infants en l'horari laboral (art. 201: 10).
- Inspeccions laborals i sanitàries (art. 201: 11).
- Creació d'un sistema de seguretat social (art. 201: 13).
- Dret de vaga (art. 201: 15) i de sindicació (art. 201: 19).
- Participació dels obrers en els beneficis de les empreses de tamany mitjà o gran (art. 201: 17).
- El programa social de la República catalana (...) quedarà obert a les millors innovacions que els corrents del socialisme modern, les necessitats i els avenços de la civilització vagin reclamant.

La Constitució aprovada per l'Assemblea reunida a l'Havana inclou també referències i ressonàncies històriques interessants de fer notar:

- La històrica lluita contra els allotjaments militars que havia castigat les famílies catalanes quedava recollida en l'article 12: La casa catalana està exempta d'allotjaments.
- A l'article 48 s'evoca el referent de la Constitució històrica de Catalunya, és a dir, els drets històrics en base a les Constitucions de què gaudia el Principat fins a la fi de la Guerra de Successió, l'última compilació de les quals datava de 1702.

Fent balanç, és probable que repassar aquest gruix de bones propostes que avui sortosament podem conèixer i valorar, pugui deixar més d'un lector amb una sensació d'impotència. Qui sap si en part semblant a la que experimentaren els redactors d'aquesta Constitució nonada, o la d'aquells catalans que als anys trenta intentaven a marxes forçades aplicar alguns dels remeis que Conangla i tants altres havien proposat. Ara bé, 80 anys després el regust sembla un xic més amarg. Per una banda, degut a la sensació de poder pensar –segurament amb prou fo-

namentació- que si la generació de catalans i catalanes d'abans del 1939 hagués pogut construir el país en llibertat, la seva vida i la de totes les generacions posteriors hagués estat clarament millor. Per altra banda, roman la frustració de veure que els catalans i catalanes segueixen sent expoliats econòmicament, mentre el mateix Estat -d'abans i ara- continua intentant anorrear-los nacionalment i la classe dirigent catalana sembla no voler liderar cap projecte alternatiu viable. Resulta fàcil, doncs, creure que, si bé són molts els drets i el benestar assolits en les darreres dècades gràcies a l'esforç que s'hi ha destinat, són també constatables els dèficits socials creixents del país, al mateix temps que la dificultat incessant per viure normalment la catalanitat. És en aquestes circumstàncies quan un referent històric de la naturalesa i característiques de la Constitució Provisional de la República Catalana guanya en força i exemplaritat.

Josep Conangla i Fontanilles: heroi en l'exili

Deixem que els homes porucs d'esperit, de consciència buida o esbravada, malparlin el que vulguin contra la política. Els qui coneixem els nostres deures individuals i la nostra missió social, seguim pel camí polític que Catalunya ens assenyala: fem política, ben honorada, a mida de nostres respectives facultats i oportunitats; els uns amb la ploma, els altres en la paraula, els uns en públic, els altres en privat; uns i altres produint-nos, sempre, de manera digna, donant proves inequívokes de conducta exemplar, exercint la nostra comesa, la nostra professió o el nostre ofici amb el major escrúpol, mestratge i honradesa possibles; atraient i mantenint així no sols el respecte i les simpaties per a nosaltres, sinó respectes, prestigis, devocions i estimacions creixents pel caràcter català i per la causa de Catalunya.³³

³³ Josep Conangla i Fontanilles, *Les societats catalanes i la política*, L'Havana, 1927

Qui escrigué aquestes línies no era polític, però cap polític actual no sembla saber fer una defensa més sincera de la política. Josep Conangla i Fontanilles fou periodista, publicista, home de prestigi i el principal artífex de la Constitució Provisional de la República Catalana. Però, molt especialment, fou una persona compromesa amb el seu temps i el seu país. Des de Cuba estant, esdevingué un activista infatigable per la independència del país, sempre amb la més absoluta honestedat en els seus actes. I és que, probablement, Josep Conangla ha estat el més il·lustre català de Cuba.

Nascut a Montblanc el 1875, traspassat a l'Havana el 1965, era fill de l'advocat i notari Antoni Conangla i Balcells, i de Maria Dolors Fontanilles i Voltas, filla del procurador de la capital de la Conca de Barberà. Sentí sempre una gran admiració pel seu pare, que l'instruí en qüestions jurídiques i humanístiques. Afavorit per aquest fet i per la seva excel·lent capacitat intel·lectual, començà a estudiar la carrera de dret a la Universitat de Barcelona abans del que per edat li hauria pertocat; pretenia seguir l'estel·la del seu pare i la de set generacions de Conangla dedicats a la jurisprudència. Ho hagués fet sense dificultat si la crisi econòmica de finals de segle no hagués afectat greument Montblanc, on hagué de retornar per ajudar la família. Però, sobretot, la seva vida féu un tomb decisiu quan fou cridat a quintes pocs mesos abans de l'inici de la definitiva guerra de Cuba. En aquella situació excepcional, l'assegurança que la família havia contret per alliberar-lo del reclutament forçat els fou cancel·lada. D'aquesta manera, l'any 1895, i malgrat els intents del pare per evitar-ho, Josep Conangla fou enviat a Cuba com un més dels aproximadament 345.000 homes que l'exèrcit espanyol hi embarcà durant el període 1887-1898 amb l'objectiu de contenir l'anhel independentista cubà. Com que de les quintes, les classes altes en quedaven exemptes en el moment de pagar el preu establert per deslliurar-se'n, els companys de viatge de Conangla eren els nois

de classe humil i mitjana que, Cánovas, el cap de govern espanyol, prometia que faria romandre a l'illa fins que vencesin o fins que fossin anihilats. En aquest sentit, es calcula que la despesa global del conflicte costà a Espanya 2.000 milions de pessetes juntament amb desenes i desenes de milers de morts. Conangla evità el mal pitjor, però, a més dels horrors que visqué, no perdonà mai que no li fos permès anar a enterrar el pare, que havia mort el mateix any de la seva partida.

Aquella guerra també fou l'inici de la seva presa de partit a favor de Cuba. En el llibre *Memorias de mi juventud en Cuba. Un soldado del ejército español en la guerra separatista*, acabat l'any 1955, Conangla féu un relat escruixidor, descriptiu i valoratiu de la guerra i el seu context. Retornat a Barcelona, sent la independència de Cuba un fet, i després de casar-se, l'any 1901, amb Maria Tomás i Guarro, filla d'un capità de l'exèrcit que havia conegut durant la guerra, Conangla procurà integrar-se en el món cultural de la Barcelona de l'època. Escriví a les revistes literàries "La Renaixença" i "Joventut" i exercí de periodista a diversos diaris de tendència republicana federal. L'any 1904 publicà el recull poètic *Elegia de la Guerra*, obra inspirada en els fets de Cuba, que li valgué elogis de Carles Rahola i Antoni Rovira i Virgili, que li trobaren afinitats amb Maragall, Emili Guanyavents i Ignasi Iglesias. A aquesta obra pertanyen els versos següents:

"Nissaga de Nerons, casta envilida
que afarten vostras ansias destructoras
en actes criminals: quin és el premi
que us empeny en la ruta miserable
de la Guerra sens cor?"

També per aquells anys Conangla mantingué correspondència amb Joan Maragall, a qui demanà parè i consell en relació als seus escrits.

Malgrat tot, Conangla no estava a gust amb la situació que vivia al seu país, per la qual cosa, el 1905, decidí

exiliar-se voluntàriament a Cuba acompanyat de la seva dona i els fills que ja havien tingut. Fou a Cuba on trobà la llibertat i les possibilitats de prosperar que mancaven a Catalunya. Mica en mica s'hi féu nom com a periodista i les seves possibilitats d'opinar i moure's lliurement foren envejades pels seus amics i coneguts de Catalunya. Treballà en alguns dels diaris més prestigiosos de l'illa i fins esdevingué cap de redacció i director d'alguns d'ells. D'entre la llarga llista de càrrecs que exercí i entitats on s'integrà, Conangla destaca per ser un dels fundadors de l'Associació de Reporters de l'Havana. Però alhora, fou corrector d'estil del "Diario de Sesiones" del Congrés de Diputats cubà entre 1909 i 1932, titular de la Societat Geogràfica de Cuba, membre de la Societat d'Autors de Cuba i, tot i no tenir cap títol universitari, entrà a formar part de la prestigiosa Acadèmia de la Història. A nivell internacional, fou membre del Consell Directiu d'Escriptors i Artistes Americans i membre de la Comissió Nacional de Cuba a la UNESCO, entre d'altres responsabilitats que el govern cubà li oferí.

Des de la seva arribada a l'illa caribenya, Conangla retrobà la simpatia cap a la causa cubana i, per això, l'any 1909 aconseguí obtenir-ne la nacionalitat. Alhora, també des de bell inici, Conangla participà activament en la vida de la comunitat catalana de l'illa, fins a esdevenir-ne un dels seus principals dinamitzadors. Durant anys, intervingué en tots els debats que s'hi generaren a l'entorn de Catalunya i hi exercí de fervent defensor, teòric i publicista de la causa catalana. Ben aviat es féu membre del Centre Català de l'Havana, entitat històrica de l'illa fundada l'any 1881, de la qual esdevingué president a la dècada dels vint. En aquesta faceta, Conangla, juntament amb alguns il·lustres socis del Centre, tals com Claudi Mimó i Josep Murillo, tingué una influència determinant en el fet que l'entitat aprovés l'any 1911 uns nous estatuts que instituïen l'enssenya de les quatre barres i l'estel solitari i que en aquella dècada el Centre Català passés de donar suport a

l'autonomisme, a jugar fort per l'independentisme.

A la revista principal de l'entitat, "La Nova Catalunya", Conangla publicà regularment articles on donava per fallit el procés d'intentar una entesa amb Espanya, al mateix temps que construïa un discurs nou i engrescador sobre les possibilitats d'una Catalunya independent. Aquesta activitat de Conangla s'accentuà a la dècada dels vint amb la fundació d'una branca del Centre anomenada *Club Separatista Núm. 1*, i, sobretot, amb la denúncia en tots els fòrums d'opinió de l'illa de la dictadura de Primo de Rivera, al mateix temps que ajudava a difondre les activitats de Macià i a cercar-li finançament. L'aportació de Conangla culminà el 1928 amb la preparació de l'Assemblea Constituent del Separatisme Català, on aportà un *Dictamen* elaborat a partir de qüestionaris tramesos a tots els casals catalans d'Amèrica, així com el redactat de la *Constitució Provisional de la República Catalana* que hi fou aprovada.

Han arribat fins al dia d'avui alguns dels articles i textos de diverses conferències que Conangla realitzà per donar a conèixer entre la població i la intel·lectualitat cubana i internacional la situació, massa sovint, tràgica que es vivia a Catalunya. En aquest sentit, la conferència *Catalunya, passat present i futur*, que pronuncià el 31 d'agost de l'any 1924 al Centre Català de l'Havana, ens dóna mostres interessants del seu pensament i de la seva anàlisi de la realitat. Com es pot veure, tot plegat sona ben actual:

Tothom sap que la nació i l'estat són diferents, no es poden confondre; ni són conceptes sinònims. Cadascun té un significat divers i ben característic. Cap home mitjanament cultivat, sense haver fet dret polític, sap que la nació és diferent a l'estat. Els polítics civils del règim monàrquic ja les van començar a entendre, tals diferències. Les campanyes insistents i laborioses dels publicistes i dels parlamentaris catalans, van deixar en el magí dels funestos oligarques espanyols, alguna impressió educadora, perenne, sobre tals coses.

Però els mandarins de la dictadura actual, no es limiten a rebutjar la diferència entre la nació i l'estat, sinó que als documents oficials d'aquesta prosa detestable amb què imiten la xerrameca dessaborida dels reials decrets clàssics del centralisme espanyol, es provoquen a ells mateixos i a la cultura espanyola, el greuge i la vergonya de negar a Catalunya el caràcter de nació, de desmentir que la ideologia catalana tingui cap aportació específica en la ciència i en el dret polític i de negar tota consideració, respecte ni mera tolerància als sentiments i a la voluntat generals del nacionalisme català, que és igual a dir a la del poble català.

No ens cansarem de repetir que Catalunya no és cap abstracció, sinó una realitat viva, diversa, per molts conceptes, del que es coneix per Espanya. L'uniformisme clàssic de l'escola política castellana pretén negar la realitat específica i ben objectiva a Catalunya. Però com que amb la simple i reiterada negació no ha pogut anihilar-la, li llança en contra un devessall de prohibicions i de persecucions, a fi d'esborrar els trets nacionals catalans, trets del fet biològic de la seva personalitat nacional.

Ens els seus escrits, Conangla mostra uns destacables coneixements històrics, que utilitza amb la convicció que la presa de consciència sobre la pròpia història duu indefectiblement a l'acció:

Ompliríem un infòlio ben voluminós amb el recull de tots els greuges espanyols perpetrats contra la vida de Catalunya. A través de les successives èpoques de la seva història nacional, a partir de l'entronització d'una dinastia estrangera, castellana, en l'estat català, la Corona d'Aragó. Persecucions, ofenses, insídies, odis i prohibicions de tota mena, han plogut damunt de l'esperit i de la dignitat de la terra catalana.

La guerra dels Segadors (o de Separació), en temps de Felip IV va tenir per causa l'acumulació de tals greuges i persecucions dels virreis i

de l'exèrcit castellà contra el poble català. Portugal, més afortunat, va aconseguir fer secessió d'Espanya. Catalunya, per bé que mutilada, car li van usurpar les comarques septentrionals del Rosselló, l'Alta Cerdanya, el Capcir, el Vallespir i el Conflent, no es va retre. Anys després va reprendre el combat contra Felip V, en la guerra de Successió i Catalunya n'hagués sortit victoriosa, si l'exèrcit espanyol borbònic no hagués rebut el massiu i oportú concurs de l'exèrcit francès.

El *Decret de Nova Planta* va ser el segell de l'esclavatge imposat per l'obstinació absorbent de l'unitarisme castellà contra la terra catalana. D'aleshores ençà, els monarques espanyols tracten Catalunya a baqueta, com a terra de conquesta. D'aquí surt la brutal guerra a mort de l'Estat espanyol, contra la llengua i l'espiritualitat catalanes.

Un cop vençuda Catalunya i Barcelona ocupada l'11 de setembre del 1714, els tribunals dels vencedors van imposar l'ús de la llengua espanyola i per tant l'idioma català hi fou substituït. Van confiscar tots els llibres i manuscrits catalans de les biblioteques oficials i privades; els van cremar a les places públiques. Van clausurar totes les universitats catalanes (Barcelona, Lleida, Tarragona, Vic, Tortosa i Solsona), només van deixar la de Cervera. [Puntualització: la de Cervera fou creada expressament l'any 1717, una vegada eliminades totes les existents fins aquell moment].

Felip V no es va limitar a fer vinclar l'esquena de l'indòmit esperit català, sinó que el va voler fer passar per l'adreçador dels motlles raquítics del nacionalisme espanyol. També va prohibir que els estudiants catalans continuessin els estudis a universitats estrangeres; va condemnar a la pèrdua de graus obtinguts a Cervera als estudiants catalans que es graduessin en universitats que no fossin de l'Estat espanyol.

La persecució contra la llengua i la cultura catalanes va continuar immutable durant el regnat de Carles IV. Per decret va prohibir la impressió o

reimpressió de cap llibre, paper ni fulla sola en català ; sense la llicència expressa del Consell de Castella, sol llicitada per conducte de la Reial Audiència.

I d'inici a fi dels seus textos, mostra determinació i optimisme davant l'esdevenidor del país:

Catalunya té la ferma voluntat de restaurar la independència nacional. És un afany no sols de la nació catalana, sinó de tot home reflexiu i mentre no la recuperi, de grat o per força, Espanya no podrà viure en pau. Un paral·lel esbossat a grans trets, una incursió breu entre el passat i el present, ens ajudarà a esbrinar quin ha de ser l'esdevenidor inevitablement gloriós de Catalunya.

En aquest cicle de conferències que avui vinc a cloure, hem partit del passat independent de Catalunya i ens orientem cap al futur en què sense cap dubte serà restituïda la sobirania de Catalunya. Hem partit de la història i anem cap a la història. Semblantment a la teoria dels vasos comunicants, el passat i l'esdevenidor de les nacions s'anivellen.

La nació que ha estat lliure, podrà perdre durant anys, àdhuc segles, la independència. Però si recobra la comunicació entre el seu passat i el seu present, si recupera la consciència de si mateixa, dels seus drets, de la seva dignitat; també restablirà el reconeixement de la seva personalitat i el ple gaudi de la seva sobirania. Per tant, doncs, a Catalunya, allò que va ser, retornarà. Amb motiu de més, quan la seva consciència nacional va acompanyada de la més ferma i determinada resolució de tornar a ser estat independent, dintre del concert de les nacions lliures. En la vellúria Catalunya fou lliure i ho tornarà a ser.

En els anys trenta Conangla seguí participant en tot moment en el debat polític existent a Catalunya. En aquest sentit, la distància no semblà ser mai un inconvenient per ell, sinó un estímul i una oportunitat de veure

Ventura Gassol, Josep Conangla i Francesc Macià

amb major claredat els conflictes del país que duia al cor.

Amb l'inici de la dictadura franquista, Conangla seguí fidel a la seva actitud irreductible, exercí, des de tots els àmbits on tenia veu, una crítica ferotge a les atrocitats que eren comeses contra els catalans i catalanes i intentà elevar el conflicte a instàncies internacionals.

Actiu fins als seus últims dies, morí a l'Havana, el 1965, a l'edat de 90 anys. Al llarg del llarg temps del seu exili voluntari a Cuba, Josep Conangla féu poques i breus visites a Catalunya: des de la distància havia après a vetllar per la sort dels catalans i catalanes. Per això, avui, molts catalans i catalanes, amb modèstia però amb constància, segueixen el combat de Conangla ajudats per les seves paraules: Catalunya fou lliure i ho tornarà a ser!

Ramon Freixes

Selecció Bibliogràfica

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *Elegia de la guerra*. Tipografia Catalana. Barcelona, 1904.

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *Memorias de mi juventud en Cuba. Un soldado del ejército español en la guerra separatista*. Ediciones Península. Barcelona, 1998.

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *La Constitució de l'Havana i altres escrits; edició a cura de Joaquim Roy*. La Magrana. Barcelona, 1986.

CONANGLA I FONTANILLES, Josep. *La conspiración y el martirio de Pintó; Conferència pronunciada al Centre Català de l'Havana*. Imp."Graphical Arts". L'Havana, 1921. A internet: <http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/2574673?n=1>

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *Catalunya, pasat, present i futur; traducció al català d'una conferència pronunciada al Centre Català de l'Havana*. Revista La Nova Catalunya. L'Havana, 1924. A internet: <http://jppujol.club.fr/CONANGLA.htm>

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *Paladines catalanes. En defensa de los derechos y la libertad de Cuba; conferència pronunciada al Centre Català de l'Havana*. Imprenta Nuestra Señora de Montserrat. L'Havana, 1925. A internet: <http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/2576610?n=1>

CONANGLA i FONTANILLES, Josep, *Dictamen acompanyatori de la ponència de la Constitució provisional de la República catalana presentat a l'Assemblea Constituent del Separatisme Català reunida a L'Havana els dies 30 de setembre, 1 i 2 d'octubre de 1928*. L'Havana, 1928. A internet: <http://jppujol.club.fr/CDICTAME.htm>

CONSTITUCIÓ PROVISIONAL DE LA REPÚBLICA CATALANA. *Aprovada per l'Assemblea Constituent del Separatisme Català*. L'Havana, 1928. A internet: <http://webs.racocatalla.cat/estelada/c1928.pdf>

FERRAN OLIVA, Joan M., *La Constitució de l'Havana*. Pagès Editors. Lleida, 2005.

ROY, Joaquim, *Catalunya a Cuba*. Barcino i Fundació Jaume I. Barcelona, 1988.

ROY, Joaquim, *Josep Conangla i Fontanilles: Montblanc, 1875 - L'Havana, 1965: patriarca del nacionalisme català a Cuba*. El Mèdol. Tarragona, 1999.

ROY, Joaquim, *Una Constitució catalana*. Al Quadern d'El País, 11 de setembre de 2003. A internet: http://www.iesmartilhumana.org/departaments/CSocials/Santi/PortalHistoria/BLOC3/Apunts/lasamblea_de_lahavana.pdf

NACIÓ I *PRAXIS*
PART 1

Joan Cavaller

RESUM: En aquest article, l'autor argumenta que els estudis de les relacions socials de tipus nacional han estat condicionats al llarg de la història occidental per la dependència respecte al principi sofista, platònic i aristotèlic que redueix les múltiples formes de relacions socials a un únic tipus de societat: la política.

Joan Cavaller és historiador i filòsof

NATION AND *PRAXIS*
PART 1

Joan Cavaller

ABSTRACT: In this article, the author argues how studies of national social relations have been conditioned throughout western history by their dependence on sophist, Platonic and Aristotelian principles that reduce the multiple forms of social relations to only one type of society: politics.

Joan Cavaller is a historian and philosopher

NACIÓ I PRAXIS (part 1)

Quan al 2005 vaig publicar el primer llibre de la meua *Teoria de les Nacions*¹ vaig deixar-ne fora un seguit d'investigacions amb el propòsit d'aprofundir en la recerca i publicar-ne els resultats més endavant com a continuació d'aquell llibre. Després d'aquests tres anys ha arribat el moment d'exposar públicament el resultat de la recerca per a evitar que la sedimentació dels pensaments es converteixi en petrificació. Agraïco a la Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya l'oportunitat de publicar en aquesta col·lecció dins d'un projecte editorial que permetrà obrir les portes a un tipus de reflexió que, malgrat gaudir d'una important tradició, continua exigint el treball dels filòsofs i altres científics en relació a aquella cosa que anomenem *nació*.

El conjunt d'articles que apareixeran de forma continuada en les publicacions d'aquesta col·lecció integraran els llibres segon i posteriors de la meua *Teoria de les Nacions*, tal com estava previst fa tres anys i així ho vaig manifestar. Publico de forma segmentada aquells llibres segon i posteriors per a obligar-me a tractar els problemes amb més gran deteniment i concreció i, alhora, aconseguir que el lector pugui assimilar la informació més fàcilment.

En el primer llibre de la meua *Teoria de les Nacions* vaig exposar, com a tesi central, l'existència de dos plantejaments generals al voltant de la realitat social dels éssers humans. Que els éssers humans vivim en grup resulta evident i la discussió se centra en si aquesta vida en grup procedeix d'una tendència natural intrínseca a la condició humana o d'una imposició externa.

Un dels exemples més elaborats de la tesi que pretén la no sociabilitat natural de l'ésser humà el podem trobar en el mite dels sofista Protàgoras a propòsit de la creació de

---

¹ Joan Cavaller, *Teoria de les nacions. Llibre 1*, Kathà Hel·lens. Prohom Edicions, Cabriels, 2005

NATION AND PRAXIS (part 1)

When in 2005 I published the first book of my *Nations Theory*¹ I left out some topics in order to do further research and later publish the results in a collection as a continuation of that book. Now three years later, it is time to publish the results of the research to avoid the sedimentation of thoughts turning to stone. I must thank the Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya for the opportunity to publish this collection in an editorial project that will open the gates to a type of reflection that, in spite of having an important tradition, still requires the work of philosophers and other scientists regarding what we call *nation*.

The set of articles that will gradually appear in the publications of this collection will become the second and following books of my *Nations Theory*, as I planned three years ago. I publish these books in a segmented way to force myself to treat the problems with a greater care and precision and, at the same time, to let the reader assimilate information in an easier way.

In the first book of my *Nations Theory* I exposed, as the main thesis, the existence of two general conceptions around the social reality of human beings. It is obvious that human beings live in groups; the discussion therefore is focused on whether this group life comes as an intrinsic natural tendency or as an external imposition.

One of the most elaborated examples of the thesis of non natural sociability can be found in the myth of the sophist Protagoras regarding the creation of human life

---

¹ Joan Cavaller, *Teoria de les nacions. Llibre 1, Kathà Hel·lens*. Prohom Edicions, Cabriels, 2005

la vida humana en societat per part de la divinitat.² Plató narra aquest mite en el treball que porta per títol precisament el nom de *Protàgoras*, i planteja l'existència inicial d'un conjunt no estructurat i summament inestable d'individus humans que viuen en una situació crònica de violència.

El mite s'inscriu en el context més general del mite de la creació de les diferents formes de vida per part dels déus. Epimeteu, encarregat de dotar els animals de mitjans de supervivència, va oblidar d'atorgar capacitat suficients als éssers humans per tal que aquests no s'extingissin. Per a evitar el desastre, Prometeu va robar el foc a Hefest per donar-lo als éssers humans, però el domini d'aquesta tècnica per part dels éssers humans no va resultar suficient.

PROTÀGORAS (Al *Protàgoras*): ... D'aquesta manera, doncs, l'home va aconseguir aquest coneixement per a la seva vida; però mancava del saber polític, ja que aquest depenia de Zeus. (...) Atès que l'home va tenir participació en el domini diví a causa del seu parentiu amb la divinitat, va ser, en primer lloc, el primer dels animals a creure en els déus, i intentava construir-los altars i escolpir llurs estàtues. Després va articular ràpidament, amb coneixement, la veu els noms, i va inventar llurs cases, vestits, calçats, cobertures i aliments del camp. Un cop equipats d'aquesta manera, en un començament, els homes vivien dispersos, perquè no hi havia ciutats. Així mateix, eren destruïts per les bèsties, per tal com elles eren en tot més fortes que l'home, i l'art d'aquest li era un ajut suficient per a nodrir-se, però deficient per a la lluita amb els animals; perquè no posseïen encara la tècnica política, de la qual l'art de la guerra és una part. Així cercaren d'aplegar-se i de salvar-se fundant ciutats; però quan s'aplegaven es feien mal mútuament, perquè no tenien l'art de la política, talment que es dispersaven novament i eren destruïts.

Zeus, aleshores, tement per la nostra espècie que no desaparegués del tot, tramet Hermes portant als homes la vergonya i la justícia, per tal

---

² *Teoria de les Nacions. Llibre 1. p.77*

in society by the Gods.² Plato tells this myth in the work called *Protagoras*, and explains about the initial existence of a non-structured and extremely unstable set of humans that lived in a chronic state of violence.

The myth is part of the more general myth about the creation of different forms of life by the Gods. Epimetheus, in charge of providing animals the means of survival, forgot to give humans sufficient capabilities in order to not become extinct. To avoid disaster, Prometheus stole fire from Hephaestus and gave it to the humans, but the power of this technology by humans did not turn out to be sufficient.

PROTAGORAS (In the *Protagoras*): ... Now although man acquired in this way the wisdom of daily life, civic wisdom he had not, since this was in the possession of Zeus. (...) And now that man was partaker of a divine portion, he, in the first place, by his nearness of kin to deity, was the only creature that worshipped gods, and set himself to establish altars and holy images; and secondly, he soon was enabled by his skill to articulate speech and words, and to invent dwellings, clothes, sandals, beds, and the foods that are of the earth. Thus far provided, men dwelt separately in the beginning, and cities there were none; so that they were being destroyed by the wild beasts, since these were in all ways stronger than they; and although their skill in handiwork was a sufficient aid in respect of food, in their warfare with the beasts it was defective; for as yet they had no civic art, which includes the art of war. So they sought to band themselves together and secure their lives by founding cities. Now as often as they were banded together they did wrong to one another through the lack of civic art, and thus they began to be scattered again and to perish.

So Zeus, fearing that our race was in danger of utter destruction, sent Hermes to bring respect and right among men, to the end that there

---

² *Teoria de les Nacions. Llibre 1. p.77*

que hi hagués a les ciutats l'harmonia i els lligams creadors de l'amistat (...). Altrament, [va dir Zeus a Hermes], imposa de part meva la llei, que l'incapaç de participar de la justícia i de la vergonya sigui exterminat com una plaga de la ciutat.³

La caracterització que Protàgoras estableix de la vida humana en termes d'individualisme natural i manca de moralitat converteix la societat en un artifici aliè. La intervenció de Zeus per a socialitzar l'ésser humà es desenvolupa precisament en contra de la tendència natural a viure aïllats que afecta els individus i als quals ha d'amenaçar amb la mort. Així doncs, aquesta intervenció divina té caràcter accidental, no essencial. Zeus podria haver intervingut o no, però el cert és que l'ésser humà no ha tendit, no tendeix ni tendirà naturalment a viure en grup. El convenciment d'aquest aspecte per part del sofista (en el text de Plató) es manifesta amb doble intensitat en tant que la injecció divina de moralitat no ha alterat la naturalesa individualista de la humanitat, ja que el mite adverteix que Zeus exterminarà aquells que no siguin capaços de viure en grup.

Per tant, el sofista no ha modificat el plantejament inicial que convertia la societat humana en un artifici. Tant abans com després de la intervenció divina, els és-

³ Plató, *Protàgoras* 321d.

τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν. τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. (...) ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βιωμοὺς τε ἰδρῦσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνάς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϊετο. οὕτω δὲ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὄκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἰκανὴ βοήθος ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἔνδεη -- πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική -- ἐζήτουν δὲ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτιζόντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἐρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἰεν πόλει κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. (...) καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεις.

should be regulation of cities and friendly ties to draw them together (...). And make thereto a law of my ordaining, that he who cannot partake of respect and right shall die the death as a public pest.³

The description that Protagoras establishes of human life in terms of natural individualism and lack of morality turns society into an alien artificial creation. The intervention of Zeus in the socialization of humans clashes with the natural trend of individuals to live alone and which he has to threaten with the punishment of death. Therefore, this divine intervention has an accidental character, not an essential one. Zeus could have taken part, or not, but the fact is that the humans does not, has not and will not tend to live naturally in groups. The conviction of this point by the sophist (in Plato's text) manifests itself with double intensity since the divine injection of morality did not alter the individualistic nature of mankind, because as the myth warns, Zeus will exterminate those who are not capable of living in groups.

Therefore, the sophists did not change the initial approach that human society was an artificial creation. Both before and after divine intervention human beings have in our deeper essential condition the existential feature of not being social creatures but individualistic ones.

---

³ Plato, *Protagoras* 321d. W.R.M. Lamb. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1967

sers humans tenim en la nostra més profunda condició existencial el tret característic de ser criatures no socials, criatures individualistes.

La ideologia que recull aquest mite s'ha manifestat amb gran persistència a les nostres consciències. En l'àmbit específic de la vida animal, tots hem assumit la plausibilitat de conceptes com ara llei de la selva, o llei del més fort, o dret natural. Els documentals de televisió i els contes infantils s'entesten a tractar els aspectes violents de la vida animal. Ens agrada contemplar l'atac del tauró o les orques, l'estratègia de llops i altres gossos, la mossegada del cocodril, el rugit del lleó, la picada de la serp, la carrera del guepard, el combat dels cèrvols, ... Ens agraden aquestes coses perquè nosaltres hem reprimit aquest comportament agressiu. El més violent que fem habitualment és picar amb caràcter el botó del comandament a distància, signar amb ràbia el pagament amb tarja de crèdit, o fer llums al cotxe del davant. Els aspectes no violents de la vida animal, que sens dubte existeixen i de fet són molt més habituals, passen a un segon pla darrera de l'espectacularitat dels instints no reprimits.

En aquesta perversió de les nostres consciències, tot menyspreant els aspectes ordenats i no destructius de la vida animal, nosaltres concedim veracitat, concedim crèdit a aquells intel·lectuals que, en la línia de Protàgoras, s'atreveixen a argumentar el caràcter artificial i accidental de la nostra vida en societat i s'atreveixen, a partir d'aquí, a reclamar la necessitat i la legitimitat de la intervenció exterior d'una força que imposi moralitat i política.

Protàgoras s'ha assegurat prou a qualificar amb la paraula *política* tant a) la tècnica violenta que permet la supervivència contra l'atac dels animals com b) la tècnica de viure pròpiament en grup. En el llenguatge de Protàgoras, política són totes dues coses alhora.

Sigui com sigui, del discurs de Protàgoras sorgeixen els dos plantejaments possibles als que ja m'he referit abans. Si acceptem que l'ésser humà no viu naturalment

The ideology collected by this myth has a persistent manifestation in our consciousness. In the specific sphere of animal life, everybody has assumed the admissibility of concepts such as the law of the jungle, or survival of the fittest, or law of nature. Television documentaries and children's stories are obsessed with accentuating the violent aspects of animal life. We like to contemplate the attacks of sharks or killer whales, the strategy of wolves and other dogs, crocodile bites, the roar of lions, snake bites, the speed of the cheetah, the combat of stags... We like watching these things because we have suppressed this aggressive behaviour. The most violent thing we do nowadays is to push hard on the button of the remote control, to sign credit card payments with anger, or to flash the car in front. The non-violent aspects of animal life, which undoubtedly exist and are in fact, much more habitual, are not so visible due to the spectacular nature of non-repressed instincts.

In this perversion of our consciousness, despising the ordered and non-destructive aspects of animal life, we give veracity, we grant credit, to those intellectuals who, as Protagoras, dare to argue the artificial and accidental character of our life in society, and dare to claim the necessity and legitimacy of an external intervention by force that imposes morality and politics.

Protagoras uses the word politics to qualify a) the violent technique that allows survival against the attacks of animals and b) the technique of living in a group. In the language of Protagoras, politics are both things at the same time.

In any case, two possible approaches arise from the arguments of Protagoras. If we accept that human beings do not naturally live in society, and we admit that this social life is an external imposition, we will find ourselves in a very concrete ideological line that sees the politician as a need and as the guarantee of human life in society. If, on the contrary, we accept, that human beings

en societat, i admetem que aquesta vida social sigui una imposició aliena, ens trobarem en una línia ideològica molt concreta que converteix el polític en la necessitat i la garantia de la vida humana en societat. Si acceptem, per contra, que l'ésser humà viu naturalment en grup, i admetem que la vida en societat sorgeix de la nostra forma de ser sense cap imposició exterior, llavors tractarem el polític com algú necessari però que ni és causa ni garantia d'aquesta vida en societat.

Cal insistir que la discussió no se centra en la naturalesa social o no social de l'ésser humà. Llevat del sociòpata, ningú no qüestiona la sociabilitat en si mateixa. La qüestió a tractar és el caràcter natural o artificial d'aquesta sociabilitat. Quan Protàgoras parlava d'un grup d'individus incapaços de viure harmònicament, ens volia fer creure que la vida en societat és artificial i accidental, aliena a la nostra condició. L'artifici i l'accidentalitat de la nostra vida en societat signifiquen llavors que la nostra moralitat, la nostra racionalitat necessiten d'un agent exterior que les faci subsistir al davant de la nostra naturalesa social (que existeix però resulta) inconsistent.

En el cas de Protàgoras, aquest agent exterior és Zeus. Si bé aquest personatge s'inscriu en un àmbit religiós al costat d'altres divinitats, els seus atributs corresponen a la dimensió de la política. Aquest aspecte es dedueix molt clarament del panteó grec on als déus més importants corresponen dominis territorials. Així, Zeus governa els cels, Poseidó els oceans, Hades el món subterrani, Ares els camps de batalla, Atena la ciutat, Artemisa els boscos i la Lluna, Apol·ló els ramats i el Sol, etc. En aquest domini territorial, els déus demostren molt sovint comportaments caòtics (es barallen i s'estimen a partir d'impulsos passionals) però també administren aplicant criteris racionals per tal de mantenir la vigència del domini i incrementar el benestar propi i el dels administrats.

A més, fora d'aquesta distribució territorial i funcional evident, hem llegit a la cita anterior que, d'acord amb

live naturally in groups, and we admit that life in society comes naturally without any external imposition, then we will see the politician as someone necessary but not as the cause or guarantee of life in society.

It is necessary to insist that the discussion is not centred on the social or non-social nature of the human being. Excluding the sociopath, nobody questions sociability as such. The question deals with the natural or artificial character of this sociability. When Protagoras talked of a group of individuals incapable of living in harmony he wanted to make us believe that life in society is artificial and accidental, external to our condition. The artificial and accidental nature of our life in society means then that our morality and our rationality need an external agent that makes them survive ahead of our social nature that, even though it exists, is inconsistent.

For Protagoras, this exterior agent is Zeus. Although this divinity belongs in a religious area next to other divinities, his attributes correspond to the dimension of politics. This aspect is very clearly deduced from the Greek pantheon where territorial domains correspond to the most important gods. In this way, Zeus rules the skies, Poseidon the oceans, Hades the underworld, Ares the battlefields, Athena the city, Artemis the forests and the moon, Apollon the herds and the sun, etc. In this territorial domain, the gods demonstrate very often chaotic behaviour (they fight and love out of passionate impulses) but they also administer using rational criteria to keep both their own well-being and that of those they rule.

In addition to that and beyond this territorial and functional clear distribution, we have read above that according to Protagoras (in Plato's text), "the knowledge of the politician depends on Zeus" and that "Zeus imposes a law".

el mateix Protagoras (en el text de Plató), “el saber polític depèn de Zeus” i que “Zeus imposa una llei”.

D'aquesta manera, resta clar que la ideologia que pretén l'artificialitat i l'accidentalitat de la vida en societat de l'ésser humà acaba beneficiant el polític.

Altres filòsofs han substituït Zeus per un agent igualment extern a la vida en societat amb funcions socialitzadores idèntiques. En el cas dels sofistes, quan no cridaven la divinitat a la manera de Protàgoras, llavors parlaven d'homes amb capacitat d'imposar llur voluntat als altres per mitjà de la força (Cal·licles⁴, Trasímac⁵) o la retòrica (Gòrgias⁶, Eutidem, Dionisodor⁷). En la imposició de voluntats estrictament individualistes, violentes i retòriques, l'ésser humà pot viure en grup però al preu del sotmetiment.

D'aquesta imposició individualista que genera socialització, el sofista en diu *dret*, és a dir, correcció, virtut, justícia. La paraula dret significa precisament que una cosa se sosté en peu, no cau; no és torta sinó *co-recta*, *di-recta*. I d'aquest dret, el sofista en diu *dret natural*, o també *dret diví*, és a dir, *dret aliè* (un altre cop) a la condició humana per imposició exterior.

La societat grega clàssica, en la seva evolució democràtica, va qüestionar la validesa dels preceptes esclavistes que justificaven el dret natural o dret diví o, el que és el mateix, la imposició d'ordre social a partir d'un agent exterior (la natura o la divinitat) esdevingut polític (el monarca, el més fort, etc.). L'argumentació més sòlida al respecte pot trobar-se en el pensament de Sòcrates. En contra del discurs sofista, Sòcrates va presentar un cos ideològic ferm basat en principis democràtics on la sociabilitat es defineix com a característica essencial de la condició humana. No vivim en grup perquè ens ho im-

⁴ Plató, *Gòrgias*, 483d

⁵ Plató, *República*, 339a

⁶ Plató, *Gòrgias*, 452d

⁷ Plató, *Eutidem*, 271c-ss

Hereby, it is clear that the ideology that seeks the artificial and accidental nature of life in society of human beings ends up benefiting the politician.

Other philosophers have replaced Zeus for another equally external agent to life in society and with identical socializing functions. In the case of the sophists, when they were not calling on the divinity like Protagoras, they spoke of men with the capacity of imposing their will on others by means of force (Callicles⁴, Thrasymachus⁵) or by rhetoric (Gorgias⁶, Euthydemus, Dionysodorus⁷). In the imposition of strictly individualistic wills, violent and rhetorical, human beings can live in groups but at the price of submission.

The sophists calls *right* (that is correctness, virtue, justice) the individualistic imposition that generates socialization. The word *right* means precisely that a thing stands up on its own feet, does not fall down; is not twisted but co-*rrect*, di-*rrect*. And this right, the sophist calls *natural right*, or also *divine right*, that is, a *right* that is externally imposed and *alien* (again) to the human condition.

Classical Greek society, in its democratic evolution, questioned the validity of the slave rules that justified the natural right or divine right or, which is the same thing, the imposition of social order by an external agent (nature or divinity) turned politician (the king, the strongest, etc.). The most solid argument in this matter is found in Socrates. In opposition to the sophists, Socrates presented a solid ideological body based on democratic principles where sociability is defined as an essential characteristic of the human condition. We do not live in groups because Zeus, nature or the strongest imposes it on us, but because we cannot do it in any other way. If we did not live in society, we would not be human beings.

---

⁴ Platón, *Gorgias*, 483d

⁵ Platón, *Republic*, 339a

⁶ Platón, *Gorgias*, 452d

⁷ Platón, *Euthydemus*, 271c-ss

posi Zeus, la natura o el més fort, sinó perquè no podem fer-ho d'una altra manera. Si no visquéssim en societat, no seríem éssers humans.

D'aquesta sociabilitat essencial que ens defineix tal com som, Sòcrates en va dir *amor, amistat*. L'argumentació al respecte pot trobar-se en els múltiples escrits que Plató va escriure en la seva joventut. En els anomenats *diàlegs aporètics* (és a dir, aquells que no conclouen en una veritat que les parts en discussió admetin), Plató va contraposar el personatge Sòcrates a altres personatges, molt sovint sofistes, tot intercanviant punts de vista sobre aspectes diversos de la vida humana. La tradició filosòfica entén que aquest personatge Sòcrates en els treballs de Plató de la primera època (els diàlegs *aporètics*) reproduceix amb certa fidelitat el que Sòcrates pensava realment. No succeeix així amb els diàlegs posteriors on apareix l'anomenada *teoria de les formes* i que, els crítics assumeixen, correspon ja específicament al pensament de Plató i no pas al de Sòcrates. La frontera que separa les obres del Plató jove i el Plató madur no està perfectament definida si ens basem en el criteri delimitador de la *teoria de les formes* ja que aquesta doctrina va fer acte de presència de forma progressiva en diferents treballs, de manera que resulta molt complicat deduir on Plató afegia collita pròpia, on interpretava aspectes de la filosofia del seu mestre, on reproduïa literalment el que Sòcrates podia pensar.

Sigui com sigui, i deixant de banda la *teoria platònica de les formes*, els diàlegs *aporètics* tracten diferents aspectes de la vida humana on tots ells, des de múltiples perspectives, reproduïxen el principi socràtic (que Plató també admetia inicialment però després violentarà) de l'element bàsic de la sociabilitat humana entesa en termes d'amor i amistat, o, el que és el mateix, sociabilitat sense causa o essencial.⁸

Que l'amor i l'amistat autèntics es manifesten sense causa pot llegir-se al *Lisis* (220b), però l'exposició més sistemàtica del pensament socràtic a efectes de la relació

---

⁸ *Teoria de les nacions*. Llibre I, cap. 4

Socrates called this essential sociability that defines us as we are, *love, friendship*. The corresponding arguments can be found in the multiple writings that Plato wrote in his youth. In the so-called *aporetic dialogues* (that is, those that do not conclude in a truth that both parts agree to), Plato confronts the Socrates character with other characters, very often sophists, exchanging points over different aspects of human life. The philosophical tradition understands that this Socrates character in Plato's first works (the *aporetic dialogues*) reproduces with certain accuracy what Socrates was really thinking. This does not happen with the later dialogues where the so called *Theory of Forms* appears and as critics assume, corresponds specifically to Plato's thought and not to Socrates. It is difficult to draw a line between the first works of Plato and his later ones. If we use the *Theory of Forms* as a dividing line it is still complicated to know which were Plato's own thoughts, which were an interpretation of those of his teacher and which were literally Socrates' own thoughts.

In any case, and leaving aside the platonic *Theory of Forms*, the *aporetic dialogues* treat different aspects of human life that reproduce, from multiple perspectives, the Socratic principle of the basic elements of human sociability understood in terms of love and friendship, or, what is the same, essential sociability or without cause.⁸

The fact that authentic love and friendship manifest themselves without cause can be read in the *Lysis* (220b), but the more systematic exhibition of Socratic thought on the relationship between love and sociability is in *The Symposium*. In this work, Plato wanted to go beyond the simple formulation of a specific ideological expose. Plato normally adopted the explanatory form of a dialog between characters, but in *The Symposium* he wanted to overcome the simple contraposition of speeches, because now it was a question of showing that a dialog

---

⁸ *Teoria de les nacions. Llibre I, ch.4*

entre amor i sociabilitat es troba a *El convit*. En aquest treball, Plató va voler anar més enllà de la simple formulació d'un plantejament ideològic determinat. Si bé sempre, en els seus escrits, havia adoptat la forma expositiva d'un diàleg entre personatges, a la manera de les obres de teatre contemporànies, en aquest cas va voler superar la simple contraposició de discursos, ja que ara es tractava de mostrar que un diàleg centrat en la defensa de l'amor i l'amistat com a sinònims de sociabilitat emergeix precisament sobre la base de la realitat d'una comunitat que manifesta vincles afectius. Les intervencions de Fedre, Pausànies, Erixímac, Aristòfanes, Agató, Alcibiades i el mateix Sòcrates a *El Convit* ofereixen aquest espectacle d'un grup on els seus membres senten amor i amistat, s'estimen. Aquesta, i no pas cap altra, és la raó, l'única raó que els empeny a conuiu. Tot just, aquesta idea es reproduïx un i altre cop en boca de tots ells.

De forma complementària, però també per a reduir el concepte sofista de preeminència social de la política (que hem conegut en l'exposició del mite de Protàgoras), Sòcrates va introduir el principi summament revolucionari de la multiplicitat de les formes de relació social. On els sofistes convertien la sociabilitat en un assumpte essencialment polític, Sòcrates, per contra, va insistir a remarcar l'existència de formes de relació social diferents.

Aquest és un pensament revolucionari perquè Sòcrates obligava els sofistes a argumentar amb més gran precisió la relació de la política amb el fet general de la sociabilitat humana. Allà on el sofista expressava el seu convenciment a culminar la vida social en mans del polític (i les seves mostres de valentia, força i heroïcitat), Sòcrates contestava que la virtut del polític havia de sotmetre's a la virtut superior del savi. Allà on el sofista exigia mostres de poder per part del polític, Sòcrates contestava la necessitat de moderació i un treball adreçat a l'educació dels altres.

centred on the defence of love and friendship as synonyms of sociability emerges precisely from the base of a community that demonstrates affective links. The interventions of Phaedrus, Pausanias, Eryximachus, Aristophanes, Agathon, Alcibiades and Socrates himself in *The Symposium* offer the spectacle of a group where their members feel love and friendship, and love for each other. This is the reason, the only reason that pushes them to coexist. This idea is reproduced again and again in the words of all of them.

In a complementary way, but also to reduce the sophist concept of social preeminence of politics (that we have seen in the Protagoras myth), Socrates introduced an extremely revolutionary principle regarding the multiplicity of social relations. While the sophists turned sociability in an essentially political matter, Socrates reinforced the existence of different forms of social relations

Socrates' thoughts were revolutionary because he was forcing the sophists to argue with greater precision the relationship between politics with the general fact of human sociability. Where the sophists expressed their conviction of leaving social life in the hands of the politician (in terms of bravery, strength and heroism), Socrates answered that the virtue of the politician had to surrender to the higher virtue of the wise person. There where the sophist demanded a show of strength on the part of the politician, Socrates answered with the need for moderation and for the education of the others.

Per a mostrar que hi ha diferents formes de relació social més enllà de la política, Sòcrates va argumentar la seva pertinença a totes elles. En varis escrits del Plató jove, Sòcrates se'ns apareix com a membre de diferents formes de societat humana: productora, moral, creadora, política...⁹

En tant que partícep de les relacions socials de tipus econòmic o productiu (*tekhné* en llenguatge socràtic), el filòsof es va definir a si mateix com a artesà de la maieùtica, és a dir, l'art o ofici d'assistir els altres en el neixement dels pensaments veritables.¹⁰

En tant que membre de les relacions socials de tipus moral, Sòcrates va subratllar sempre el seu paper d'amic i educador. Un gran nombre de treballs platònics mostra el filòsof en companyia de joves i ciutadans transmetent-los ensenyaments de tipus moral i filosòfic.

En tant que protagonista de les relacions socials de tipus creador (*poiesis*, que en el llenguatge socràtic significa alhora art i religió), Sòcrates venerava el déu Apol·ló¹¹, va justificar l'existència d'un *daimon* (o veu interior) en la seva persona que el posava en contacte íntim amb la divinitat¹² i va confessar la seva dedicació a la filosofia per ordenació del déu.¹³

En tant que membre de les relacions socials de tipus polític, Sòcrates va recordar amb orgull capítols de joventut com ara la seva participació com a soldat fidel a Potidea (432), Delió (424) i Amfípolis (422)¹⁴, o la seva negativa a jutjar injustament deu generals després de la batalla de les illes Arginuses, o la seva negativa a complir

⁹ *Teoria de les nacions*. Llibre I, cap. 3

¹⁰ Plató, *Teetet*, 149a

¹¹ Plató, *Apologia* 20e, *Convit* 223d

¹² Plató, *Apologia* 31d, *Ió*, 22b, *Entidem* 272e, *Fedre* 242b, *República* 496c, *Teetet* 151a, *Alcibiades* 103a

¹³ *Apologia* 28e, *Teetet* 150d

¹⁴ Plató, *Apologia de Sòcrates* 28d, *Càrmides* 153a

To show the existence of different forms of relationships beyond politics, Socrates argued that he belonged to all of them. In several of Plato's writings, Socrates appears as a member of different forms of human society: producer, moral, creative, political...⁹

As a participant of economic or productive social relations (*tekhne* in Socratic language), the philosopher defined himself as a craftsman of the *maieutica*, that is to say, the art or trade of attending the others in the birth of truthful thoughts.¹⁰

As a member of moral social relations, Socrates underlined always his role of friend and educator. A great number of platonic works shows the philosopher in the company of young people and citizens and educating them on morals and philosophy.

As a protagonist of creative social relations (*poiesis*, that in Socratic language means both art and religion), Socrates venerated Apollon¹¹, justified the existence of a *daimon* (or interior voice) that connected him with the gods¹² and he confessed his dedication to philosophy as a requirement of god.¹³

As a member of political social relationship type, Socrates proudly recalled chapters of his youth and his participation as a faithful soldier in Potidaea (432), Delium (424) and Amphipolis (422)¹⁴, or his denial to give unfair trial to ten generals after the battle of the Arginusae islands, or his denial to obey unfair orders from the Thirty Tyrants¹⁵ or his participation as a member of the Council

---

⁹ *Teoria de les nacions. Llibre I*, ch.3

¹⁰ Plató, *Theaetetus*, 149a

¹¹ Plató, *Apology* 20e, *Symposium* 223d

¹² Plató, *Apology* 31d, *Io*, 22b, *Euthydemus* 272e, *Phaedrus* 242b, *Republic* 496c, *Theaetetus* 151a, *Alcibiades* 103a

¹³ *Apology* 28e, *Theaetetus* 150d

¹⁴ Plató, *Apology* 28d, *Charmides* 153a

¹⁵ Plató, *Apology* 32b-c

ordres injustes procedents dels Trenta Tirans¹⁵ o la seva participació com a membre del Consell dels Cinc Cents.¹⁶

I malgrat que aquell *daimon* al que ens acabem de referir li prohibia participar activament en la vida política tal com tothom l'entenia en termes generals,¹⁷ Sòcrates formulava un concepte de dedicació política més autèntic, al que dedicava tots els seus esforços¹⁸ i que consistia, un altre cop, a educar els altres en el coneixement de problemes més importants com ara la virtut i justícia.¹⁹

La qüestió de l'existència de formes de relació social diferenciades resulta de gran importància en el pensament socràtic. Per a subratllar-ho, hem vist, Sòcrates es va declarar partícep de totes elles. A més, a l'*Apologia*, podem llegir que Sòcrates preguntava a persones pertanyents a les diferents formes de relació social sobre problemes filosòfics: polítics, poetes i artesans.²⁰ Aquesta distinció no és, ni de lluny, accidental. Sòcrates vol remarcar la realitat d'aquesta pluralitat de formes de relació social perquè d'aquesta pluralitat es dedueix aleshores la relativitat i la dependència de les relacions polítiques pel que fa a formes de relació social alternatives. En un context ideològic i social a l'Atenes democràtica condicionat per la pressió constant de formes de govern tiràniques (com ara la persa en les guerres mèdiques o l'espartana que finalment s'imposarà per via militar a la Guerra del Peloponès al 404 aC) i l'existència de domini esclavista sobre un important sector de la població, la distinció socràtica de formes de relació socials diferents a la política esdevé un concepte fonamental.

En el pensament socràtic, les diferents formes de relació social tenen en comú el fonament de la sociabilitat

---

¹⁵ Plató, *Apologia de Sòcrates* 32b-c

¹⁶ *Ibid* 32b

¹⁷ *Ibid* 31d

¹⁸ Plató, *Gòrgias*, 521d

¹⁹ *Apologia de Sòcrates* 31d

²⁰ 22a-ss

of the Five hundred.¹⁶

And in spite of the fact that the *daimon* stopped him from taking an active part in politics understood in general terms,¹⁷ Socrates dedicated all his efforts¹⁸ to a more authentic concept of politics, which consisted in educating others in the knowledge of the most important problems such as virtue and justice.¹⁹

The question of the existence of differentiated forms of social relations becomes very important in Socratic thought. As we have seen, Socrates declared himself a participant of all of them. Moreover, in the *Apologies*, we can read that Socrates asked persons belonging to the different forms of social relations about philosophical problems: politicians, poets and craftsmen.²⁰ This distinction is far from accidental. Socrates wants to stress the reality of the plurality of forms of social relations because it is from this plurality that we deduce the relativity and the dependence of the political relations with regard to forms of alternative relationships. The Socratic distinction of different forms of social relations regarding politics becomes a basic concept in the ideological and social context of democratic Athens determined by the constant pressure of tyrannical forms of government (as in Persia or in Sparta who will finally come to dominance following the Peloponnesian War in the year 404 BC) and the existence of the dominion of slavery over an important sector of the population.

In Socratic thought, the different forms of social relations have in common the basis of sociability itself: friendship, love. This common link defines both the unit of the phenomenon of human sociability and the fact that all human beings belong to each and every one of the

---

¹⁶ *Ibid* 32b

¹⁷ *Ibid* 31d

¹⁸ Plató, *Gorgias*, 521d

¹⁹ *Apology* 31d

²⁰ 22a-ss

mateixa: l'amistat, l'amor. Aquest nexce comú defineix tant la unitat del fenomen de la sociabilitat humana com el fet que tots els éssers humans pertanguem a totes i cadascuna de les formes de relació social possibles.

De la vida en societat, sobre la base de l'amistat i l'amor, emergeixen les virtuts i els vicis, és a dir, aquells valors de convivència pública que la majoria de la gent admetem vàlids i rebutjables, respectivament. Cada forma de relació social té la seva virtut específica. La virtut de les relacions socials de tipus moral és la bondat, la virtut de les relacions de producció és la utilitat (*oféleia*, en el sentit d'auxili o assistència als altres), la virtut de les relacions creadores és la bellesa, la virtut de les relacions polítiques és la justícia.

Totes les virtuts, en tant que expressions socials del mateix principi de sociabilitat basat en l'amor i l'amistat, esdevenen la mateixa cosa, una mateixa virtut que Sòcrates, en consonància amb l'ideal de vida jònic, va anomenar *kalokagathia*, és a dir, síntesi entre bellesa i bondat.²¹ Així no serà gens estrany llegir múltiples passatges on la bellesa serà qualificada com a bona, i la bondat com a bella.

Més enllà del saber filosòfic general estès entre els grecs, Sòcrates va promoure altres conceptes específics de gran potència revolucionària. Al costat de les formes de relació social que hem conegut, Sòcrates en va fer referència a una de molt important i novedosa: la nació.²²

Amb el nom de *pàtria*, *ethos* o *genos*, Sòcrates va definir les relacions socials de tipus nacional a partir de l'existència de llinatges semblants als familiars però amb lligams de tipus lingüístic, territorial, cultural, natural... A la *República* queda molt clar aquest plantejament quan Sòcrates, en la ploma de Plató, va diferenciar grecs i estrangers (*bàrbars*) tot qualificant els enfrontaments violents com a

²¹ *Lisis* 216d, *Protagoras* 360b, *Menó* 77b, *Convit* 201c, 204e, *Timeu* 87c

²² *Teoria de les nacions* IV, p.163

possible forms of relationships.

From life in society, from the basis of friendship and love, virtues and the vices emerge. That is, those values of public coexistence that most people assume as valid and rejectable. Each type of social relationship has its specific virtue. The virtue of moral type relationships is kindness, the virtue of production relationships is usefulness (*ofeleia*, in the sense of aid or assistance to others), the virtue of creative relationships is beauty, the virtue of political relationships is justice.

All the virtues, as expressions of the same principle of sociability based on love and friendship, become the same thing, the same virtue that Socrates, in agreement with the ionic ideal of life called *kalokagathia*, that is, synthesis between beauty and kindness.²¹ In this way it will not be strange to read multiple passages where beauty is considered to be like kindness, and kindness like beauty.

Beyond general philosophical knowledge extended among the Greeks, Socrates promoted other specific concepts of great revolutionary power. Along with the different forms of social relationships we have seen, Socrates refers to a very important and new one: the nation.²²

With the name of *patria*, *ethos* or *genos*, Socrates defined national social relationships based on the existence of lineages similar to family bonds, but of linguistic, territorial, cultural, natural... type. In the *Republic* this expose becomes clear when Socrates, written by Plato, differentiates between Greek and foreign (*barbarian*) qualifying the violent clashes as war when Greeks fight against barbarians, or disease when Greeks fight each other.²³

The territorial and cultural ties that come together in the mother land have a very superior value to those other

---

²¹ *Lysis* 216d, *Protagoras* 360b, *Meno* 77b, *Symposium* 201c, 204e, *Timaeus* 87c

²² *Teoria de les nacions* IV, p.163

²³ Plató, *Republic*, V 470c

guerra, si lluiten grecs contra bàrbars, o com a malaltia, si lluiten grecs entre si.²³

Els lligams territorials i culturals que conflueixen a la pàtria socràtica tenen un valor molt superior a aquells altres lligams de parentiu de tipus familiar i d'amistat que conformen les relacions socials de tipus moral, fins al punt que, en cas extrem, cal donar la vida per ella.²⁴ Tant és així que el mateix Sòcrates va preferir romandre tancat a l'espera de l'execució de la pena capital a què havia estat condemnat abans que escapar i fugir del país.

Conjuntament amb les relacions socials de tipus nacional, Sòcrates va presentar un segon tipus de relacions socials igualment revolucionari: la filosofia. En la seva discussió constant amb els sofistes, Sòcrates va entendre sempre que la veritat de la filosofia sorgeix de l'intercanvi d'arguments entre parts confrontades. La radicalitat i transcendència d'aquest plantejament, en un context on els sofistes afirmaven posseir, en la particularitat de llur persona, el conjunt de tota la veritat, va dur Plató a escriure el pensament del seu mestre en forma de diàlegs. La forma literària dels diàlegs escrits per Plató, que reproduïx la forma d'expressió filosòfica socràtica, conduïa els sofistes, necessàriament, a una crisi del plantejament retòric i esclavista que manifestaven, ja que la veritat en la seva formulació dialògica deixa de ser, per definició, veritat *ab-soluta* (veritat en *solitud*).

L'intercanvi de veritats en el diàleg entre els sofistes i Sòcrates duïa habitualment a un col·lapse dels arguments ja que els primers es negaven a acceptar les conseqüències democràtiques del joc de preguntes i respostes a què Sòcrates els sotmetia. Des de la distància de la veritat única que pretenien disposar, els sofistes es negaven a acceptar que la veritat fos un cos conceptual compartit a partir de l'intercanvi de posicions en el diàleg. Però no importa, Sòcrates se sentia satisfet en el reconeixement

---

²³ Plató, *República*, V 470c

²⁴ *Critó* 51b

ties of kinship of familiar type and of friendship that shape moral relationships, up to the point that, in an extreme case, it is necessary to give ones life for it.²⁴ Even Socrates himself preferred to remain enclosed awaiting execution rather than escaping and fleeing the country.

Together with the national type social relations, Socrates presented a second equally revolutionary type of social relations: the philosophy. In his constant discussion with sophists, Socrates always understood that the truth of philosophy arises from the exchange of arguments between confronted parts. The radicalism and the transcendence of this approach, in a context where the sophists believed themselves to possess the only truth, led Plato to write the thoughts of his teacher as dialogues. The literary form of the dialogs written by Plato that reproduces the form of Socratic philosophical expression, led the sophists to a crisis of the rhetorical and enslaving approach that they used, since the truth in its dialogic formulation ceases to be, by definition, an *ab-solute* truth (truth in *solitude*).

The exchange of truths in the dialogue between the sophists and Socrates usually led to a collapse of arguments since the first ones refused to accept the democratic consequences of the game of questions and answers to which Socrates submitted them to. From the distance of the only truth that they claimed to know, the sophists refused to agree that the truth was a conceptual body shared from the exchange of the positions in dialogue. But it did not matter, Socrates felt satisfied as the recognition of this failure (or *apory*) meant the recognition of the culturally superior fact of dialogue and of the social reality of philosophy.

---

²⁴ *Crito* 51b

d'aquest fracàs (o *aporia*) perquè significava reconeixement del fet culturalment superior del diàleg i reconeixement de la realitat social de la filosofia.

I implicava també, en últim terme, el reconeixement de la capacitat biològica racional de tots aquells altres amb els que els sofistes havien de discutir. El cas paradigmàtic és el diàleg entre Sòcrates i un esclau al *Menó*. La coneguda expressió socràtica del *només sé que no sé res*²⁵ i la negativa a ser reconegut com a mestre de ningú²⁶ implica una confessió de coneixement limitat però especialment un plantejament agressiu en clau irònica contra els sofistes ja que Sòcrates es presentava davant d'ells a la manera d'un esclau, és a dir, algú qui, malgrat no gaudir de capacitat deliberativa, tanmateix, dialoga.

Relacions socials de tipus moral, productiu, creador, nacional, polític i, finalment, filosòfic. Totes elles descansant i emergint del principi elemental d'una sociabilitat múltiple basada en el principi de l'amor i l'amistat.

Joan Cavaller

---

²⁵ *Apologia* 21b

²⁶ 33a

And it also implied, in the last term, the recognition of the biological rational capacity of all those that the sophists had to argue with. The paradigmatic case is the dialogue between Socrates and a slave in the *Meno*. The well known Socratic sentence *I only know that I know nothing*²⁵ and the denial to be recognized as the teacher of anybody²⁶ implies a confession to his limited knowledge but specially an aggressive exposition in an ironic tone against the sophists since Socrates was appearing in front of them as a slave, that is, someone that, in spite of not enjoying deliberative ability, nevertheless, talks.

Moral, productive, creative, national, political and, finally, philosophical social relations emerge from the elementary principle of multiple sociability based on the principle of love and friendship.

Joan Cavaller

---

²⁵ *Apology* 21b

²⁶ 33a

